

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА  
ФРАНКА  
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

**Андрій КОБЕТЯК**

## **ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА**

Навчально-методичний посібник  
для здобувачів спеціальності С 2 Політологія

Житомир, 2026

**УДК 316.614:369(477)**

**Рекомендовано** до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 21 від 25 вересня 2026 року).

Схвалено кафедрою філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 2 від 16 вересня 2026 року).

*Автор:*

**Кобетяк Андрій** – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

*Рецензенти:*

**Сидорук Тетяна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин (Національний університет «Острозька Академія»);

**Слюсар Вадим** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри журналістики та філософських студій (Державний університет «Житомирська політехніка»);

**Заглада Віктор** – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

**Кобетяк Андрій.** Гендерна політика. Навчально-методичний посібник для здобувачів спеціальності С 2 Політологія. Житомир, 2026. 119 с.

**ISBN 978-966-485-348-1**

© Кобетяк Андрій, 2026

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2026

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                  |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ПЕРЕДМОВА                                                                                                                                        | 4   |
| 1. МЕТА, ЗАВДАННЯ, КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....                                                             | 6   |
| 2. СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ.....                                                                                                           | 9   |
| 3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....                                                                                                           | 10  |
| 4. КОРОТКИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ.....                                                                                                                    | 13  |
| Тема 1. Гендер: до проблеми дефініції поняття. Становлення теорії гендеру. Гендерні дослідження за кордоном та в Україні.....                    | 13  |
| Тема 2. Фемінізм і сучасні підходи до гендерної методології. Гендерна ідентичність як складова соціальної та культурної реальності.....          | 17  |
| Тема 3. Зміст, завдання, принципи Гендерної політики. Сучасні моделі Гендерної політики.....                                                     | 23  |
| Тема 4. Методологічні та методичні основи гендерного аналізу.....                                                                                | 29  |
| Тема 5. Гендерна рівність: міжнародний досвід політико-правового врегулювання. Гендерний дисбаланс, розрив та квотування у політичній сфері..... | 34  |
| Тема 6. Сучасна гендерна політика: український вимір. Соціально-психологічні аспекти гендерної політики в Україні.....                           | 43  |
| Тема 7. Гендерна рівність та культура спілкування. Протидія гендерній нерівності та гендерному насильству.....                                   | 51  |
| Тема 8. Правові механізми реалізації принципу гендерної рівності.....                                                                            | 59  |
| 5. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....                                                                                                                | 67  |
| 6. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....                                                                                                          | 78  |
| 7. ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ.....                                                                                        | 82  |
| 8. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....                                                                            | 85  |
| 9. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....                                                                                                        | 91  |
| 10. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....                                                                                                                 | 95  |
| 11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....                                                                                                                | 98  |
| 12. ДОДАТКИ.....                                                                                                                                 | 106 |

## ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток демократичного суспільства неможливий без забезпечення рівних прав і можливостей усіх громадян незалежно від статі. В останні десятиліття гендерна проблематика посідає важливе місце в політичному, правовому та суспільному дискурсах більшості країн світу. Питання досягнення гендерної рівності розглядаються як необхідна умова демократичного розвитку держави, ефективного функціонування політичних інститутів, реалізації прав людини та сталого розвитку суспільства.

Гендерна політика є складовою державної політики, спрямованою на створення умов для реалізації принципу рівності прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. Вона охоплює систему правових, політичних, економічних, соціальних, освітніх та культурних заходів, спрямованих на подолання дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівного доступу до ресурсів, участі в процесах ухвалення рішень та реалізації особистісного потенціалу кожної людини.

У сучасній політичній науці гендерна політика розглядається як важливий інструмент демократичного врядування та складова політики прав людини. Вона базується на принципах рівності, соціальної справедливості, однакового представництва та інклюзивності. Гендерний підхід передбачає врахування потреб, інтересів та можливостей різних соціальних груп під час формування, реалізації та оцінювання державної політики, що сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень і зміцненню демократичних інститутів.

Особливого значення гендерна політика набула в умовах глобалізації, посилення міжнародної співпраці та розвитку міжнародних механізмів захисту прав людини. Провідну роль у формуванні сучасних стандартів гендерної рівності відіграють Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз та інші міжнародні організації. Важливими міжнародними документами у цій сфері є Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Пекінська декларація та Платформа дій, Цілі сталого розвитку ООН, а також низка документів Ради Європи та Європейського Союзу.

Для України питання забезпечення гендерної рівності є одним із важливих напрямів державної політики та складовою євроінтеграційних процесів. Українське законодавство містить комплекс нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, запобігання дискримінації та впровадження гендерного підходу в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Водночас сучасні суспільно-політичні процеси, трансформація соціальних ролей, виклики

воєнного часу та необхідність відновлення країни зумовлюють потребу в подальшому вдосконаленні механізмів реалізації гендерної політики.

В умовах російсько-української війни гендерна проблематика набула нових вимірів. Значно зросла роль жінок у секторі безпеки й оборони, волонтерському русі, гуманітарній діяльності, органах державної влади та місцевого самоврядування. Водночас війна актуалізувала питання соціального захисту вразливих груп населення, протидії гендерно зумовленому насильству, забезпечення рівного доступу до ресурсів та участі у процесах післявоєнного відновлення держави.

Навчальна дисципліна «Гендерна політика» покликана сформувати у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про сутність гендеру як соціально-політичного явища, основні концепції гендерних досліджень, міжнародні та національні механізми забезпечення гендерної рівності, особливості реалізації гендерної політики в Україні та світі. Вивчення дисципліни сприяє розвитку навичок гендерного аналізу політичних процесів, оцінювання державної політики з позицій рівності та недискримінації, а також формуванню професійних компетентностей, необхідних для майбутньої діяльності політолога, державного службовця, аналітика або експерта з публічної політики.

Навчально-методичні рекомендації підготовлено з метою надання здобувачам вищої освіти необхідних теоретичних знань, практичних орієнтирів та методичних порад для успішного опанування навчальної дисципліни. Матеріали видання містять програму курсу, плани семінарських занять, завдання для самостійної роботи, питання для підсумкового контролю, рекомендації щодо опрацювання наукової літератури та нормативно-правових актів, а також спрямовані на формування системного розуміння сучасної гендерної політики як важливої складової демократичного розвитку суспільства.

Навчально-методичний посібник для вивчення освітньої компоненти «Гендерна політика» для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини, спеціальності С 2 Політологія складений для реалізації освітньо-професійної програми «Політологія». У межах курсу розкривається сутність, формування, структура, етапи та ідеали, форми, методи, принципи та ціннісні настанови гендерної політики.

## **1. МЕТА, ЗАВДАННЯ, КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

### **1.1. Мета навчальної дисципліни**

Метою навчальної дисципліни «Гендерна політика» є формування у здобувачів вищої освіти системних знань про теоретичні засади гендеру та гендерної рівності, особливості формування і реалізації гендерної політики на міжнародному, національному та місцевому рівнях, а також набуття практичних навичок аналізу політичних процесів, державних рішень та суспільних явищ крізь призму гендерного підходу.

Вивчення дисципліни спрямоване на усвідомлення ролі гендерного чинника у функціонуванні політичної системи суспільства, діяльності державних інституцій, процесах представництва інтересів, політичної участі громадян, формуванні публічної політики та реалізації принципів демократії. Особлива увага приділяється сучасним механізмам забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, міжнародним стандартам у сфері гендерної рівності та особливостям реалізації державної гендерної політики в Україні.

Дисципліна покликана сформувати у майбутніх політологів здатність здійснювати гендерний аналіз політичних процесів, оцінювати ефективність державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей, виявляти прояви дискримінації та нерівності, а також розробляти пропозиції щодо вдосконалення механізмів демократичного врядування з урахуванням принципів інклюзивності та соціальної справедливості.

### **1.2. Завдання навчальної дисципліни**

Основними завданнями дисципліни є:

- ознайомлення здобувачів освіти з основними теоретичними підходами до розуміння гендеру та гендерних відносин;
- формування знань про історію становлення та розвитку гендерної політики у світі та в Україні;
- вивчення міжнародних документів і стандартів у сфері забезпечення гендерної рівності;
- засвоєння нормативно-правових засад державної гендерної політики України;
- аналіз гендерного виміру політичної влади, політичного представництва та політичної участі громадян;
- дослідження механізмів інтеграції гендерного підходу в систему публічного управління;
- оволодіння методами гендерного аналізу державної політики та політичних процесів;

- формування навичок виявлення та оцінювання гендерних диспропорцій у різних сферах суспільного життя;
- вивчення особливостей гендерного бюджетування як інструменту реалізації державної політики;
- дослідження впливу гендерних чинників на політичну комунікацію, діяльність засобів масової інформації та формування громадської думки;
- аналіз сучасних викликів у сфері гендерної політики, зокрема в умовах війни, післявоєнного відновлення та європейської інтеграції України;
- формування навичок критичного мислення, самостійного аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів та аналітичних матеріалів з питань гендерної політики.

### **1.3. Компетентності, що формуються у процесі вивчення дисципліни**

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен набути таких компетентностей:

#### **Загальні компетентності**

- ЗК 01. Знання предметної області та розуміння професійної діяльності.
- ЗК 02. Здатність спілкуватися іноземною мовою.
- ЗК 03. Здатність бути критичним і самокритичним.
- ЗК 04. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
- ЗК 05. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
- ЗК 06. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

#### **Спеціальні (фахові) компетентності**

- СК 01. Здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.
- СК 02. Здатність застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.
- СК 03. Здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.
- СК 04. Здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та

прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності.

СК 05. Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.

СК 06. Здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

СК 07. Здатність застосовувати теорії та методи прикладної політології, політичних комунікацій, спеціальних політологічних дисциплін у професійній діяльності.

СК 08. Здатність конструювати дизайн, розробляти програму та виконувати політологічні дослідження з використанням сучасних методів, технологій та інструментарію політичного аналізу.

СК 09. Здатність презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень для фахівців та нефаківців.

СК 10. Здатність планувати та здійснювати власне наукове дослідження, присвячене аналізу явищ і процесів суспільно-політичного життя, питань європейської та євроатлантичної інтеграції.

СК 11. Здатність створювати належний психологічний клімат в команді, виявляти шляхи оптимізації управління груповою діяльністю, формувати і підтримувати психологічну готовність групи до виконання професійних обов'язків.

СК 12. Здатність пізнання особливостей функціонування механізмів взаємодії людини і локальної спільноти, інститутів політичної системи на локальному, регіональному та національному рівнях, вміння аналізувати питання європейської та євроатлантичної інтеграції.

#### **1.4. Програмні результати навчання**

Після завершення вивчення дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

ПР 01. Розуміти предметну область, етичні та правові засади професійної діяльності.

ПР 06. Знати свої права та обов'язки як члена демократичного суспільства та використовувати їх у професійній діяльності.

ПР 10. Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.

## 2. СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

| Назви тем                                                                                                                                       | Кількість годин |              |                               |                     |                   |                       |              |        |                               |                     |                   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|--------------|-------------------------------|---------------------|-------------------|-----------------------|--------------|--------|-------------------------------|---------------------|-------------------|
|                                                                                                                                                 | Денна форма     |              |                               |                     |                   |                       | Заочна форма |        |                               |                     |                   |
|                                                                                                                                                 | Всього          | У тому числі |                               |                     |                   |                       | У тому числі |        |                               |                     |                   |
|                                                                                                                                                 |                 | Лекції       | Практичні/Семінарські заняття | Лабораторні заняття | Самостійна робота | Індивідуальні заняття | Всього       | Лекції | Практичні/Семінарські заняття | Лабораторні заняття | Самостійна робота |
| Модуль І. Теоретико-методологічні засади і актуальні проблеми Гендерної політики.                                                               |                 |              |                               |                     |                   |                       |              |        |                               |                     |                   |
| Тема 1. Гендер: до проблеми дефініції поняття.<br>Становлення теорії гендеру. Гендерні дослідження за кордоном та в Україні.                    | 10              | 2            | 2                             |                     | 6                 |                       |              |        |                               |                     |                   |
| Тема 2. Фемінізм і сучасні підходи до гендерної методології.<br>Гендерна ідентичність як складова соціальної та культурної реальності.          | 12              | 2            | 4                             |                     | 6                 |                       |              |        |                               |                     |                   |
| Тема 3. Зміст, завдання, принципи Гендерної політики.<br>Сучасні моделі Гендерної політики.                                                     | 12              | 2            | 4                             |                     | 6                 |                       |              |        |                               |                     |                   |
| Тема 4. Методологічні та методичні основи гендерного аналізу.                                                                                   | 10              | 2            | 2                             |                     | 6                 |                       |              |        |                               |                     |                   |
| Тема 5. Гендерна рівність: міжнародний досвід політико-правового врегулювання.<br>Гендерний дисбаланс, розрив та квотування у політичній сфері. | 12              | 2            | 4                             |                     | 6                 |                       |              |        |                               |                     |                   |
| Тема 6. Сучасна гендерна політика:                                                                                                              | 12              | 2            | 4                             |                     | 6                 |                       |              |        |                               |                     |                   |

|                                                                                                                           |    |    |    |  |    |  |   |   |   |   |   |   |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|----|----|--|----|--|---|---|---|---|---|---|
| український вимір.<br>Соціально-<br>психологічні аспекти<br>гендерної політики в<br>Україні.                              |    |    |    |  |    |  |   |   |   |   |   |   |
| Тема 7. Гендерна<br>рівність та культура<br>спілкування.<br>Протидія гендерній<br>нерівності та<br>гендерному<br>насиллю. | 12 | 2  | 4  |  | 6  |  |   |   |   |   |   |   |
| Тема 8. Правові<br>механізми реалізації<br>принципу Гендерної<br>рівності.                                                | 10 | 2  | 2  |  | 6  |  |   |   |   |   |   |   |
| <b>Разом за модулем 1</b>                                                                                                 | 90 | 16 | 26 |  | 48 |  |   |   |   |   |   |   |
| <b>Усього годин</b>                                                                                                       | 90 | 16 | 26 |  | 48 |  | — | — | — | — | — | — |

### 3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

#### **Тема 1. Гендер: до проблеми дефініції поняття. Становлення теорії гендеру. Гендерні дослідження за кордоном та в Україні**

Поняття «стать» і «гендер»: біологічний та соціокультурний підходи. Основні концепції гендеру в сучасній науці. Гендер як соціальний конструкт. Історичні передумови виникнення гендерних досліджень. Етапи становлення гендерної теорії. Розвиток жіночих студій та їх трансформація у гендерні дослідження. Міждисциплінарний характер гендерних студій. Особливості розвитку гендерних досліджень у країнах Західної Європи та Північної Америки. Інституціоналізація гендерних досліджень в Україні. Основні напрями сучасних українських гендерних студій. Значення гендерного підходу для політичної науки та публічного управління.

#### **Тема 2. Фемінізм і сучасні підходи до гендерної методології. Гендерна ідентичність як складова соціальної та культурної реальності**

Передумови виникнення фемінізму. Основні хвилі феміністичного руху. Ліберальний, радикальний, соціалістичний, постмодерністський та інтерсекційний фемінізм. Вплив феміністичної теорії на розвиток гендерних досліджень. Гендерна методологія як інструмент аналізу суспільних процесів. Поняття гендерної ідентичності. Механізми формування гендерної ідентичності. Гендерна соціалізація особистості. Гендерні ролі та стереотипи. Вплив сім'ї, освіти, медіа та культури на формування гендерних уявлень. Гендерна ідентичність у сучасному суспільстві.

### **Тема 3. Зміст, завдання, принципи гендерної політики. Сучасні моделі гендерної політики**

Поняття та сутність гендерної політики. Гендерна політика як складова демократичного врядування. Мета, завдання та принципи гендерної політики. Політика рівних прав та можливостей. Гендерний мейнстримінг як базова стратегія реалізації гендерної політики. Інституційні механізми забезпечення гендерної рівності. Моделі гендерної політики у сучасному світі. Ліберальна, консервативна, соціал-демократична та скандинавська моделі гендерної політики. Особливості реалізації гендерної політики в країнах Європейського Союзу. Гендерна політика як чинник сталого розвитку.

### **Тема 4. Методологічні та методичні основи гендерного аналізу**

Поняття та сутність гендерного аналізу. Основні завдання гендерного аналізу. Методологічні принципи гендерних досліджень. Кількісні та якісні методи гендерного аналізу. Гендерна статистика та її значення для формування державної політики. Гендерні індикатори та критерії оцінювання рівності. Гендерна експертиза нормативно-правових актів. Гендерний аудит організацій та установ. Гендерно орієнтоване бюджетування як інструмент публічного управління. Практика застосування гендерного аналізу в Україні та зарубіжних країнах.

### **Тема 5. Гендерна рівність: міжнародний досвід політико-правового врегулювання. Гендерний дисбаланс, розрив та квотування у політичній сфері**

Поняття гендерної рівності та міжнародні стандарти її забезпечення. Загальна декларація прав людини. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Пекінська декларація та Платформа дій. Політика гендерної рівності в Європейському Союзі та Раді Європи. Гендерний розрив та його основні прояви. Гендерний дисбаланс у політичній сфері. Представництво жінок у політичних інститутах. Гендерні квоти як механізм забезпечення політичної участі. Види гендерних квот та особливості їх застосування. Міжнародний досвід політичного квотування.

### **Тема 6. Сучасна гендерна політика: український вимір. Соціально-психологічні аспекти гендерної політики в Україні**

Становлення державної гендерної політики в незалежній Україні. Конституційні засади забезпечення рівних прав та можливостей жінок і

чоловіків. Законодавче забезпечення гендерної рівності в Україні. Інституційний механізм реалізації державної гендерної політики. Гендерний вимір європейської інтеграції України. Гендерні стереотипи в українському суспільстві. Соціально-психологічні аспекти гендерної взаємодії. Трансформація гендерних ролей у сучасних умовах. Вплив воєнного стану та російсько-української війни на гендерні процеси. Роль громадянського суспільства у формуванні гендерної культури.

### **Тема 7. Гендерна рівність та культура спілкування. Протидія гендерній нерівності та гендерному насильству**

Поняття гендерно чутливої комунікації. Гендерний вимір культури спілкування. Мова як інструмент формування гендерних уявлень. Гендерні стереотипи у засобах масової інформації. Сексизм у суспільному та політичному дискурсі. Поняття та форми гендерної дискримінації. Гендерно зумовлене насильство: причини, форми та наслідки. Домашнє насильство як соціальна проблема. Міжнародні та національні механізми протидії насильству. Освіта і просвітницька діяльність як засіб формування культури гендерної рівності.

### **Тема 8. Правові механізми реалізації принципу гендерної рівності**

Правові засади забезпечення гендерної рівності. Конституційний принцип рівності громадян. Національне законодавство у сфері недискримінації та забезпечення рівних прав і можливостей. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Міжнародно-правові механізми захисту прав людини. Практика Європейського суду з прав людини щодо дискримінації за ознакою статі. Гендерно-правова експертиза законодавства. Механізми захисту порушених прав. Перспективи вдосконалення правового забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах європейської інтеграції.

У результаті опанування програми дисципліни здобувачі вищої освіти повинні сформувати цілісне розуміння сутності гендерної політики, особливостей її реалізації на різних рівнях управління, міжнародних стандартів забезпечення гендерної рівності та сучасних тенденцій розвитку демократичного суспільства.

## 4. КОРОТКИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ

### Тема 1. ГЕНДЕР: ДО ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ. СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ГЕНДЕРУ. ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА КОРДОНОМ ТА В УКРАЇНІ.

1. Гендер: до проблеми дефініції поняття
2. Становлення теорії гендеру
3. Гендерні дослідження за кордоном та в Україні

#### 1. Гендер: до проблеми дефініції поняття

Гендерні дослідження є міждисциплінарним напрямом, що охоплює історію, філософію, соціологію, психологію, політологію, культурологію, антропологію та інші науки. Їхньою метою є вивчення соціальних ролей жінок і чоловіків, механізмів формування гендерної нерівності, особливостей взаємодії статі та суспільства, а також шляхів забезпечення рівних прав і можливостей. В Україні гендерні студії активно розвиваються з початку 1990-х років і поступово стали важливою складовою наукових досліджень та освітніх програм.

*Актуальність гендерної* проблематики зумовлена необхідністю забезпечення принципів рівності, недискримінації та соціальної справедливості. У сучасному світі гендерний підхід використовується під час розроблення державної політики, аналізу соціальних процесів, оцінювання рівня демократичності суспільства та реалізації прав людини. Вивчення гендерних відносин дає змогу краще зрозуміти механізми розподілу влади, ресурсів і соціальних ролей між різними групами населення.

Термін «гендер» був уведений американським психоаналітиком Робертом Столлером для позначення соціальних і психологічних проявів статі, які відрізняються від її біологічних характеристик. Подальший розвиток концепції пов'язаний із працями багатьох зарубіжних учених, зокрема Джоан Скотт, яка розглядала гендер як важливу категорію соціального аналізу та наголошувала на його ролі у формуванні суспільних відносин. Значний внесок у розвиток гендерної теорії також зробили Симона де Бовуар, Енн Оуклі, Джудіт Батлер та інші дослідники.

На відміну від біологічної статі, яка визначається анатомічними та фізіологічними особливостями людини, гендер розглядають як соціально сконструйовану систему норм, ролей, цінностей і моделей поведінки, що формуються під впливом культури, виховання та процесу соціалізації. Гендер охоплює уявлення про маскуліність і фемінність, соціальні очікування щодо

поведінки чоловіків і жінок, гендерну ідентичність, а також механізми забезпечення рівних прав і можливостей.

Важливою складовою гендерного підходу є усвідомлення того, що більшість моделей поведінки, які традиційно вважаються **«чоловічими»** або **«жіночими»**, мають соціальне походження. Вони передаються через сім'ю, систему освіти, засоби масової інформації, релігійні інститути та культурні традиції. Саме в процесі соціалізації людина засвоює певні гендерні ролі та норми, які визначають її місце і функції в суспільстві.

Гендерні відмінності не є виключно природними, а значною мірою формуються суспільством через сім'ю, освіту, культуру та інші соціальні інститути. Тому гендер розглядається як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, поряд із такими категоріями, як вік, соціальний статус, етнічна належність чи професія. Аналіз гендерних відносин дозволяє досліджувати процеси соціальної стратифікації, розподілу ресурсів, політичного представництва та участі громадян у суспільному житті.

Отже, поняття **«гендер»** виходить далеко за межі біологічного розуміння статі та відображає складну систему соціальних взаємодій, норм і цінностей. Його використання в сучасній науці дає змогу глибше зрозуміти особливості функціонування суспільства, причини гендерної нерівності та механізми забезпечення рівноправності й справедливості в демократичній державі.

## 2. Становлення теорії гендеру

Сучасна гендерна теорія сформувалася під впливом неофеміністичного руху 1960–1970-х років, який поставив під сумнів традиційні уявлення про ролі жінок і чоловіків у суспільстві. Феміністичні дослідження сприяли переосмисленню становища жінок у політичній, економічній та культурній сферах, а також критиці сексизму, подвійних стандартів і андроцентризму в науці. Важливе значення мали праці Симони де Бовуар, Бетті Фрідан, Кейт Міллет та інших дослідниць, які звернули увагу на соціальні механізми нерівності між статями.

Важливим етапом розвитку гендерної теорії стало розмежування понять **«стать» (sex)** і **«гендер» (gender)**. Якщо стать розглядається як сукупність біологічних характеристик людини, то гендер визначається як соціально та культурно сформована система норм, очікувань і моделей поведінки, які суспільство пов'язує з чоловіками та жінками. Саме це розмежування дало можливість досліджувати нерівність не лише як наслідок біологічних відмінностей, а як результат соціальних процесів.

У 1970–1980-х роках у західних університетах почали створюватися центри жіночих і гендерних досліджень. Згодом жіночі студії інтегрувалися у

систему вищої освіти та стали основою для розвитку гендерних досліджень як самостійного міждисциплінарного напрямку. До вивчення гендерної проблематики активно долучилися соціологія, політологія, історія, психологія, антропологія, культурологія та інші науки.

Подальший розвиток гендерної теорії пов'язаний із *соціально-конструктивістським підходом*, який розглядає гендер як результат соціальної взаємодії та виховання. Представники цього напрямку наголошують, що гендерні ролі формуються під впливом сім'ї, освіти, засобів масової інформації, релігії та інших соціальних інститутів. Значний внесок у розвиток сучасної гендерної теорії зробила **Джудіт Батлер**, яка трактувала гендер як процес постійного конструювання ідентичності через соціальні практики, мову та культурні норми.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття гендерні дослідження значно розширили свою проблематику. Вони почали охоплювати питання влади, соціальної нерівності, дискримінації, політичного представництва, гендерної соціалізації, маскулінності та фемінності, а також взаємодії гендеру з іншими соціальними характеристиками людини, такими як вік, етнічність, соціальний статус чи релігійна належність.

*Сучасна теорія гендеру* охоплює гендерні статуси, поділ праці, сімейні ролі, механізми соціального контролю, гендерну ідеологію та культурні репрезентації чоловічого й жіночого. Вона є важливим інструментом аналізу суспільних процесів, оскільки дозволяє досліджувати причини гендерної нерівності, особливості формування соціальних ролей та шляхи забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства.

### 3. Гендерні дослідження за кордоном та в Україні

Гендерні дослідження як самостійний міждисциплінарний напрям сформувалися у країнах Західної Європи та Північної Америки у другій половині ХХ ст. Поштовхом до їх розвитку стали ідеї другої хвилі фемінізму, праці **Симони де Бовуар**, **Бетті Фрідан**, **Джудіт Батлер**, **Джоан Скотт** та інших дослідниць, які звернули увагу на соціальну природу відмінностей між жінками й чоловіками та механізми відтворення гендерної нерівності. Поступово гендерна проблематика інтегрувалася в соціологію, політологію, історію, антропологію, психологію та культурологію. У провідних університетах світу почали створюватися центри жіночих і гендерних студій, наукові журнали, освітні програми та дослідницькі мережі.

Після розпаду СРСР гендерні студії стали одним із нових напрямів суспільних і гуманітарних наук в Україні. У 1990-х роках відбулося становлення жіночих і гендерних досліджень, значну роль у якому відіграли

*Соломія Павличко, Людмила Смоляр, Оксана Кісь, Світлана Оксамитна* та інші науковиці. У цей період основна увага приділялася аналізу становища жінок у суспільстві, вивченню історії жіночого руху, проблемам рівності прав і можливостей, а також адаптації західних теоретичних підходів до українських реалій.

*Другий етап* розвитку був пов'язаний з інтеграцією гендерних студій у систему вищої освіти. В Україні почали створюватися центри гендерних досліджень, спеціалізовані навчальні курси та наукові програми. Важливу роль у цьому процесі відіграли міжнародні академічні контакти, підтримка донорських організацій, діяльність громадських об'єднань та співпраця із західними університетами. Завдяки цьому українські дослідники отримали можливість долучатися до міжнародних проєктів і наукових дискусій.

У 2000–2010-х роках відбулася *подальша інституціоналізація галузі*: відкривалися кафедри, освітні центри та магістерські програми, проводилися наукові конференції й видавалися спеціалізовані збірники праць. Гендерні студії стали складовою соціології, історії, літературознавства, політології, права, психології та інших дисциплін. Розширилася тематика досліджень, яка охоплювала питання гендерної політики, політичного представництва жінок, ринку праці, сімейних відносин, гендерних стереотипів, дискримінації та насильства.

*Сучасний етап* розвитку гендерних досліджень в Україні характеризується посиленням уваги до проблем гендерної рівності в умовах суспільних трансформацій, європейської інтеграції та російсько-української війни. Актуальними стали дослідження ролі жінок у секторі безпеки й оборони, гендерних аспектів внутрішнього переміщення населення, соціальної вразливості різних груп, а також механізмів реалізації державної гендерної політики відповідно до європейських стандартів.

Попри досягнення, гендерні дослідження в Україні все ще потребують *ширшої державної підтримки*, належного фінансування та подальшої інституціоналізації. Водночас вони вже стали важливою частиною сучасного наукового та освітнього простору, сприяючи формуванню демократичних цінностей, розвитку політики рівних можливостей та утвердженню принципів соціальної справедливості.

## Тема 2. ФЕМІНІЗМ І СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ГЕНДЕРНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ. ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

1. Фемінізм та його вплив на гендерну методологію
2. Гендерна ідентичність як соціальний і культурний феномен

### 1. Фемінізм та його вплив на гендерну методологію

#### 1.1. Історія фемінізму. Три хвилі фемінізму

Фемінізм можна розглядати у двох вимірах. По-перше, це політичний рух, спрямований на боротьбу жінок за рівноправність. Найвідомішим його проявом став рух суфражисток, які домагалися виборчих прав для жінок. На початку ХХ ст. жінки майже ніде у світі не мали права голосу. По-друге, фемінізм є інтелектуальним і філософським напрямом, що досліджує становище жінок у суспільстві та культурі.

#### Походження поняття

Термін «фемінізм» з'явився на початку ХІХ ст. і спочатку означав сукупність якостей, притаманних жінці. Наприкінці ХІХ ст. у контексті суфражистського руху виникає поняття «феміністка», яким називали активісток жіночого руху. У ХХ ст. цей термін закріпився за жінками, які виступають за розширення та захист своїх прав.

**Витоки фемінізму.** Ідеї рівноправності жінок і чоловіків зустрічаються ще в античній філософії. У праці «Держава» Платон стверджував, що жінки можуть бути правителями за наявності відповідних здібностей. Подібні ідеї з'являлися також у Середньовіччі та добу Відродження.

Першою феміністкою традиційно вважають *Мері Волстонкрафт*, авторку трактату «Захист прав жінки». Вона обстоювала право жінок самостійно визначати власну долю та критикувала уявлення про їхню інтелектуальну меншовартість. Важливий внесок зробив і *Джон Стюарт Мілль*, який у праці «Поневолення жінок» (1869) захищав рівноправність статей. Водночас фемінізм часто стикався з нерозумінням і насмішками з боку противників.

#### Перша і друга хвилі фемінізму

**Перша хвиля фемінізму** була зосереджена на боротьбі за політичні права жінок, насамперед право голосу та участі у виборах. Суфражистський рух у Великобританії та США досяг значних успіхів. Важливою подією стало ухвалення у США в 1920 р. 19-ї поправки до Конституції, яка гарантувала жінкам виборчі права.

**Друга хвиля фемінізму** виникла у 1960-х роках. Її представниці доводили, що політична рівність не усуває дискримінації у сім'ї та на роботі. Значний вплив мала праця Сімони де Бовуар «Друга стаття». Феміністки критикували

традиційне уявлення про жінку як виключно матір і домогосподарку, а також звертали увагу на проблеми насильства, гендерних стереотипів, нерівної оплати праці та неоплачуваної домашньої роботи.

Попри те, що не всі цілі були досягнуті, друга хвиля спричинила масштабні соціальні зміни, пов'язані з активним залученням жінок до ринку праці та суспільного життя.

### **Третя хвиля фемінізму**

*Третя хвиля фемінізму* формується у 1990-х роках під впливом постструктуралізму та постколоніальної теорії. Центальною стає проблема ідентичності. Увага зміщується від питання відмінностей між чоловіками та жінками до аналізу того, як формуються гендерні ролі та ідентичності.

Представники третьої хвилі наголошують на множинності гендерних ідентичностей, що стало підґрунтям розвитку квір-теорії. Характерним явищем цього періоду був рух Riot Grrrl, який поєднував ідеї жіночої самодостатності, лідерства та свободи самовираження. Третя хвиля прагнула розширити межі особистої свободи та подолати обмеження попередніх підходів.

### **Ліберальний, марксистський і радикальний фемінізм**

Окрім історичних хвиль, фемінізм має різні ідеологічні напрями.

*Ліберальний фемінізм* розглядає головною метою досягнення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків. Саме цей напрям став основою сучасної політики рівноправності у західних країнах.

*Марксистський фемінізм* пояснює жіноче гноблення через економічну експлуатацію та класову нерівність. Особлива увага приділяється проблемі неоплачуваної домашньої праці, яка розглядається як важливий чинник функціонування економіки.

*Радикальний фемінізм* вважає основною причиною нерівності патріархат – систему соціального, культурного й економічного домінування чоловіків. На думку представників цього напрямку, саме гендерне панування є фундаментальною формою суспільного пригнічення.

### **Феміністична література**

Серед важливих праць з фемінізму варто назвати книгу Наомі Вульф «Міф про красу», працю Валері Брайсон «Політична теорія фемінізму», дослідження Кейт Міллет «Політика статі» та філософські тексти Джудіт Батлер, які суттєво вплинули на сучасні гендерні дослідження.

### **Феміністичні рухи в Україні**

Перші жіночі організації на українських землях виникли у другій половині XIX ст. під впливом загальноєвропейського жіночого руху. Їхня діяльність була спрямована на подолання дискримінації, розвиток освіти, громадської активності та досягнення рівноправності. Такий рух часто називали

**емансипаційним**, оскільки його метою було забезпечення політичної, соціальної та професійної рівності жінок і чоловіків.

Емансипаційний рух у Європі та США набув організованих форм у другій половині XIX ст., коли демократичні реформи не забезпечили автоматичної рівності жінок і чоловіків. Саме тоді виникли перші жіночі організації, що боролися за розширення громадянських і політичних прав жінок. Це сприяло відокремленню фемінізму від соціалізму, хоча останній також проголошував рівноправність статей. Практика соціалістичних держав показала, що формальна рівність нерідко поєднувалася з «подвійним навантаженням» жінок.

У 1960-х рр. розвиток жіночого руху та гендерних досліджень надав фемінізму нового імпульсу. Науковці почали активно вивчати соціальні ролі чоловіків і жінок та механізми їх формування.

До 1990-х рр. жіночий рух в Україні розвивався переважно в контексті боротьби за соціальні й національні права. Тому боротьба за доступ жінок до освіти, влади та політичної участі була тісно пов'язана із національно-визвольними процесами.

На українських землях у складі Російської імперії жіночі об'єднання спочатку зосереджувалися на освітній, культурній та добродійній діяльності. Першою організацією стало **Товариство допомоги вищій жіночій освіті** (Харків, 1840). У 1884 р. в Києві виник перший український жіночий гурток під керівництвом **О. Доброграєвої**. На початку XX ст. з'явилися жіночі громади та товариства захисту працюючих жінок, які сприяли організаційному оформленню жіночого руху.

У Західній Україні важливу роль відіграла **Наталія Кобринська**, яка у 1884 р. заснувала в Станіславові «Товариство руських женщин». Разом з **Оленою Пчілкою** вона видала альманах «*Перший вінок*» (1887) – першу українську жіночу збірку. Наприкінці XIX – на початку XX ст. виникли жіночі організації у Львові та Чернівцях, а одним із провідних діячів стала **Костянтина Малицька**.

Під час Першої світової війни українські жінки створювали благодійні організації допомоги пораненим. У 1917 та 1921 рр. відбулося об'єднання жіночих організацій у **Союз українок**, який став однією з найвпливовіших жіночих структур.

У радянський період жіночий рух перебував під контролем партійних органів. Жінвідділи займалися ліквідацією неписьменності, пропагандою та частково вирішенням жіночих проблем. Хоча жінки отримали доступ до освіти й багатьох професій, їхня участь у керівництві державою залишалася обмеженою.

Важливу роль у розвитку феміністичних ідей відігравала українська діаспора, яка у 1948 р. створила **Світову федерацію українських жіночих організацій** та активно співпрацювала з міжнародним жіночим рухом.

Після здобуття незалежності України розпочалося відродження жіночих організацій. У 1992 р. відновила діяльність **Жіноча громада**, а в 1994 р. було створено Всеукраїнське жіноче товариство ім. Олени Теліги. У другій половині 1990-х рр. значно зросла кількість жіночих об'єднань, клубів і політичних організацій, а наприкінці десятиліття в Україні діяло вже понад 100 жіночих громадських організацій.

На відміну від західного фемінізму, український жіночий рух тривалий час був зосереджений насамперед на захисті прав жінок у конкретних соціальних та національних умовах. Сьогодні він активно розвивається, посилює свою політичну та громадську роль і сприяє становленню гендерних досліджень в Україні.

## 2. Гендерна ідентичність як соціальний і культурний феномен

Невід'ємною частиною соціокультурної трансформації суспільства є зміни у процесах соціалізації та ідентифікації особистості. Гендерна соціалізація як засвоєння гендерної культури суспільства пов'язана із соціальними очікуваннями, стереотипами, нормами та гендерними ролями. Ці елементи мають стати засобом усвідомлення власної статевої належності та формування гендерної ідентичності. Її становлення є важливою умовою психологічного й соціального розвитку особистості, самовизначення, самореалізації та побудови міжстатевих і сімейних стосунків.

Теоретична й емпірична розробка проблеми ідентичності активізувалася в психології у другій половині ХХ ст. Починаючи з 1970-х років поняття **ідентичності** набуває популярності, доповнюючи або частково замінюючи поняття Я-концепції, образу «Я», самості. Категорія ідентичності дозволяє простежити зв'язок між особистісною та соціокультурною обумовленістю поведінки людини.

Поняття гендеру як соціально-психологічної статі визначається двома групами чинників: *соціальними* – очікуваннями щодо гендерних ролей, нормами та стереотипами; та *особистісними* – уявленнями людини про себе. За визначенням **Е. Еріксона**, ідентичність ґрунтується на відчутті тотожності самому собі, неперервності власного існування та усвідомленні визнання цієї тотожності оточенням. Людина має систему ідентичностей, які актуалізуються залежно від соціальних ролей і ситуацій. Вона характеризується не лише індивідуальною, а й груповою ідентичністю.

Починаючи з 1980-х рр. у межах теорії соціальної ідентичності *Г. Таджфела* і *Дж. Тернера* гендерна ідентичність розглядається як одна з підструктур соціальної ідентичності, що характеризує приналежність людини до чоловічої або жіночої групи. В її основі лежить соціальна категоризація – поділ соціального оточення на групи, з якими людина себе ототожнює (in-group), та інші групи (out-group). Гендерна ідентичність разом з етнічною, віковою, професійною та національною є компонентом соціальної ідентичності.

Розрізняють поняття *статевої* та *гендерної ідентичності*. Статева ідентичність – це переважно усвідомлення себе представником певної статі. Гендерна ідентичність полягає у переживанні відповідності гендерним ролям, нормам і стереотипам, характерним для певного суспільства. Людина може чітко усвідомлювати свою статеву належність, але водночас відчувати невідповідність усталеним гендерним ролям та ідеалам.

Оскільки гендерні ролі й стереотипи є продуктом суспільно-історичного та культурного розвитку, гендерна ідентичність значною мірою залежить від соціальних, історичних і культурних чинників. На думку *І. С. Клециної*, гендерна ідентичність є ширшим поняттям, ніж статево-рольова, оскільки охоплює не лише рольовий аспект, а й загальний образ людини, зокрема її одяг, зовнішність, поведінку тощо.

*Р. Столлер* включає до статевої ідентичності як чоловічі, так і жіночі риси, формування яких зумовлене психологічними, біологічними, соціальними та культурними чинниками. У процесі первинної соціалізації дитини ідентифікація з представниками своєї та протилежної статі взаємодіє, тому статева ідентичність може поєднувати різні риси.

*І. Кон* визначає гендерну ідентичність як усвідомлення своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі чи їх певного поєднання. Вона формується у процесі розвитку під впливом природних задатків і соціалізації. Активним учасником цього процесу є сама людина, яка може приймати або відкидати запропоновані суспільством ролі та моделі поведінки. Гендерна ідентичність є аспектом самосвідомості, що відображає переживання людиною себе як представника певної статі та співвідноситься з уявленнями про маскуліність і фемінність.

Гендерна ідентичність є *продуктом соціального конструювання*. Вона починає формуватися з народження, коли на підставі статевих ознак визначається стать дитини. З цього моменту починається гендерна соціалізація, у процесі якої дитину виховують відповідно до прийнятих у суспільстві уявлень про «чоловіче» і «жіноче». На основі цих соціокультурних еталонів формуються уявлення про власну гендерну роль, поведінку та самооцінку.

За **І. С. Коном**, первинне уявлення про статеву приналежність формується приблизно у 1,5 року і стає важливим компонентом самосвідомості. У 2 роки дитина вже знає свою стать, у 3–4 роки може визначати стать інших людей, хоча пов'язує її переважно із зовнішніми ознаками. Приблизно у 6–7 років формується усвідомлення незмінності статевої належності. Наступним важливим етапом є **підлітковий вік**, коли гендерна ідентичність стає центральним компонентом самосвідомості. У дорослої людини вона є складним утворенням, що включає усвідомлення статевої належності, сексуальну орієнтацію, сексуальні сценарії, гендерні стереотипи та уподобання.

**І. С. Клєцина** виділяє три компоненти гендерної ідентичності:

- **когнітивний (пізнавальний)** – усвідомлення приналежності до певної статі та опис себе через категорії мужності/жіночності;
- **афективний (оціночний)** – оцінка власних психологічних рис і рольової поведінки через співвіднесення з моделями маскулінності/фемінності;
- **конативний (поведінковий)** – самопрезентація як представника гендерної групи та вибір поведінки відповідно до особистісних цілей і цінностей.

Деякі автори розглядають статеворольову ідентифікацію як стадійний процес. **Я. Л. Коломінський** і **М. Х. Мелтсас** виділяють у ній дві складові: *статеву ідентичність* – усвідомлення своєї приналежності до певної статі; та *статеворольову ідентичність* – знання і засвоєння ролей чоловіка та жінки.

Ще в дошкільному віці діти засвоюють уявлення про гендерні відмінності в іграшках, одязі та заняттях. Хлопчики частіше обирають машинки, іграшкову зброю, конструктори, дівчатка – ляльки, одяг для них та іграшки, пов'язані з домашнім господарством. Такі переваги значною мірою відображають засвоєння соціальних уявлень про «чоловіче» і «жіноче».

**В. С. Мухіна** розглядає гендерну ідентичність як результат особистої діяльності та самовиховання, у якому взаємодіють три групи чинників: природні та генетичні особливості; соціальне оточення та історико-культурні умови; позиція самої людини щодо власної ідентифікації, поведінки та ідеалів. Отже, гендерна ідентичність формується в результаті узгодження біологічних, соціальних і особистісних чинників.

На думку **Л. М. Ожигової**, гендерна ідентичність є важливою частиною загальної Я-концепції особистості, забезпечуючи відчуття цілісності та відповідності власного «Я» у рольовій взаємодії. Водночас вона може включати соціально обумовлені уявлення, закріплені в гендерних стереотипах.

Усвідомлення статевої належності та становлення гендерної ідентичності є важливою частиною *гендерної соціалізації* – процесу засвоєння норм і моделей поведінки, прийнятих у певному суспільстві щодо чоловіків і жінок. На цей

процес впливають сім'я, школа, однолітки, засоби масової інформації, релігія, політика та інші соціальні інститути.

Процес гендерної соціалізації можна умовно представити як три етапи:

- **перша стадія – ідентифікація**, яка досягається приблизно до 3 років і передбачає усвідомлення статевої приналежності;
- **друга стадія – компетентність у поведінці** (7–12 років), пов'язана зі статевою диференціацією поведінки та соціалізацією «Я»;
- **третя стадія – становлення і переоцінка ідентичності**, пов'язана з формуванням первинної ідентичності та саморегуляцією «Я».

Гендерна ідентичність розвивається протягом усього життя, дозволяючи людині адаптуватися до різних соціокультурних і вікових умов. На перетині індивідуальних і стереотипних уявлень про власну стать та їх соціальної й психологічної інтерпретації можуть виникати внутрішні суперечності, які як ускладнюють, так і стимулюють особистісну реалізацію. Людина може приймати традиційні або нестереотипні моделі поведінки, прагнучи утвердити власну ідентичність та досягти автентичності.

Отже, гендерна ідентичність як соціально-психологічний феномен не виникає одразу при народженні, а формується й розвивається протягом життя під впливом біологічних, соціальних, культурних та особистісних чинників. Вона є компонентом соціальної ідентичності поряд з етнічною, віковою, професійною та національною ідентичністю.

У структурі гендерної ідентичності виділяють **когнітивний, афективний та поведінковий компоненти**. Її становлення відбувається в процесі соціалізації, важливою складовою якої є гендерна соціалізація. Суперечності гендерного розвитку та соціалізації можуть зумовлювати гендерні дисгармонії й статеворольові конфлікти, водночас їх подолання сприяє формуванню цілісної та автентичної особистості.

### **Тема 3. ЗМІСТ, ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ. СУЧАСНІ МОДЕЛІ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ**

1. Зміст, завдання, принципи гендерної політики
2. Сучасні моделі гендерної політики

#### **1. Зміст, завдання, принципи гендерної політики**

*Гендерна політика* – це політика, спрямована на досягнення гендерної рівності, тобто забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Вона

передбачає партнерство статей у визначенні та реалізації політичних цілей і завдань держави, політичних партій та громадських об'єднань.

Формування гендерної політики спирається на основні міжнародні документи у сфері прав людини та недискримінації, зокрема Загальну декларацію прав людини, міжнародні пакти ООН про права людини, Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Європейську конвенцію з прав людини, Європейську соціальну хартію, Стамбульську конвенцію, резолюцію Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», а також відповідні конвенції МОП щодо рівної оплати праці, недопущення дискримінації та рівних можливостей у сфері зайнятості.

### **Ключове національне законодавство та програмні документи**

В Україні гендерна політика регулюється, зокрема, законами «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також державними стратегіями й планами дій щодо забезпечення гендерної рівності та виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325.

*Для практичного впровадження гендерної рівності запроваджено гендерно-правову експертизу, гендерно-орієнтоване бюджетування, інтеграцію гендерних підходів у розроблення нормативно-правових актів та трудові відносини.*

У 2017 році відповідальність за гендерну політику Уряду було покладено на Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, а при Кабінеті Міністрів створено посаду **Урядового уповноваженого з питань гендерної політики**.

Основними завданнями гендерної політики є:

- гарантування рівних прав і свобод жінок та чоловіків;
- створення однакових умов для їх самореалізації та розвитку;
- врахування специфічних потреб жінок і чоловіків під час формування політики;
- забезпечення рівного ставлення до результатів діяльності;
- створення рівних можливостей у політичній, соціальній, економічній і культурній сферах.

### **«Гендерні окуляри» у формуванні державної політики**

Під час розроблення державної політики фахівець має використовувати так звані **«гендерні окуляри»**, тобто:

- не припускати, що однакова політика однаково впливає на жінок і чоловіків;

- аналізувати відмінності у потребах, умовах життя, доступі до ресурсів і можливостях прийняття рішень;
- оцінювати потенційний вплив політики на обидві статі.

При цьому гендерно-чутлива політика *не зводиться до формального використання слова «гендер» у документах*. Вона передбачає реальне врахування потреб жінок і чоловіків у конкретній сфері. Гендерна рівність стосується не лише жінок, а й суспільних ролей, можливостей та взаємовідносин обох статей.

Державна гендерна політика має забезпечувати:

- рівний суспільний статус жінок і чоловіків;
- однакові умови реалізації прав людини;
- рівні можливості доступу до соціальних та економічних ресурсів;
- можливість однаково брати участь у політичному, економічному, соціальному й культурному розвитку;
- рівне користування результатами діяльності.

Важливим прикладом сучасної гендерної політики є досвід Європейського Союзу, де застосовується ***подвійний підхід (dual approach)***: поєднання гендерного мейнстрімінгу та спеціальних заходів.

### **Гендерний мейнстрімінг**

Гендерна пріоритетизація (gender mainstreaming) була закріплена на міжнародному рівні в Пекінській платформі дій 1995 року. Вона передбачає врахування гендерного підходу на всіх етапах формування, реалізації та оцінювання державної політики.

Мета мейнстрімінгу – виявляти можливі негативні наслідки політичних рішень для жінок і чоловіків та не допускати відтворення існуючих нерівностей.

Одним із прикладів є ***гендерне бюджетування*** – оцінювання бюджетів з урахуванням різних потреб жінок і чоловіків та відповідна організація доходів і видатків для сприяння гендерній рівності. В Україні гендерно-орієнтоване бюджетування спрямоване також на підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних коштів.

### **Спеціальні заходи**

Спеціальні заходи охоплюють законодавчі, інформаційні, освітні та фінансові програми, спрямовані на вирішення конкретних проблем: різниці в оплаті праці, недостатнього представництва жінок у певних сферах, дискримінації тощо.

Успішна державна гендерна політика передбачає поєднання двох рівнів:

**«дії згори»** – державна політика, створення інституційного механізму забезпечення рівності та відповідна політична культура;

«дії знизу» – активність громадянського суспільства та жіночих організацій, здатних представляти й лобіювати гендерні питання.

### **Позитивні заходи (affirmative actions)**

Одним із механізмів подолання дискримінації є позитивні, або компенсаційні, заходи. Це спеціальні, зазвичай тимчасові заходи, спрямовані на подолання наслідків минулої чи теперішньої дискримінації та створення фактичної рівності можливостей.

До них можуть належати:

- встановлення цілей або квот для участі жінок у сферах, де вони недостатньо представлені;
- розширення доступу жінок до освіти, професійної підготовки та зайнятості у нетрадиційних для них сферах;
- наставництво й менторство для професійного та кар'єрного розвитку;
- заохочення роботодавців до найму та професійного просування жінок;
- створення умов праці, що враховують сімейні обов'язки працівників;
- більш рівномірний розподіл професійних, сімейних і громадянських обов'язків між жінками та чоловіками.

Таким чином, сучасна гендерна політика поєднує правові гарантії рівності, гендерний мейнстрімінг, спеціальні заходи та позитивні дії. Її метою є не лише формальна рівність прав, а й створення реальних можливостей для повноцінної участі жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя.

## **2. Сучасні моделі гендерної політики**

Гендерна політика є важливою складовою діяльності сучасної демократичної держави та основою формування *паритетної демократії*. Кожна держава має власну модель гендерної політики, однак у багатьох країнах, зокрема Швеції, Канаді, Австралії та Великій Британії, принцип недопущення дискримінації жінок є складовою державної політики.

### **«Скандинавська модель» гендерної політики**

Країни Скандинавії – Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія та Швеція – демонструють високий рівень політичної участі жінок. Вони широко представлені у парламентах, урядах, муніципальних і регіональних органах влади, займають керівні політичні посади.

Успіх скандинавської моделі пов'язаний із тим, що *емансипація жінок розглядається як загальносуспільне завдання*, а забезпечення рівних прав і можливостей є одним із державних пріоритетів. Тому ці країни часто називають «феміністськими». Модель поєднує політичну емансипацію жінок і створення державного механізму гендерної рівності.

Показовим є досвід Швеції. У 1979 році жінки п'яти найбільших політичних партій об'єдналися з вимогою збільшення представництва жінок. У результаті партії підтримали принцип, за яким представництво кожної статі у внутрішньопартійних списках мало становити не менше 40% і не більше 60%. Хоча це була рекомендація, вона сприяла істотному зростанню частки жінок у керівних органах партій.

У 1987 р. у Швеції було розроблено програму «*Кожне друге місце – жінці*», спрямовану на поетапне збільшення представництва жінок в органах влади.

Широко використовуються гендерні квоти і в Норвегії – як під час внутрішньопартійних призначень і виборів, так і при висуванні кандидатів до парламенту. Загалом квоти є поширеним міжнародним механізмом збільшення політичного представництва жінок.

### **Модель гендерної політики США**

Американська модель сформувалася іншим шляхом, ніж європейська, що зумовлено особливостями політичної системи та діяльністю жіночого руху.

У 1960–1970-х роках після формального закріплення рівності у США переважала «*гендерно нейтральна*» політика. У 1980–1990-х роках відбувся перехід до «*гендерно чутливої*» політики, заснованої на рівних можливостях, позитивних діях та спеціальних заходах.

Важливу роль відіграла **Національна організація жінок**, створена 1966 року. Жіночі організації активно впливали на законодавство через політичне лобіювання. У 1963 році було прийнято закон про рівну оплату за рівноцінну працю, у 1968 році – закон про рівність у житловому будівництві, у 1970-х роках посилено рівність у підприємницькій діяльності, а 1972 року заборонено дискримінацію за статтю у сфері вищої освіти.

Важливим етапом стало запровадження у 1965 році системи «*позитивних дій*», яка передбачала спеціальні заходи для забезпечення рівного ставлення до працівників. Згодом до цієї політики було включено і категорію статі.

Позитивні дії сприяли розширенню рівності у сфері працевлаштування та освіти. У подальшому особлива увага приділялася відпусткам у зв'язку з народженням дитини, підтримці дитячих закладів, протидії насильству та сексуальним домаганням.

Поступово у США сформувався державний механізм гендерної політики, який охопив усі три гілки влади. Антидискримінаційне законодавство доповнювалося діяльністю органів виконавчої влади, судовим захистом прав та контролем за дискримінаційними нормами.

### **Основні підходи до гендерної рівності**

У різних країнах використовуються різні підходи до подолання гендерної нерівності.

### **1. Антидискримінаційна модель.**

Гендерна нерівність розглядається як наслідок індивідуальної дискримінації, яку можна подолати за допомогою антидискримінаційного законодавства. Характерна передусім для ліберальних держав, де наголос робиться на індивідуальних можливостях і обмеженому втручанні держави.

### **2. Модель позитивних дій.**

Нерівність розглядається не лише як індивідуальна дискримінація, а й як результат системного обмеження можливостей. Тому, крім законодавства, передбачається зміна системи найму, професійного просування та представництва жінок.

### **3. Модель розширення можливостей.**

Спрямована на покращення становища жінок на ринку праці та за його межами. Причинами нерівності вважаються недостатній рівень освіти й професійної підготовки, перерви у кар'єрі та значний обсяг домашньої праці. Держава підтримує професійне навчання, освіту, післядипломну підготовку, послуги з догляду за дітьми тощо. Такий підхід характерний для соціал-демократичної моделі соціальної держави.

### **4. Модель співмірної цінності.**

Зосереджена передусім на *рівній оплаті праці* та частковому подоланні гендерної сегрегації ринку праці. Вона передбачає належну оплату праці у секторах, де переважають жінки, наприклад в освіті, медицині чи діловодстві.

### **5. Заходи проти сексуальних домагань.**

Передбачають законодавчі та інституційні механізми запобігання сексуальним домаганням на робочому місці та покарання за них. Конкретні визначення і механізми протидії відрізняються залежно від країни.

### **6. Політика проти гетеросексизму.**

Спрямована на протидію дискримінації геїв і лесбійок у трудових відносинах та суспільному житті. У низці соціал-демократичних держав це передбачає комплексне вдосконалення антидискримінаційного законодавства.

### **7. Залучення чоловіків до досягнення рівності.**

Передбачає зміни у розподілі домашньої праці та сімейних обов'язків між жінками й чоловіками. Найчастіше реалізується через політику відпусток для догляду за дитиною та інші заходи, що сприяють поєднанню професійного і сімейного життя.

Отже, сучасні моделі гендерної політики відрізняються механізмами досягнення рівності, але спільною їхньою метою є подолання дискримінації,

розширення можливостей жінок і чоловіків та забезпечення їхньої рівноправної участі у суспільному житті.

#### **Тема 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ**

1. Методологія гендерної експертизи законодавства: підходи, принципи та рівні аналізу

2. Методи та науковий інструментарій гендерної експертизи законодавства

##### **1. Методологія гендерної експертизи законодавства: підходи, принципи та рівні аналізу**

Розвиток досліджень взаємодії чоловіків і жінок у різних сферах суспільного життя зумовив формування **гендерної методології** – аналітичної та дослідної діяльності, у межах якої відмінності між чоловіками та жінками розглядаються як соціальні або соціально сконструйовані.

Активізація ролі жінок у суспільстві та увага до нерівності у доступі до влади, освіти, зайнятості, доходів і власності сприяли поширенню гендерних досліджень за межі соціальної та психологічної сфер, зокрема в економіку. Тому сучасна наука потребує доповнення традиційного аналізу суспільних та економічних процесів гендерними параметрами.

##### **Методологічні підходи до проведення гендерної експертизи українського законодавства**

Переосмислення суспільством гендерних відносин, правових цінностей та способів їх регулювання зумовлює необхідність удосконалення методології гендерної експертизи законодавства.

##### ***1. Системний підхід***

У механізмі забезпечення рівноправності жінок і чоловіків важливе місце належить **юридичним засобам**. Вони мають утворювати узгоджену систему та відповідати політичним, соціальним і економічним умовам суспільства.

Відсутність необхідних елементів або методологічного й матеріального забезпечення знижує ефективність правової системи. Тому реальна гендерна рівність можлива лише за умови узгодженості всіх галузей права та їх цілеспрямованого впливу на суспільні відносини.

Отже, *гендерна експертиза має охоплювати всі галузі права, визначаючи, наскільки вони забезпечують рівність жінок і чоловіків.*

##### ***2. Підхід через права людини***

Загальний методологічний підхід передбачає рух від загального до конкретного, а універсальним критерієм гендерної експертизи є **права людини**.

Такий підхід дозволяє:

- визначити права жінок і чоловіків, необхідні для забезпечення гендерної рівності;
- визначити сфери суспільних відносин, де має забезпечуватися рівність;
- встановити суб'єктів, відповідальних за її забезпечення;
- сформувати систему правових засобів та інституцій у відповідних сферах;
- визначити зміст гендерного принципу на етапах правотворення і правозастосування;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики забезпечення гендерного паритету.

### ***3. Політичний та інституційний підхід***

Гендерні перетворення не обмежуються правовою сферою. Важливу роль у формуванні гендерних відносин відіграє **політика та політичні інститути**, які можуть як сприяти рівності, так і відтворювати існуючі соціальні ієрархії.

Тому гендерна експертиза має враховувати, хто бере участь у створенні законів, чи представлений у процесі прийняття рішень досвід різних соціальних груп та чи не відтворює законодавство традиційні моделі нерівності.

Це особливо важливо для України, де історично чоловіки переважали у владних структурах. За таких умов існує ризик, що правові норми значною мірою відображатимуть традиційне чоловіче бачення суспільних відносин, а жіночий досвід оцінюватиметься за домінуючими стандартами.

У ХХІ столітті необхідні зміни у підходах до гендерної експертизи, які мають враховувати **національний, регіональний, європейський та загальносвітовий рівні**.

#### **Національний рівень**

Передбачає врахування особливостей українського законодавства та його узгодження з міжнародними нормами. Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Тому під час гендерної експертизи необхідно враховувати ратифіковані Україною міжнародні документи у сфері прав людини та гендерної рівності.

Важливим напрямом є також адаптація українського законодавства до законодавства Європейського Союзу, що передбачає поступове узгодження національних правових норм із європейськими стандартами.

### **Регіональний рівень**

Передбачає врахування особливостей Східної Європи, до якої належить Україна, зокрема історичних, соціальних, культурних і політичних умов розвитку гендерних відносин.

### **Європейський рівень**

Важливим є врахування європейських стандартів прав людини та гендерної рівності. Україна як член Ради Європи має узгоджувати національне законодавство з відповідними європейськими документами та механізмами захисту прав.

Гендерна експертиза має охоплювати не лише зміст законів, а й механізми реалізації та захисту прав жінок і чоловіків, включаючи можливості їх оскарження в європейських судових та інституційних механізмах.

### **Загальносвітовий (планетарний) рівень**

Передбачає врахування міжнародних тенденцій розвитку прав людини, гендерної рівності та міжнародних стандартів. Нове тисячоліття характеризується посиленням ролі права та міжнародних механізмів захисту прав людини.

Таким чином, гендерна експертиза українського законодавства має бути комплексною та багаторівневою. Вона повинна поєднувати системний аналіз права, підхід через права людини, врахування політичних та інституційних чинників, а також національних, регіональних, європейських і міжнародних стандартів. Її кінцевою метою є вдосконалення законодавства та створення реальних механізмів забезпечення гендерної рівності.

Україна як член ООН підписала значну кількість міжнародних документів. Вона приєдналася до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Проте для держави є недостатнім лише погодитися на обов'язкову для неї сипу підписаних документів. Для того щоб Україна могла брати участь в утвердженні загальносвітового правового порядку, що складається, й користуватися його вигодами, вона повинна поважати й виконувати взяті зобов'язання, що випливають з документів. Виконання зобов'язань стосовно рамочних глобальних норм, які розроблені світовим співтовариством, має вельми важливе значення. Без прихильності панування права Україна залишиться поза глобальним правовим процесом.

Однак при цьому важко виключити той чинник, що національній владі часто не вистачає необхідних гендерних знань і ресурсів для того, щоб забезпечити здійснення зобов'язань щодо гендерних перетворень, тобто для розробки й прийняття необхідного гендерного законодавства, для впровадження необхідних процедур і адміністративних механізмів, для підготовки тих, хто бере участь у застосуванні гендерного законодавства,

процедур і заходів, для ознайомлення їх з міжнародними нормами, які вони повинні виконувати. А тому міжнародний рівень гендерної експертизи передбачає як вивчення процесу ратифікації міжнародно-правових актів, зміцнення панування права у сфері гендеру, так і вироблення рекомендацій щодо втілення міжнародно-правових норм у національне життя, освоєння світового досвіду гендерних відносин та різних форм гендерної діяльності.

**4. При проведенні** гендерної експертизи українського законодавства в її основу покладається гендерний вимір людського розвитку. Такий вимір насамперед базується на визначальних параметрах гендерного індексу людського розвитку (ГІЛР).

Ці методологічні підходи є основою проведення гендерної експертизи українського законодавства.

## **2. Методи та науковий інструментарій гендерної експертизи законодавства**

Під методикою та науковим інструментарієм гендерної експертизи законодавства розуміють сукупність методів, що дають змогу проаналізувати законодавство щодо його гендерного змісту, спрямованості на подолання гендерної асиметрії та забезпечення рівності жінок і чоловіків. Важливим критерієм такого аналізу є права людини як універсальний стандарт політичних, економічних і соціальних прав і свобод.

### **Основні методики та інструменти**

#### **1. Вивчення наукової літератури та інших матеріалів**

Передбачає опрацювання сучасної наукової літератури з гендерної проблематики, зокрема правового спрямування, в Україні та за кордоном. Це особливо важливо в умовах становлення вітчизняних гендерних правових досліджень.

#### **2. Вивчення нормативних джерел**

До нормативних джерел належать кодекси, нормативно-правові акти України, а також міжнародне законодавство з гендерної проблематики.

Експерти аналізують увесь масив законодавства, зокрема акти, успадковані від радянського періоду, законодавство незалежної України та законопроекти, що перебувають на стадії розроблення й обговорення. Гендерна експертиза має забезпечувати відповідність нових законодавчих актів принципу рівності жінок і чоловіків.

#### **3. Конференції та семінари**

Науково-практичні конференції, семінари юристів і прес-конференції сприяють обміну інформацією, координації діяльності експертів, поширенню

результатів гендерної експертизи та залученню фахівців до її проведення. Прес-конференції також дають змогу інформувати широку громадськість.

#### ***4. Роль політиків та державних діячів***

Важливе значення має взаємодія експертів із політиками та державними діячами. Їхня політична воля та ставлення до гендерної проблематики впливають на законодавче закріплення рівності жінок і чоловіків. Народні депутати можуть брати участь у розробленні законопроектів і сприяти поширенню гендерних підходів у законодавчому процесі.

#### ***5. Роль наукових працівників***

Науковці забезпечують теоретичне й правове обґрунтування результатів гендерної експертизи. Їхня оцінка є основою для політичного та юридичного аналізу нормативних актів, розроблення нових правових норм і обґрунтування необхідності їх прийняття.

#### ***6. Роль державних інститутів***

Важливою є взаємодія експертів із державними органами та їхніми працівниками. Така співпраця сприяє поширенню гендерних підходів у діяльності державних інституцій, розробленню нових нормативно-правових актів і формуванню механізмів державного управління гендерними процесами.

#### ***7. Статистичні дані***

Гендерна статистика відображає реальне становище жінок і чоловіків, рівність їхніх можливостей та динаміку гендерних змін. Вона є основою для обґрунтування необхідності законодавчих змін, оцінювання нормативних актів і формування гендерно збалансованої політики.

#### ***8. Спостереження***

Експерти систематично відстежують гендерні проблеми та їх відображення в законодавстві шляхом зустрічей, засідань, досліджень, аналізу доповідей і розроблення освітніх програм. Такі спостереження сприяють активізації гендерної політики у правовій сфері.

#### ***9. Консультативні технології***

Передбачають консультації з фахівцями у сфері гендерного права, вивчення зарубіжного досвіду та запозичення ефективних підходів до забезпечення рівності. Важливими є також інформаційні та консультативні бази даних міжнародного й регіонального рівнів.

#### ***10. Роль громадських жіночих організацій***

Залучення громадськості дає змогу визначити суспільні потреби у вдосконаленні гендерного законодавства, виявити необхідність прийняття нових правових норм і оцінити гендерний компонент окремих галузей

законодавства. Участь громадських організацій активізує гендерну демократію та сприяє вдосконаленню чинного законодавства.

### **Методологічні підходи до гендерної експертизи**

Вибір предмета дослідження, побудова гіпотез і отримані результати залежать від методології. У сучасній політології широко використовуються *інституційний, біхевіористичний, структурно-функціональний підходи та теорія раціонального вибору*.

*Інституційний підхід* є одним із найдавніших у політичній науці. Він зосереджується на дослідженні політичних інститутів як важливих елементів політичного процесу.

*Біхевіористичний підхід* зосереджується на механізмах здійснення влади та політичній поведінці індивідів і соціальних груп. У контексті гендерної політики він дає змогу досліджувати не лише діяльність державних органів, а й формування гендерної свідомості та культури на індивідуальному рівні.

*Структурно-функціональний підхід* розглядає політичну систему як сукупність взаємопов'язаних структурних елементів, що виконують певні функції. У гендерній сфері він дає можливість аналізувати функціонування політичних і правових механізмів забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

*Теорія раціонального вибору* сформувалася під впливом економічної теорії та була спрямована на подолання обмежень попередніх підходів. Її прихильники виходять із того, що саме індивід формує свої інтереси та через власну діяльність впливає на створення інститутів і суспільних відносин. Раціональна поведінка передбачає прагнення до отримання максимальної вигоди за мінімальних витрат.

## **Тема 5. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ. ГЕНДЕРНИЙ ДИСБАЛАНС, РОЗРИВ ТА КВОТУВАННЯ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ**

1. Гендерна рівність: міжнародний досвід політико-правового врегулювання.
2. Гендерний дисбаланс
3. Розрив та квотування у політичній сфері.

### **1. Гендерна рівність: міжнародний досвід політико-правового врегулювання.**

Міжнародні стандарти та інституційні механізми забезпечення гендерної рівності

Ідея рівності виникла значно раніше, ніж відповідні правові стандарти. У Статуті ООН 1945 року вперше на міжнародному рівні чітко закріплено принцип рівноправності чоловіків і жінок як необхідну умову соціального прогресу. ООН проголосила віру в основні права людини, гідність і цінність особистості, рівноправність чоловіків і жінок та рівність прав націй.

У статті 2 Загальної декларації прав людини ООН 1948 року закріплено принцип рівності всіх людей незалежно від раси, статі, мови, релігії, політичних переконань, соціального чи майнового стану. Таким чином, підкреслено, що всі люди є рівними у своїй гідності та правах, зокрема незалежно від статі.

Принцип гендерної рівності надалі було включено до інших міжнародних договорів ООН, зокрема Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року.

Нормативне закріплення рівноправності супроводжувалося створенням інституційного механізму її реалізації. У 1946 році в системі ЕКОСОР було створено підкомісію зі становища жінок, яка згодом отримала статус Комісії.

Важливим міжнародним актом стала Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), яку Україна ратифікувала 1980 року. Її називають міжнародним біллем про права жінок. Держави-учасниці зобов'язані вживати заходів для недопущення дискримінації жінок та забезпечення їхніх прав і свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах.

#### **Основні особливості Конвенції 1979 року:**

- забезпечення рівності можливостей і доступу жінок до ресурсів держави;
- гарантування рівності законодавством, державною політикою та відповідними механізмами;
- усунення перешкод для реалізації жінками своїх прав;
- забезпечення не лише формальної рівності, а й реального покращення становища жінок.

Україна періодично звітує перед Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок про виконання Конвенції та отримує рекомендації щодо вдосконалення законодавства, політики й практики.

**Пекінську декларацію та Платформу дій** прийнято 1995 р. Їхньою метою є поліпшення становища жінок, їх активне залучення до всіх сфер суспільного життя та забезпечення рівної участі у прийнятті політичних, економічних, соціальних і культурних рішень.

#### *Основні здобутки Пекінської платформи:*

- розгляд розширення прав і можливостей жінок у контексті рівноправності;
- конкретизація дій урядів і громадських структур;
- утвердження поняття гендерної рівності.

Важливе значення має *Резолюція Ради Безпеки ООН «Жінки. Мир. Безпека» № 1325*, прийнята 31 жовтня 2000 р. Вона стала першою резолюцією Ради Безпеки, яка комплексно акцентувала роль жінок у запобіганні та врегулюванні конфліктів.

Основні положення резолюції:

- рівна та повна участь жінок у питаннях миру й безпеки;
- гендерна інтеграція у миротворчі місії та операції;
- врахування потреб, досвіду та перспектив жінок і дівчат у політичних та соціальних рішеннях;
- захист жінок і дівчат від сексуального та інших форм насильства під час конфліктів;
- участь жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях.

Резолюція № 1325 доповнена низкою наступних документів Ради Безпеки ООН, зокрема резолюціями № 1820 (2008), 1888, 1889 (2009), 1960 (2010), 2106, 2122 (2013), 2242 (2015).

Україна ратифікувала основні *конвенції Міжнародної організації праці (МОП)* щодо рівного винагородження, охорони материнства, недопущення дискримінації у сфері праці та рівного ставлення до працівників із сімейними обов'язками. Україна також приєдналася до цілей сталого розвитку до 2030 року, серед яких Ціль № 5 передбачає досягнення гендерної рівності.

### **Гендерна рівність у діяльності НАТО**

Важливу роль у забезпеченні гендерної рівності відіграє НАТО, яке розглядає рівність і розширення прав та можливостей жінок як важливий чинник миру та безпеки.

Альянс прагне інтегрувати гендерний аспект у всі етапи операційного процесу: розроблення, планування, реалізацію, моніторинг та оцінювання політики й програм.

У 2009 році НАТО схвалило *Директиву 40-1 «Бі-Стратегічного командування»*, спрямовану на інтеграцію Резолюції РБ ООН № 1325 та гендерних перспектив у діяльність командних структур. Документ визначає жінок як активних суб'єктів забезпечення сталого миру та передбачає їх залучення до всіх стадій криз і конфліктів.

У 2014 році держави-члени та партнери НАТО схвалили оновлену *Політику імплементації Резолюції РБ ООН № 1325 «Жінки, мир і безпека»*. У 2014 році також започатковано «Професійну мережу жінок НАТО» та

програму «Наставництво», спрямовані на професійний розвиток жінок і подолання структурних перешкод.

У 2018 році НАТО оновило та схвалило **Політику і План дій щодо жінок, миру і безпеки**. Їх реалізація ґрунтується на трьох основних засадах:

**інтеграція** – включення гендерної рівності в політику, програми та проекти НАТО;

**включення** – збільшення представництва жінок у НАТО та національних збройних силах;

**підзвітність** – посилення відповідальності за реалізацію Порядку денного відповідно до міжнародних стандартів.

Основні механізми НАТО у цій сфері:

1. спеціальний представник Генерального секретаря з питань жінок, миру та безпеки;
2. робоча група цивільного та військового персоналу;
3. гендерний офіс і консультативний комітет військових експертів;
4. робоча група з інтеграції Резолюції № 1325 в оперативне планування;
5. гендерні радники на різних рівнях військової командної структури;
6. відповідні комітети з розроблення та перегляду політики;
7. програма НАТО «Наука заради миру та безпеки» (SPS);
8. Консультативний комітет громадянського суспільства (CSAP).

### **Гендерна рівність у діяльності ОБСЄ**

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) використовує комплексний підхід до безпеки, що охоплює політико-військові, економічні, екологічні та гуманітарні аспекти. ОБСЄ визнає рівні права жінок і чоловіків важливою умовою миру, демократії та економічного розвитку.

Організація прагне забезпечувати рівні можливості та інтегрувати гендерну рівність у політику й практику держав-учасниць. Вона співпрацює з органами влади у сфері перегляду законодавства та створення національних механізмів забезпечення рівності.

**План дій ОБСЄ щодо сприяння гендерній рівності** передбачає:

1. включення гендерного аспекту в усі політики, програми та заходи;
2. гендерно орієнтоване навчання персоналу;
3. формування гендерно чутливої культури управління;
4. підвищення представництва жінок на керівних посадах;
5. підтримку держав-учасниць у досягненні гендерної рівності;
6. визначення пріоритетів щодо прав жінок;
7. підтримку ролі жінок у запобіганні конфліктам і відновленні миру;
8. моніторинг реалізації Плану дій.

Відповідно до Резолюції № 1325 Ради Безпеки ООН Координатор ОБСЄ сприяє забезпеченню ролі жінок у кризових ситуаціях та допомагає Україні реалізовувати Національний план дій. Особлива увага приділяється протидії гендерному насильству, удосконаленню законодавства, проведенню інформаційних кампаній та навчанню фахівців.

**Хартія європейської безпеки** наголошує на важливості повного й рівноправного здійснення жінками прав людини для зміцнення миру, демократії та процвітання.

За підтримки ОБСЄ підготовлено низку видань, присвячених демократичній освіті, участі жінок у політиці та проблематиці «Жінки. Мир. Безпека».

### **Роль Ради Європи**

Важливе місце у забезпеченні гендерної рівності посідає Рада Європи. Одним із ключових документів є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), підписана 2011 року та така, що набула чинності 1 серпня 2014 року.

Конвенція є комплексним міжнародним актом, спрямованим на захист прав жінок, запобігання насильству, притягнення винних до відповідальності та формування ефективної державної політики.

#### **Основні цілі Конвенції:**

- захист жінок від усіх форм насильства та запобігання йому;
- протидія дискримінації та забезпечення рівноправності жінок і чоловіків;
- захист і допомога постраждалим;
- розвиток міжнародного співробітництва;
- підтримка організацій і правоохоронних органів у формуванні комплексного підходу до протидії насильству.

### **Гендерний дисбаланс**

Гендерна нерівність – це ситуація, коли жінки й чоловіки фактично не є рівними за правами, можливостями та ставленням до них унаслідок сексизму. Жінки й нині гірше представлені в багатьох сферах, зокрема в політиці, освіті, безпеці, на ринку праці, а також стикаються з нерівною оплатою праці та гендерним насильством.

Гендерна нерівність зумовлена відмінностями в гендерних ролях і існуванням гендерних стереотипів. Гендерні системи часто є дихотомічними та ієрархізованими, а нерівність формується як на основі реальних соціальних відмінностей, так і соціально сконструйованих уявлень.

**Дискримінація** – відмінне ставлення, упередженість, утиск або насильство щодо людей через їхню стать чи гендер – називається *сексизмом* і є одним із механізмів створення та підтримання гендерної нерівності.

Першим масштабним рухом проти гендерної нерівності став *феміністичний рух*. Сьогодні боротьба з нерівністю є важливим напрямом міжнародної діяльності та гендерної політики держав, метою яких є досягнення гендерної рівності.

### **Основні прояви гендерного дисбалансу**

#### **1. Гендерне насильство**

##### 1.1. Насильство проти жінок

##### 1.2. Домашнє насильство

##### 1.3. Сексуальне насильство

##### 1.3.1. Насильство й сексуальні домагання на роботі

##### 1.3.2. Гендерне сексуальне насильство в Україні

#### **2. Нерівності на ринку праці**

##### 2.1. Гендерна дискримінація на ринку праці

##### 2.2. Різна оплата праці жінок і чоловіків

##### 2.3. Організація праці жінок і чоловіків

#### **3. Нерівності в освіті**

#### **4. Боротьба з гендерною нерівністю**

##### 4.1. Феміністичний рух

##### 4.2. Міжнародні організації та законодавчі ініціативи

##### 4.3. Національні гендерні політики

### **Гендерна дискримінація на ринку праці**

Гендерна дискримінація на робочому місці залишається значущою та проявляється насамперед у структурі зайнятості.

**Вертикальна дискримінація (гендерна сегрегація)** полягає в тому, що жінки мають менший доступ до високооплачуваних і престижних посад. Чоловіки переважають у владі, політиці, бізнесі, промисловості, тоді як жінки частіше працюють у сфері обслуговування та соціальній сфері.

**Горизонтальна сегрегація** означає нерівний розподіл посад у межах професійної сфери: чоловіки частіше займають управлінські та вищі позиції, тоді як жінки стикаються зі «скляною стелею» під час кар'єрного зростання.

### **Різна оплата праці жінок і чоловіків**

Гендерна нерівність проявляється і в рівні заробітної плати. Вона пов'язана з відмінностями у сфері зайнятості, обмеженими можливостями жінок контролювати робочий час та подвійною зайнятістю – поєднанням оплачуваної праці з веденням господарства й вихованням дітей.

Різницю в оплаті праці можна вимірювати за середньою заробітною платою або медіаною, використовуючи щомісячну чи погодинну оплату. За даними Міжнародної організації праці, аналіз оплати праці дає змогу оцінити як погодинні відмінності, так і різницю в кількості відпрацьованих годин.

### **Індекс гендерного розвитку**

У Глобальному звіті про гендерний розрив Світового економічного форуму враховуються чотири ключові сфери: здоров'я, освіта, політика та економіка. В економічному блоці одним із основних показників є різниця в оплаті праці.

Гендерний розрив у доходах залишається стійким явищем. Він свідчить не лише про відмінності в оплаті праці, а й про нерівний розподіл економічної влади та фінансових ресурсів між чоловіками й жінками.

### **Організація праці жінок і чоловіків**

Дослідження Європейської фундації покращення життєвих і трудових умов у країнах ЄС та Норвегії показало, що рішення щодо працевлаштування та тривалості робочого часу часто залежать від сімейних обставин.

#### **Ключові положення:**

- дві третини працюючих жінок одружені або живуть із партнером, тому рішення щодо зайнятості впливають на обох партнерів;
- у середньому партнери разом витрачають на оплачувану працю близько 62 годин на тиждень;
- наявність дітей порівняно незначно впливає на загальний час роботи, однак у багатьох сім'ях чоловік працює повний робочий день, а жінка – неповний;
- у 43 % сімей дохід отримує лише одна людина, найчастіше чоловік;
- 31 % пар віддавали б перевагу моделі, за якої чоловік працює повний, а жінка – неповний робочий день;
- 16 % пар хотіли б, щоб обидва партнери працювали неповний робочий день, хоча реально так живуть лише 2 %;
- значна частина чоловіків і жінок прагне більш рівномірного розподілу оплачуваної праці між партнерами.

Отже, сучасні тенденції свідчать про прагнення до більшої рівності участі жінок і чоловіків у професійній діяльності, хоча фактичний розподіл праці залишається нерівномірним.

### **3. Розрив та квотування у політичній сфері**

Гендерно-чутлива політика та рівний доступ жінок і чоловіків до ухвалення рішень забезпечують більш рівномірне представлення інтересів різних соціальних груп. Важливим інструментом залучення жінок до політики є

гендерні квоти, які можуть бути *законодавчими* (регульованими державою) або *добровільними* (запровадженими політичними партіями). Квоти є компенсаторним заходом, спрямованим на подолання бар'єрів для входження жінок у владні структури та порушення усталеного статус-кво.

Питання «не на часі»: Україна у світових рейтингах за рівнем участі жінок у політиці

За даними Звіту з глобального гендерного розриву за 2014 рік, Україна посідала 56 місце зі 142 країн за загальним рівнем гендерного розриву в економіці, освіті, здоров'ї та політиці. Найбільш проблемною залишалася політична сфера – 105 місце, а за кількістю жінок на урядових посадах – 82 місце. За Індексом гендерної нерівності 2015 року Україна посіла 83 місце зі 150 країн. Такі показники свідчили про необхідність активнішого державного втручання у подолання гендерної нерівності.

Україна ратифікувала основні міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, зокрема CEDAW (1981), Пекінську декларацію та платформу дій (1995), Цілі розвитку тисячоліття (2000). Відповідно до міжнародних зобов'язань, Україна мала до 2015 року забезпечити представництво жінок на рівні 30% у парламенті та серед вищих державних службовців і 50% серед жінок-депутаток місцевих органів влади.

Попри поступове збільшення кількості жінок у парламенті в 1990–2015 роках, цей процес важко назвати достатнім прогресом. Жінки, які прагнуть політичної діяльності, стикаються з браком ресурсів і зв'язків, гендерною дискримінацією та подвійними стандартами. Україна посідала 117 місце у світі за рівнем участі жінок у процесі ухвалення рішень на національному рівні.

Гендерний порядок українського політикуму характеризується горизонтальною та вертикальною сегрегацією. На місцевому рівні жінки часто активно залучені до вирішення проблем громад, однак у великій політиці їхня кількість суттєво зменшується. Звіт CEDAW також засвідчив недостатню представленість жінок на вищих рівнях суспільного життя та відсутність достатніх спеціальних заходів, зокрема квот.

### **Паритетність на папері**

За умов представницької демократії українські жінки як соціальна група недостатньо представлені в органах влади, через що їхні інтереси, потреби та досвід залишаються недостатньо врахованими.

Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 року передбачено необхідність представництва жінок і чоловіків у політиці та процесі ухвалення рішень. Гендерні квоти визначено одним із інструментів «позитивних дій» – спеціальних тимчасових заходів для

усунення дисбалансу можливостей. Вони не вважаються дискримінаційними щодо чоловіків, оскільки мають діяти до усунення гендерного дисбалансу.

Гендерні квоти – це механізм забезпечення представництва жінок у владних структурах шляхом визначення певної частки місць або кандидатів для представників обох статей. Вони можуть встановлюватися державою або політичними партіями. Партійні гендерні квоти передбачають пропорційне та почергове представництво жінок і чоловіків у виборчих списках.

Зміни 2013 року до Закону України «Про політичні партії України» передбачали 30% добровільну гендерну квоту у виборчих списках, але не встановлювали санкцій за її недотримання. Тому під час парламентських виборів 2014 року 20 із 29 партій не дотрималися квоти, а в тих партіях, які її виконували, жінок часто розміщували на непрохідних позиціях.

**Закон України «Про місцеві вибори»** від 14 липня 2015 року передбачав напіввідкриті списки та гендерні квоти для кандидатів у депутати місцевих рад. Передбачалося, що порушення порядку висування кандидатів може бути підставою для відмови в реєстрації. Водночас ЦВК постановою № 362 від 23 вересня 2015 року фактично скасувала обов'язковість дотримання квот, зазначивши, що відмова в реєстрації через недотримання вимог щодо представництва статей не допускається.

На підтримку квотування виступали МФО «**Рівні можливості**», Уповноважена ВРУ з прав людини, жіночі та правозахисні організації, а також міжнародні експерти. Вони наголошували на необхідності обов'язкового дотримання законодавчих норм щодо представництва жінок і чоловіків.

Гендерне квотування є показником практичного втілення політики рівності. Світова практика з другої половини ХХ ст. демонструє тенденцію до паритетності складу парламентів (50/50). Добровільні партійні квоти застосовуються у багатьох країнах, зокрема Австрії, Бельгії, Великій Британії, Данії, Канаді, Німеччині, Італії та інших.

#### ***Гендерні квоти мають кілька важливих наслідків:***

1. Оновлення політичних еліт за рахунок залучення соціально активних жінок.
2. Зміцнення паритетності та співробітництва жінок і чоловіків у політичних та державних структурах.
3. Подолання дефіциту жінок-політикинь та формування позитивних рольових моделей, що сприяє руйнуванню стереотипів.
4. Формування конкурентного професійного середовища, у якому жінки отримують реальні можливості політичного представництва.

Отже, квоти сприяють тому, щоб політика сприймалася як природна сфера професійної діяльності як для жінок, так і для чоловіків.

### **Особливості «нежіночої» справи: хто кого «тягне» в політику.**

Гендерна нерівність є проблемою системи суспільних цінностей і потребує спільних зусиль влади та громадськості. Одним із поширених аргументів проти квот є сумнів у «якості» жінок, які можуть потрапити до влади лише через те, що вони жінки. Водночас подібні подвійні стандарти не застосовуються до чоловіків-політиків, серед яких також трапляються люди без належної професійної підготовки.

Проблема полягає в *подвійних стандартах оцінювання* діяльності жінок і чоловіків у публічній сфері: від жінок часто вимагають доводити свою професійну компетентність, тоді як щодо чоловіків це питання постає значно рідше.

За даними NDI, серед основних перешкод участі жінок у політиці називали їхню центральну роль у сім'ї, брак вільного часу, грошей і соціальних зв'язків. За опитуванням січня 2015 року, головними чинниками були традиційний соціальний лад (27,5%) та небажання самих жінок (27%). Інші фактори – завантаженість домашньою працею (20%), нетолерантне ставлення суспільства (14%) та недосконалість законодавства (12%) – оцінювалися як менш значущі.

Важливими бар'єрами залишаються обмеженість часових, економічних і соціальних ресурсів та подвійна навантаженість. Нерівний розподіл домашньої та доглядової праці обмежує можливості жінок для професійної та політичної самореалізації.

Отже, *паритетність у політиці* є важливою умовою врахування інтересів і потреб усіх громадян. Для подолання системної гендерної нерівності необхідно активніше використовувати гендерний мейнстрімінг і механізми позитивних дій, уникаючи гендерної поляризації, адже відмінності всередині груп жінок і чоловіків часто є значнішими, ніж відмінності між ними.

Таким чином, гендерні квоти в українських умовах слід розглядати не лише як механізм оновлення політичної еліти, а й як інструмент формування більш справедливого, представницького та інклюзивного демократичного суспільства.

## **Тема 6. СУЧАСНА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ**

1. Проблеми імплементації прав жінок
2. Законодавство України та місце гендерної політики в ньому : потенціал та основні проблеми

3. Шляхи досягнення гендерної рівності Україною через призму міжнародного досвіду

4. Соціально-психологічні аспекти гендерної політики в Україні.

### **1. Проблеми імплементації прав жінок**

Однією з основних проблем гендерної політики є повільний розвиток та *неефективна імплементація*. **Імплементація** – це здійснення та виконання державою міжнародних правових норм, зокрема їх перетворення на норми внутрішньодержавного права. Кожна держава самостійно визначає методи й засоби імплементації, а міжнародний договір може передбачати необхідність ухвалення відповідного закону чи іншого акта. Гендерні вчені критикують неефективне впровадження гендерного підходу, який часто базується на добровільних зусиллях, а не на обов'язкових зобов'язаннях.

Імплементація та забезпечення гендерної рівності є умовою демократичного суспільства, однак не всі держави мають ефективні механізми її реалізації. Це пов'язано, зокрема, з нерозумінням або неправильним сприйняттям гендерних концепцій.

Важливим чинником є також організаційна структура державної політики, що сприяє формуванню «експертно-бюрократичної» моделі інтеграції гендерного підходу. Вона передбачає залучення гендерних експертів до політичних механізмів і переорієнтацію структур, процесів ухвалення рішень та політичного порядку денного з урахуванням гендерної перспективи. Такий підхід застосовувався, зокрема, в Австралії, Новій Зеландії та Канаді. Водночас на практиці часто переважають інтеграційні підходи, а частина гендерних політик після 1995 року фактично продовжувала попередні державні практики.

Ключовою проблемою залишається відсутність спеціальних органів чи підрозділів, відповідальних за моніторинг реалізації гендерних ініціатив. Для ефективного впровадження необхідний високий рівень обізнаності політиків щодо гендерної рівності. Жодна країна сьогодні не досягла повної гендерної рівності, а правові та інституційні бар'єри часто перешкоджають реалізації прав жінок.

Держави, які прагнуть створити ефективний механізм гендерної рівності, повинні фінансувати антидискримінаційні ініціативи та гендерні дослідження, проводити інформаційні кампанії й протидіяти стереотипам. У країнах Сходу додатковою перешкодою залишаються звичасві норми, які можуть суперечити принципам рівності та обмежувати незалежність жінок.

Тому ефективна імплементація прав жінок потребує відходу від дискримінаційних традицій та включення принципів рівності й недискримінації у внутрішнє законодавство.

### **Належна імплементація вимагає таких ключових заходів:**

- виділення достатніх людських і фінансових ресурсів виконавчим органам;
- створення механізмів моніторингу імплементації прав у національне законодавство;
- координації діяльності з громадськістю та міжнародними організаціями;
- інтеграції гендерного підходу в усі сфери державної політики.

## **2. Законодавство України та місце гендерної політики в ньому: потенціал та основні проблеми**

Євроатлантичний напрям України зобов'язує проводити зміни, зокрема у сфері забезпечення гендерної рівності. Останніми роками відбувається активне вдосконалення правового регулювання гендерних питань. Європейські цінності рівності та їх ефективна імплементація в українське законодавство мають наближати державу до забезпечення недискримінації, протидії насильству та рівної участі жінок у політичному житті. Міжнародне співробітництво у сфері прав людини відіграє важливу роль у розвитку механізмів захисту прав жінок.

Україна ратифікувала низку міжнародно-правових документів, зокрема Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та документи ООН у сфері розвитку. На національному рівні права жінок гарантують Конституція України, Кодекс законів про працю та спеціальні закони. Водночас у політичній сфері та на керівних посадах у державних і приватних структурах продовжує переважати чоловіче представництво.

Україна бере участь у міжнародних проєктах і програмах, спрямованих на захист прав жінок. Зокрема, *«Глобальний фонд для жінок»* підтримує боротьбу за права жінок і протидію насильству, фінансуючи місцеві організації.

Проєкт *ПРОМІС* реалізував в Україні 16 гендерно чутливих програм у сфері освіти, культури та соціального захисту, а також поширював досвід Вінниці, яка першою в Україні приєдналася до Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад та ухвалила відповідну міську програму.

Загалом українське законодавство характеризується як недискримінаційне, однак основна проблема полягає у *практиці правозастосування*: ігноруванні відповідних норм, формальному посиленні на них та гендерно нейтральному підході до справ щодо захисту прав жінок. Це обмежує реальне право на рівний доступ до правосуддя.

### **Основні заходи держави для утвердження гендерної рівності:**

- Ухвалення 2005 року Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків».

- Робота парламентських комітетів, призначення відповідальних за впровадження принципу рівних прав і можливостей та створення підкомітету з питань гендерної політики (2006). До їхніх завдань належать аналіз законопроектів з гендерної точки зору, врахування результатів гендерно-правової експертизи та статистики, а також співпраця з експертами й громадськими організаціями.

- Проведення парламентських і комітетських слухань, гендерного аналізу керівного складу органів влади, експертизи законодавства та нормативно-правових актів. Це сприяло врахуванню гендерної перспективи у питаннях бідності, підтримки сім'ї, оплати праці, здоров'я тощо.

- Прийняття Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2022 року. Вона була спрямована на зміцнення інституційного механізму гендерної рівності, хоча не всі завдання було виконано через брак фінансування та кадрових ресурсів.

- Впровадження гендерного компонента в систему освіти, зокрема аналіз навчальних програм, підручників і посібників та включення гендерної тематики до програм закладів вищої та середньої освіти.

- Взаємодія громадських організацій і гендерних експертів із державними органами під час підготовки державних програм та законодавчих змін.

- Удосконалення гендерної статистики, що здійснюється за участю Державного комітету статистики України, Інституту демографії та соціальних досліджень, Інституту економіки та економічного прогнозування НАН України та за підтримки міжнародних програм.

Україна активно впроваджує реформи, однак відсутня усталена практика оцінювання їхнього впливу на жінок і чоловіків та залишається проблема недостатньої гендерно дезагрегованої статистики. Особливо недостатньо враховуються інтереси вразливих груп: жінок за межею бідності, жінок з інвалідністю, сільських жінок, молодих і літніх жінок, представниць етнічних меншин, жінок, які живуть із ВІЛ, та внутрішньо переміщених жінок.

Важливу роль відіграють ЗМІ та інші медіа, які можуть підвищувати обізнаність населення щодо гендерної рівності. Водночас необхідно протидіяти поширенню сексистського контенту, погроз і принижень щодо жінок.

Загалом основні причини проблем гендерної політики в Україні пов'язані з поширеними стереотипами:

1. ***Гендерна рівність працює лише для жінок.***
2. ***Гендерна рівність стосується лише гомосексуальних пар і трансгендерних осіб.*** Це уявлення пов'язує гендерну політику з руйнуванням сімейних цінностей і ґрунтується на недостатній поінформованості та страху перед змінами.

3. **Гендерна рівність суперечить українським традиціям.** Таке твердження не враховує різноманіття українського історичного досвіду. У період Київської Русі жінки, зокрема, могли бути освіченими та мали певний соціальний статус, хоча чоловіки залишалися домінуючою групою.

4. **Домашнє насильство не пов'язане з гендерним насильством.** Поширеним є уявлення, що домашнє насильство – рідкісне явище минулого. Насправді воно залишається серйозною проблемою; за даними ООН, кожна третя жінка у світі зазнає насильства протягом життя.

5. **Домашнє насильство – відносно нова проблема.** Насправді насильство щодо жінок існувало давно, хоча відкрито говорити про нього почали значно пізніше.

6. **Жінки заслуговують на покарання через «неправильну» поведінку.** Таке уявлення є проявом гендерних стереотипів та нерівності й виправдовує насильство щодо жінок.

Отже, на законодавчому рівні Україна прагне забезпечити рівність жінок і чоловіків, однак це ще не забезпечує достатніх практичних змін. Жінки залишаються недостатньо представленими у політичній сфері, а в суспільстві продовжують існувати стереотипи щодо їхньої ролі. Недостатня обізнаність також сприяє тому, що самі жінки нерідко стикаються з дискримінацією.

### **3. Шляхи досягнення гендерної рівності Україною через призму міжнародного досвіду**

Гендерна рівність пов'язана з основними питаннями розвитку держави та міжнародного середовища. Міжнародне співтовариство усвідомило важливість цієї проблеми понад 50 років тому та розробило форми правового регулювання у конвенціях, протоколах і угодах. Більшість держав застосовують ці принципи у внутрішньому законодавстві та суспільному житті. Однак проголошення гендерної рівності де-юре не гарантує її реалізації де-факто. Україна також зробила позитивні кроки, але ще не досягла значних результатів.

Для подальшого розвитку гендерної політики Україні важливо враховувати міжнародний досвід та заходи, які забезпечили успіх інших держав, а також міжнародну підтримку. Одним із таких заходів став проєкт з подолання гендерних стереотипів і гендерно зумовленого насильства в Україні, започаткований 27 січня 2021 року Фондом ООН у галузі народонаселення та Посольством Швеції в Україні. Серед основних проблем визначено:

- поділ на жіночі та чоловічі ролі й обов'язки;
- нерівність в оплаті праці;
- домашнє насильство та гендерні стереотипи.

Важливим кроком стало приєднання України до «Партнерства Біарріц», у межах якого уряд зобов'язався законодавчо забезпечити можливість відпустки по догляду за дитиною для матері й батька, сприяти гендерно-чутливому навчанню та ефективній реалізації законодавства щодо протидії домашньому насильству.

Шведсько-український проєкт охоплює такі основні напрями:

1. **Робота з молоддю** для подолання гендерних стереотипів у навчанні та виборі професії, популяризації STEM серед дівчат, підвищення кваліфікації вчителів і розвитку недискримінаційних підходів в освіті.

2. **Робота з корпоративним сектором:** впровадження політик балансу роботи й сім'ї, рівних можливостей для жінок і чоловіків та нульової толерантності до домашнього насильства; створення онлайн-платформи з практичними рекомендаціями.

3. **Робота з молодими родинами**, особливо з чоловіками, для розвитку відповідального батьківства та рівномірного розподілу домашніх обов'язків, зокрема через створення Татохабів і популяризацію відпустки по догляду за дітьми для чоловіків.

4. **Підтримка постраждалих від домашнього насильства:** відкриття кризових кімнат у 9 містах України, проведення ІТ-курсів для постраждалих жінок та сприяння їх працевлаштуванню.

**Рада Європи** визначає основні сфери, у яких необхідно подолати дискримінацію:

- запобігання гендерним стереотипам і сексизму;
- протидія насильству проти жінок і домашньому насильству;
- забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя;
- збалансована участь жінок і чоловіків у політичних та громадських рішеннях;
- захист прав жінок і дівчат, які є мігрантками, біженками чи шукають притулку;
- врахування гендерної проблематики в усіх напрямках політики.

Гендерні стереотипи обмежують можливості не лише жінок, а й чоловіків. Тому українська гендерна політика має уникати однобічного підходу, враховуючи, що жертвами домашнього насильства можуть бути також чоловіки, хоча й значно рідше.

Для захисту прав жінок Україні важливо враховувати положення **Стамбульської конвенції**. Україна підписала її у 2011 році, однак ратифікація тривалий час відкладалася через суспільні стереотипи, недостатню обізнаність щодо гендерних питань та інші чинники. Розроблення плану її ратифікації та імплементації сприяло б наближенню України до міжнародних стандартів.

Загалом інтеграція гендерного підходу в усі сфери політики є важливою умовою сучасного розвитку України.

Підсумовуючи зазначимо, що жодна країна ще не досягла повної гендерної рівності через проблеми імплементації прав жінок. Для її ефективного забезпечення необхідно створювати відповідальні організаційні структури, підвищувати обізнаність політиків, координувати діяльність із міжнародними організаціями та громадськістю. Українське законодавство загалом не має дискримінаційного характеру, однак практична реалізація норм та міжнародні показники гендерної рівності залишаються проблемними.

**Для досягнення гендерної рівності в Україні потрібно:**

1. орієнтуватися на міжнародні стандарти;
2. протидіяти гендерним стереотипам;
3. підвищувати обізнаність населення та політичної спільноти;
4. збільшувати кількість притулків для постраждалих від домашнього насильства;
5. протидіяти сексистському медіаконтенту;
6. розробити план дій щодо ратифікації Стамбульської конвенції Ради Європи.

#### **4. Соціально-психологічні аспекти гендерної політики в Україні**

Усталені стереотипи обмежують можливості жінок і перешкоджають їхній активній участі в громадянському суспільстві. Для подолання цієї проблеми необхідно розробити державну стратегію забезпечення рівності, удосконалити структури виконавчої влади, стимулювати діяльність жіночих громадських організацій через гранти й програми та підвищувати поінформованість населення.

Практика показує, що суспільства з відносною гендерною рівноправністю, де жінки представлені в політиці, бізнесі та громадському житті, демонструють вищий рівень суспільного добробуту. Водночас традиційні гендерні норми сприяють сприйняттю сектора безпеки переважно як чоловічої сфери. Жінок часто розглядають як матерів, яких необхідно захищати від небезпечних умов служби, а батьківські ролі підтримують нерівний розподіл обов'язків: чоловіки рідше беруть відпустку по догляду за дітьми або залишаються вдома з хворими дітьми.

Відповідно до ст. 21 та 24 Конституції України, усі люди є вільними та рівними у своїх правах. У словнику *«Сучасне гендерне мислення»* Т. М. Мельник та Л. С. Кобелянської гендер визначається як сформована суспільством і підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм, поведінки, ролей та відносин жінок і чоловіків, що формується у процесі

соціалізації та залежить від соціального, політичного, економічного й культурного контекстів.

**Маскулінність** – сукупність тілесних, психічних і поведінкових уявлень, пов'язаних із чоловічою статтю; **фемінізм** – ідеологія рівноправності жінок із чоловіками.

Гендерна рівність досягається тоді, коли жінки й чоловіки мають рівні права, життєві перспективи та можливості, можуть самостійно розпоряджатися власним життям і робити внесок у розвиток суспільства. Це передбачає справедливий розподіл влади, впливу та ресурсів і використання досвіду та компетентності кожної людини.

На законодавчому рівні гендерна рівність в Україні визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації в усіх сферах життєдіяльності. Для цього необхідний системний підхід, який передбачає врахування досвіду й проблем жінок і чоловіків під час розробки, реалізації, контролю та оцінювання політики й програм.

Кінцевою метою є забезпечення **рівних можливостей для всіх**. Їх обмеження через необґрунтовані критерії відбору свідчить про дискримінацію. Дискримінація полягає в обмеженні можливості користуватися правами та свободами на рівних засадах через невинуватені відмінності.

В Україні законодавчо визначено поняття *дискримінації* як ситуації, коли особа або група осіб через певні ознаки зазнає обмежень у визнанні, реалізації чи користуванні правами і свободами.

#### **Основні форми дискримінації:**

- *пряма дискримінація* – чітке відмінне ставлення до певної групи, що обмежує її права порівняно з іншими;

- *непряма дискримінація* – формально нейтральні закон, політика чи практика, які фактично створюють несприятливе становище для певної групи;

- *перехресна (інтерсекціональна) дискримінація* – поєднання кількох форм дискримінації, що посилює несприятливе становище людини чи групи;

- *підбурювання до дискримінації* – заклики, вказівки або інструкції щодо дискримінаційних дій;

- *пособництво у дискримінації* – свідоме сприяння її виникненню діями або бездіяльністю;

- *утиск* – небажана поведінка, що принижує людську гідність або створює образливу чи зневажливу атмосферу.

Отже, гендерна політика спрямована на забезпечення рівності жінок і чоловіків, хлопців і дівчат, викорінення дискримінації, насильства та приниження гідності. Вона охоплює не лише суспільство загалом, а й сім'ю, трудові колективи, побут, виховання та освіту.

**Висновки.** Сучасне реформування України потребує нових професійних якостей правоохоронців, заснованих на егалітарних уявленнях, компетентності та професіоналізмі незалежно від статі. Основними аспектами реформування гендерних відносин є поєднання служби з домашніми обов'язками та подолання суперечностей між вимогами державної служби й репродуктивною функцією жінок.

Окремо дискутується вплив психофізіологічних особливостей жінок на професійну діяльність, зокрема емоційності, самокритичності, комунікабельності, інтуїції, емпатії, виконавчої дисципліни, стійкості до робочих стресів, а також меншої схильності до паління, вживання алкоголю та агресивної поведінки. Водночас жінки можуть мати меншу фізичну силу.

Зберігається розрив між декларацією рівних можливостей і реальною дискримінацією жінок, зокрема проблемами сексуальних домагань на робочому місці, адаптації до роботи в чоловічому середовищі та недостатньої соціальної й правової захищеності.

Сучасний період характеризується активізацією законодавчого забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки України. Проте залишаються соціально-психологічні та організаційні проблеми, які потребують комплексного статистичного й психологічного дослідження для виявлення гендерних стереотипів, упереджень, внутрішньо- та міжособистісних конфліктів і розроблення методів їх подолання. Необхідно також удосконалювати психологічне забезпечення гендерної рівності в діяльності правоохоронців з урахуванням специфіки служби, що сприятиме підвищенню ефективності їхньої діяльності.

## **Тема 7. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ. ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНІЙ НЕРІВНОСТІ ТА ГЕНДЕРНОМУ НАСИЛЬСТВУ**

1. Гендерна рівність як основа сучасного суспільства та культури взаємодії.

2. Гендерна культура спілкування: принципи, стереотипи та недискримінаційна комунікація.

3. Гендерна нерівність і гендерне насильство: форми, причини та механізми протидії.

**1. Гендерна рівність як основа сучасного суспільства та культури взаємодії**

Гендерна рівність є одним із фундаментальних принципів сучасного демократичного суспільства. Її становлення пов'язане із загальним розвитком концепції прав людини, утвердженням принципу рівності всіх людей перед законом та поступовим подоланням традиційних соціальних моделей, у яких чоловікам і жінкам відводилися нерівнозначні ролі.

Гендерна рівність означає *рівний правовий статус жінок і чоловіків*, рівні можливості для реалізації прав і свобод, а також рівний доступ до ресурсів, участі в суспільному житті та прийняття рішень. Водночас рівність не означає однаковість чоловіків і жінок. Вона передбачає визнання відмінностей між людьми, але недопущення того, щоб ці відмінності ставали підставою для дискримінації.

Важливо розрізняти поняття формальної та фактичної гендерної рівності. Формальна рівність передбачає закріплення однакових прав і свобод у законодавстві. Фактична рівність характеризує реальний стан суспільства, коли жінки й чоловіки мають можливість однаково користуватися цими правами.

Наприклад, закон може гарантувати жінкам і чоловікам рівний доступ до освіти. Однак якщо в суспільстві існують стереотипи, відповідно до яких певні професії вважаються «чоловічими» або «жіночими», фактичні можливості вибору можуть залишатися нерівними. Отже, забезпечення рівності потребує не лише зміни законодавства, а й трансформації суспільних установок, норм поведінки та культури взаємодії.

***Гендерна рівність охоплює практично всі сфери суспільного життя:***

- освіту і професійну підготовку;
- зайнятість і оплату праці;
- політичну участь;
- економічну діяльність;
- сімейні та батьківські відносини;
- доступ до медичних і соціальних послуг;
- участь у прийнятті політичних та управлінських рішень;
- безпеку та захист від насильства;
- інформаційний і культурний простір.

Особливого значення гендерна рівність набуває у сфері праці. Традиційний розподіл ролей часто пов'язує чоловіка насамперед із професійною діяльністю та матеріальним забезпеченням сім'ї, а жінку – з доглядом за дітьми та веденням домашнього господарства. Такий підхід може обмежувати професійні можливості обох статей.

Гендерна рівність передбачає *рівну відповідальність за сімейне життя*, виховання дітей та професійну реалізацію. У сучасній сім'ї батьківські та

домашні обов'язки можуть розподілятися залежно від конкретної ситуації, можливостей і домовленостей партнерів, а не визначатися виключно статтю.

Не менш важливим є питання участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно значущих рішень. Представництво різних соціальних груп у політичних та управлінських структурах сприяє врахуванню різноманітних потреб населення. Гендерний баланс у процесах прийняття рішень тому є не лише питанням справедливості, а й чинником ефективності державного управління.

Гендерна рівність також передбачає боротьбу з дискримінацією. **Гендерна дискримінація** – це обмеження або позбавлення прав чи можливостей людини через її стать, гендерні характеристики або стереотипні уявлення про належну поведінку жінок і чоловіків.

Дискримінація може бути прямою або непрямую. Пряма дискримінація виникає тоді, коли особу явно ставлять у менш сприятливе становище через гендер. Непряма – коли формально нейтральне правило або практика фактично створює несприятливі умови для певної групи.

Наприклад, вимога до працівника постійно працювати понаднормово може формально стосуватися всіх однаково, але за певних умов непропорційно впливати на працівників, які мають значні сімейні обов'язки. Тому гендерний аналіз має враховувати не лише формулювання норм, а й їхній реальний вплив.

Важливою складовою гендерної рівності є ***рівність можливостей***. Вона означає створення таких соціальних умов, за яких стать людини не визначає її життєві перспективи. Вибір професії, освіти, стилю життя, участі в політичному чи громадському житті має здійснюватися на основі здібностей, інтересів і особистого вибору.

При цьому гендерна рівність не означає автоматичного однакового результату для всіх. Люди можуть мати різні життєві обставини, здібності та потреби. Завдання держави і суспільства полягає у створенні справедливих умов, за яких ці відмінності не перетворюються на системні бар'єри.

Важливим інструментом досягнення рівності є ***гендерний мейнстрімінг***, тобто системне врахування гендерного аспекту під час розроблення політики, законодавства, програм і управлінських рішень. Будь-яке рішення має оцінюватися з погляду того, як воно може вплинути на різні групи жінок і чоловіків.

Таким чином, гендерна рівність є не окремою сферою політики, а загальним принципом організації демократичного суспільства. Її реалізація передбачає одночасні зміни законодавства, інституцій, суспільних установок і повсякденної культури взаємодії.

## 2. Гендерна культура спілкування: принципи, стереотипи та недискримінаційна комунікація

Гендерна рівність безпосередньо пов'язана з культурою спілкування. Саме у повсякденній комунікації часто відтворюються стереотипні уявлення про жінок і чоловіків, закріплюються нерівні ролі та формуються моделі поведінки, які можуть сприяти дискримінації.

**Гендерна культура спілкування** – це система знань, норм, цінностей і практик взаємодії, яка ґрунтується на повазі до особистості незалежно від її статі та гендеру, рівності сторін, недопущенні дискримінації, приниження та насильства.

Культура спілкування проявляється не лише у виборі слів. Вона включає:

- ставлення до співрозмовника;
- тон і форму комунікації;
- здатність слухати та враховувати іншу позицію;
- повагу до особистих меж;
- недопущення образ і приниження;
- відмову від стереотипних оцінок;
- рівне ставлення до жінок і чоловіків;
- здатність конструктивно вирішувати конфлікти.

Однією з головних перешкод для гендерної культури є *гендерні стереотипи*. Це спрощені, стійкі уявлення про характеристики, здібності та соціальні ролі жінок і чоловіків.

Поширеними є стереотипи, відповідно до яких чоловік має бути сильним, агресивним, рішучим, емоційно стриманим і головним годувальником сім'ї, а жінка – м'якою, турботливою, емоційною та орієнтованою передусім на сім'ю. Такі уявлення можуть здаватися традиційними й нейтральними, однак вони обмежують свободу вибору людини.

Стереотипи можуть впливати на дітей ще з раннього віку. Хлопців заохочують бути «сильними» та не проявляти емоцій, а дівчат – бути слухняними, турботливими та уникати конфліктів. У дорослому житті це може позначатися на виборі професії, характері сімейних відносин, способах вираження емоцій та поведінці у кризових ситуаціях.

Гендерні стереотипи можуть негативно впливати не лише на жінок, а й на чоловіків. Наприклад, очікування, що чоловік не має права демонструвати страх, біль чи вразливість, може перешкоджати зверненню за психологічною допомогою. Водночас стереотип про обов'язкову «жіночність» може обмежувати жінок у професійній, політичній чи громадській діяльності.

Особливе значення має мова спілкування. Слова формують уявлення про соціальну реальність і можуть або підтримувати рівність, або відтворювати дискримінаційні установки.

Недопустимими є висловлювання, які принижують людину через її стать, зовнішність, сімейний статус, професійний вибір або невідповідність традиційним гендерним очікуванням.

Наприклад, твердження «жінки не здатні керувати», «чоловіки не вміють виховувати дітей», «це не жіноча професія», «справжній чоловік не повинен боятися» є стереотипними. Вони не описують індивідуальні якості конкретної людини, а приписують їй характеристики лише на основі належності до певної групи.

Гендерно чутлива комунікація передбачає використання нейтральних і недискримінаційних формулювань. У професійному середовищі важливо оцінювати людину насамперед за її компетентністю та результатами роботи, а не за статтю.

Не менш важливою є проблема **сексизму**. Сексизм – це система упереджених поглядів і практик, заснованих на уявленні про нерівноцінність жінок і чоловіків. Він може проявлятися у відкритій дискримінації, образливих висловлюваннях, жартах, принизливих коментарях, сексуалізованих оцінках зовнішності або зневажливому ставленні до професійних здібностей.

Окремою формою проблемної комунікації є **сексуальні домагання**. Вони можуть проявлятися у небажаних сексуальних висловлюваннях, жестах, натяках, повідомленнях, пропозиціях або фізичних діях. Важливо розуміти, що оцінювати такі дії необхідно не лише за наміром особи, яка їх здійснює, а й за тим, чи є поведінка небажаною для іншої людини та чи створює вона принизливе або вороже середовище.

Гендерна культура спілкування передбачає також повагу до особистих меж. Кожна людина має право визначати допустимий для неї рівень фізичного, емоційного та інформаційного контакту.

Особливої уваги потребує комунікація в професійному середовищі. Керівник, викладач, лікар, психолог, працівник правоохоронних органів чи державний службовець має враховувати можливу нерівність статусів. Те, що формально може сприйматися як жарт або особиста репліка, у ситуації службової залежності може мати зовсім інший психологічний вплив.

**Основними принципами гендерно чутливої комунікації є:**

1. Повага до особистості незалежно від статі та гендеру.
2. Рівноправність співрозмовників і недопущення приниження.
3. Відмова від стереотипних суджень.
4. Повага до особистих меж.

5. Недопущення сексистських і дискримінаційних висловлювань.
6. Врахування контексту та особливостей конкретної ситуації.
7. Конструктивне вирішення конфліктів без погроз, приниження та агресії.

Важливим елементом культури спілкування є активне слухання. Воно передбачає увагу до змісту повідомлення, уточнення позиції співрозмовника, відсутність передчасних оцінок і готовність приймати відмінну думку.

Гендерно чутлива комунікація не означає необхідності уникати будь-яких суперечок. Навпаки, вона передбачає можливість відкритої дискусії за умови поваги до особистості. Критика має стосуватися ідей, рішень або поведінки, а не статі людини.

Отже, культура спілкування є одним із практичних механізмів забезпечення гендерної рівності. Законодавчі гарантії не можуть повністю змінити суспільство, якщо у повсякденній поведінці продовжують відтворюватися стереотипи, сексизм і принизливі моделі взаємодії.

### **3. Гендерна нерівність і гендерне насильство: форми, причини та механізми протидії**

Гендерна нерівність може проявлятися у нерівному доступі до ресурсів, можливостей, влади та соціального статусу. Одним із найбільш небезпечних її проявів є *гендерне насильство*.

Гендерне насильство – це насильницькі дії або загроза їх вчинення, пов'язані з гендерними відносинами, які спрямовані проти людини через її стать, гендер або суспільні уявлення про гендерні ролі.

Насильство може мати різні форми:

- **фізичне** – побиття, заподіяння тілесних ушкоджень, позбавлення свободи;
- **психологічне** – погрози, залякування, приниження, контроль, ізоляція;
- **сексуальне** – небажані сексуальні дії, примус до сексуальних контактів;
- **економічне** – позбавлення доступу до коштів, житла, роботи або інших ресурсів;
- **цифрове** – переслідування, контроль через цифрові технології, поширення приватної інформації чи зображень без згоди;
- **домашнє насильство** – насильницькі дії між членами сім'ї або іншими особами, пов'язаними сімейними чи близькими відносинами.

Важливо розуміти, що насильство не зводиться лише до фізичного впливу. Психологічне насильство може мати тривалі наслідки для самооцінки, емоційного стану, міжособистісних відносин і здатності людини самостійно приймати рішення.

Однією з причин поширення насильства є нерівність влади у відносинах. Якщо одна людина систематично контролює іншу, позбавляє її економічної самостійності, обмежує соціальні контакти або використовує страх як спосіб управління поведінкою, формуються умови для насильницької взаємодії.

Важливу роль відіграють гендерні стереотипи. Уявлення про те, що чоловік має право контролювати партнерку, а жінка повинна терпіти заради збереження сім'ї, створюють сприятливе середовище для насильства.

Не менш небезпечним є виправдання насильства. До поширених міфів належать твердження, що насильство є «сімейною справою», що постраждала людина «сама спровокувала» кривдника або що прояви агресії є нормальними для певної статі. Такі установки перекладають відповідальність із кривдника на постраждалу особу та ускладнюють звернення по допомогу.

Особливо важливим є принцип: відповідальність за насильство завжди лежить на особі, яка його вчиняє. Поведінка, одяг, спосіб життя, емоційний стан або характер постраждалої людини не можуть бути виправданням насильницьких дій.

Протидія гендерному насильству має бути комплексною. Вона включає не лише покарання за вже вчинене насильство, а й профілактику, раннє виявлення, захист постраждалих, психологічну допомогу та роботу з особами, які вчиняють насильство.

Важливим напрямом є **правове забезпечення протидії насильству**. Українське законодавство передбачає механізми запобігання та протидії домашньому насильству, захисту постраждалих осіб і притягнення кривдників до відповідальності. Значну роль у цій системі відіграють органи державної влади, правоохоронні органи, суди, соціальні служби, заклади охорони здоров'я, психологи та громадські організації.

Не менш важливою є система **психологічної підтримки**. Постраждала від насильства людина може відчувати страх, провину, сором, безпорадність, емоційне виснаження та втрату довіри до інших людей. Тому допомога має бути комплексною і враховувати психологічні, соціальні та правові потреби.

У роботі з постраждалими важливо уникати вторинної травматизації. Неприпустимими є звинувачення, сумніви у правдивості пережитого, знецінення досвіду або вимоги негайно прийняти рішення, до якого людина психологічно не готова.

***Ефективна допомога передбачає:***

- забезпечення фізичної безпеки;
- уважне та недискримінаційне ставлення;
- надання достовірної інформації про доступні види допомоги;
- психологічну підтримку;

- за потреби – медичну допомогу;
- доступ до правового захисту;
- соціальний супровід;
- сприяння відновленню самостійності та соціальної адаптації.

Окремим напрямом є **профілактика гендерного насильства**. Вона повинна починатися з освіти та формування культури ненасильницьких відносин. Дітей і молодь необхідно навчати поваги до особистих меж, конструктивного вирішення конфліктів, відповідального ставлення до власних емоцій, недискримінації та рівноправної взаємодії.

Важливу роль у цьому процесі відіграють освітні заклади, сім'я, медіа та громадські організації. Засоби масової інформації можуть як посилювати стереотипи, так і сприяти їх подоланню. Особливо небезпечним є романтизування ревностів, контролю, агресії та домінування у стосунках.

Протидія гендерній нерівності також передбачає усунення системних причин, які створюють нерівні можливості. Серед основних напрямів можна виділити:

1. забезпечення рівного доступу до освіти та праці;
2. подолання дискримінації у професійній сфері;
3. підтримку поєднання професійного та сімейного життя;
4. забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень;
5. розвиток системи запобігання насильству;
6. підвищення гендерної компетентності працівників державних і соціальних служб;
7. підтримку постраждалих від насильства;
8. проведення інформаційно-просвітницьких кампаній.

Важливою умовою є також міжвідомча взаємодія. Проблема насильства не може бути ефективно вирішена лише одним органом. Наприклад, правоохоронна система може забезпечити безпеку та правовий захист, соціальні служби – підтримку, психолог – роботу з наслідками травматичного досвіду, а медичні працівники – необхідну медичну допомогу.

Таким чином, протидія гендерному насильству має базуватися на принципах безпеки, поваги до гідності людини, конфіденційності, недискримінації, доступності допомоги та невідворотності відповідальності за насильницькі дії.

Особливого значення набуває формування культури, у якій насильство не сприймається як нормальний спосіб вирішення конфліктів. Справжня гендерна рівність передбачає не лише рівність прав, а й можливість кожної людини жити без страху, приниження та насильства.

Отже, гендерна рівність є важливою характеристикою демократичного суспільства та передумовою реалізації прав людини. Вона передбачає рівні права, можливості та доступ до ресурсів для жінок і чоловіків, а також недопущення дискримінації.

Культура спілкування є повсякденним проявом гендерної рівності. Повага до особистості, відмова від стереотипів, недопущення сексизму, дотримання особистих меж і використання недискримінаційної мови формують безпечне середовище взаємодії.

Гендерна нерівність може створювати умови для дискримінації та насильства. Тому протидія гендерному насильству повинна поєднувати правові, соціальні, психологічні, освітні та інформаційні механізми.

Досягнення гендерної рівності є тривалим процесом, який передбачає не лише вдосконалення законодавства, а й зміну суспільної культури. Важливим результатом такого процесу має стати суспільство, у якому стать і гендер не визначають цінність людини, її можливості, професійні перспективи чи право на безпечне та гідне життя.

## **Тема 8. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ**

1. Міжнародно-правові та конституційні засади забезпечення гендерної рівності.
2. Національні правові механізми реалізації принципу гендерної рівності в Україні.
3. Механізми захисту від гендерної дискримінації та відповідальність за порушення принципу рівності.

### **1. Міжнародно-правові та конституційні засади забезпечення гендерної рівності**

Гендерна рівність є одним із фундаментальних принципів сучасної системи прав людини. Її правове закріплення сформувалося в процесі поступового визнання того, що права і свободи людини мають належати кожному незалежно від статі, а держава повинна не лише проголошувати рівність, а й створювати механізми її практичної реалізації.

У сучасному розумінні **гендерна рівність** означає рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає змогу жінкам і чоловікам брати рівну участь у всіх сферах суспільного життя. Таке визначення закріплене в українському законодавстві.

Правове забезпечення гендерної рівності формується на декількох рівнях:

1. міжнародному;
2. європейському;
3. конституційному;
4. законодавчому;
5. підзаконному та інституційному.

На міжнародному рівні принцип рівності закріплений у ключових документах системи прав людини. Основоположне значення має **Загальна декларація прав людини 1948 року**, яка проголошує рівність людей у гідності та правах і забороняє дискримінацію за різними ознаками.

Подальший розвиток цих положень відбувся в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. Вони зобов'язують держави забезпечувати рівне користування закріпленими правами без дискримінації.

Особливе місце займає **Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) 1979 року**. Її часто називають міжнародним біллем про права жінок. Конвенція спрямована на усунення дискримінації у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній та інших сферах.

Важливо, що сучасний підхід до гендерної рівності виходить за межі простого проголошення однакових прав. Держава повинна аналізувати фактичне становище жінок і чоловіків та, за необхідності, застосовувати спеціальні заходи для подолання існуючої нерівності.

Європейський рівень правового регулювання також має важливе значення для України. **Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод** закріплює загальний принцип недискримінації у статті 14, а система Європейського суду з прав людини забезпечує можливість міжнародного судового захисту прав у випадках, коли національні засоби захисту виявилися неефективними. Україна ратифікувала Конвенцію у 1997 році.

Принцип гендерної рівності є невід'ємною складовою прав людини, а тому його реалізація має розглядатися не як окремий напрям соціальної політики, а як частина загальної системи захисту людської гідності.

В Україні фундаментальним правовим актом є **Конституція України**. Стаття 21 проголошує, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Стаття 24 встановлює рівність конституційних прав і свобод громадян та прямо забороняє привілеї чи обмеження, зокрема за ознакою статі.

Конституція не обмежується формальним проголошенням рівності. Вона визначає конкретні напрями забезпечення рівності жінок і чоловіків: рівні можливості у громадсько-політичній і культурній діяльності, освіті, професійній підготовці, праці та винагороді за неї. Одночасно передбачаються

спеціальні заходи щодо охорони праці та здоров'я жінок, підтримки материнства і створення умов для поєднання праці з материнством.

Отже, українська конституційна модель поєднує **формальну рівність** із можливістю застосування спеціальних заходів для забезпечення фактичної рівності.

Особливе значення має положення про те, що рівність не означає необхідності однакового правового регулювання абсолютно всіх життєвих ситуацій. У певних випадках держава може застосовувати спеціальні заходи для усунення фактичної нерівності. Наприклад, це може стосуватися підтримки участі недостатньо представленої групи у прийнятті суспільно важливих рішень або створення умов для поєднання професійних і сімейних обов'язків.

Такий підхід називають **позитивними діями**. Вони спрямовані не на надання необґрунтованих привілеїв, а на подолання реального дисбалансу та створення рівних можливостей.

Правове забезпечення гендерної рівності має також важливе значення для реалізації принципу верховенства права. Якщо людина має право, але не має можливості його захистити, таке право залишається переважно декларативним. Тому сучасна система гендерної рівності передбачає не лише правові норми, а й механізми їх реалізації та захисту.

Таким чином, міжнародні договори, європейські стандарти та Конституція України створюють **базовий правовий фундамент гендерної рівності**. Наступним рівнем є конкретизація цих принципів у національному законодавстві та створення відповідних державних інституцій.

## **2. Національні правові механізми реалізації принципу гендерної рівності в Україні**

Основним спеціальним нормативно-правовим актом у сфері гендерної рівності є *Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV*.

Цей Закон визначає основні напрями державної політики у сфері гендерної рівності та встановлює правові засади забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Серед цілей державної політики закон визначає утвердження гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі, застосування позитивних дій, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, а також поєднання професійних і сімейних обов'язків.

Важливим положенням є **заборона дискримінації за ознакою статі**. Дискримінація може бути пов'язана як із прямим обмеженням прав, так і з формально нейтральними правилами, які фактично створюють нерівні умови.

Окремим механізмом є **гендерно-правова експертиза законодавства**. Її метою є аналіз законів, інших нормативно-правових актів та їхніх проєктів на предмет відповідності принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Проведення гендерно-правової експертизи дозволяє виявляти положення, які можуть прямо або опосередковано створювати нерівні умови. Такий підхід має особливе значення ще на етапі розроблення нормативно-правового акта, оскільки дозволяє запобігти виникненню дискримінаційних норм.

В Україні порядок проведення гендерно-правової експертизи визначений постановою Кабінету Міністрів України № 997 від 28 листопада 2018 року. Вона передбачає проведення гендерно-правової експертизи законодавства Міністерством юстиції, а також можливість проведення громадської гендерно-правової експертизи проєктів нормативно-правових актів за ініціативою фізичних і юридичних осіб та громадських об'єднань.

Ще одним важливим напрямом є *гендерний аналіз державної політики*. Його завдання полягає у визначенні того, як певне рішення, програма або реформа впливатиме на різні групи жінок і чоловіків.

Наприклад, під час планування соціальної політики недостатньо визначити загальну кількість її потенційних отримувачів. Необхідно з'ясувати, чи мають різні групи населення однаковий доступ до відповідних послуг, ресурсів та можливостей.

Гендерний підхід також інтегрується у державне та регіональне планування, бюджетний процес, кадрову політику та систему державного управління.

Важливу роль у цьому процесі відіграють відповідальні підрозділи та радники з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Постанова Кабінету Міністрів України № 930 від 9 жовтня 2020 року визначає типові положення щодо таких підрозділів і радників. Серед їхніх завдань – аналіз становища жінок і чоловіків, координація застосування гендерних підходів, проведення гендерних аудитів, підготовка аналітичних матеріалів, навчання працівників та внесення пропозицій щодо вдосконалення статистики і бюджетного процесу.

Таким чином, правовий механізм поступово переходить від моделі «заборони дискримінації» до моделі *активного забезпечення рівності*.

Важливим інструментом є **гендерний аудит**. Він дозволяє оцінити, наскільки діяльність установи, організації або органу влади відповідає принципу рівних прав і можливостей. Аналізуються кадрова політика, умови праці, доступ до професійного розвитку, представництво жінок і чоловіків на

різних рівнях управління, внутрішня комунікація та можливі випадки дискримінації.

Ще одним механізмом є **гендерно дезагрегована статистика**. Для ефективної політики необхідно мати дані, які дозволяють порівнювати становище жінок і чоловіків у різних сферах. Наприклад, важливо знати не лише загальну кількість працевлаштованих осіб, а й їхній розподіл за статтю, рівнем доходів, посадою, сектором зайнятості та іншими показниками.

Окреме значення має **гендерно орієнтоване бюджетування**. Воно передбачає врахування гендерних аспектів під час планування та розподілу бюджетних ресурсів. Йдеться не про створення окремих «жіночих» чи «чоловічих» бюджетів, а про оцінювання того, як використання публічних коштів впливає на різні групи населення.

Національний механізм забезпечення гендерної рівності включає також **освітні та інформаційні заходи**. Законодавство передбачає формування культури гендерної рівності, просвітницьку діяльність та запобігання поширенню інформації, яка спрямована на дискримінацію за ознакою статі.

Важливим напрямом є правове регулювання **трудових відносин**. Принцип рівності повинен забезпечуватися під час прийняття на роботу, оплати праці, професійного навчання, кар'єрного просування та припинення трудових відносин.

Не менш важливою є сфера політичної участі. Гендерна рівність передбачає рівні можливості жінок і чоловіків брати участь у політичному житті, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також у процесах прийняття рішень.

Особливе місце займає законодавство щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає правові та організаційні засади відповідної системи, спрямованої на запобігання насильству, захист постраждалих осіб та притягнення кривдників до відповідальності.

Отже, національна система правового забезпечення гендерної рівності є комплексною. Вона включає конституційні гарантії, спеціальне законодавство, антидискримінаційні механізми, гендерно-правову експертизу, гендерний аналіз політики, гендерні аудити, статистичний моніторинг, інституційні механізми та систему захисту від насильства.

Механізми захисту від гендерної дискримінації та відповідальність за порушення принципу рівності

Правове проголошення гендерної рівності має практичне значення лише тоді, коли людина може скористатися ефективними механізмами захисту у випадку порушення її прав.

Одним із базових актів у цій сфері є *Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»* від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. Закон визначає засади запобігання та протидії дискримінації, а також передбачає відповідні механізми захисту.

Дискримінація може мати різні форми. До них належать, зокрема, пряма та непряма дискримінація, підбурювання до дискримінації, пособництво у дискримінації та утиск.

Пряма дискримінація виникає тоді, коли з особою поводяться менш сприятливо саме через певну ознаку, наприклад стать.

Непряма дискримінація є складнішою для виявлення. Вона може виникати тоді, коли формально однакове правило застосовується до всіх, але на практиці створює для певної групи суттєво несприятливі умови.

Саме тому для реалізації принципу гендерної рівності важливо оцінювати не лише текст нормативної норми, а й її фактичні наслідки.

Одним із механізмів захисту є звернення до суду. Особа, яка вважає, що її права порушено через дискримінацію, може використовувати передбачені законодавством способи судового захисту. У процесі захисту важливим є встановлення факту порушення права, характеру дискримінаційної практики та причинного зв'язку між відповідною ознакою і несприятливим ставленням.

Захист прав може здійснюватися також через **Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини**. Омбудсман здійснює парламентський контроль за додержанням прав і свобод людини та може реагувати на випадки їх порушення.

Важливим напрямом є діяльність **правоохоронних органів**, особливо коли дискримінація поєднується з погрозами, насильством, переслідуванням або іншими правопорушеннями.

У випадках домашнього насильства законодавство передбачає спеціальні механізми захисту постраждалих осіб. Вони включають оцінку ризиків, термінові заходи реагування, обмежувальні приписи та інші засоби, спрямовані на припинення насильницької поведінки та забезпечення безпеки постраждалої особи.

Важливим принципом є **доступність правосуддя**. Людина повинна мати реальну можливість звернутися за захистом незалежно від свого соціального статусу, матеріального становища, статі чи інших характеристик.

Окрему роль відіграють **громадські організації та правозахисні структури**. Вони можуть надавати юридичні консультації, психологічну підтримку, допомагати документувати випадки дискримінації та супроводжувати постраждалих під час звернення до державних органів.

Система захисту від гендерної дискримінації передбачає також можливість використання **міжнародних механізмів**. Після використання національних засобів правового захисту особа за відповідних умов може звернутися до Європейського суду з прав людини. Європейська конвенція є частиною правової системи України, а її положення використовуються для захисту основоположних прав і свобод.

Водночас ефективність правового механізму залежить не лише від наявності законів, а й від здатності державних інституцій їх застосовувати.

Серед основних проблем практичної реалізації гендерної рівності можна виділити:

- недостатню обізнаність населення зі своїми правами;
- стійкість гендерних стереотипів;
- приховані форми дискримінації;
- недостатню готовність постраждалих звертатися по допомогу;
- страх соціального осуду;
- залежність постраждалої особи від кривдника;
- недостатню координацію між окремими державними та соціальними службами;
- формальний підхід до виконання гендерних політик.

Тому сучасний правовий механізм має бути орієнтований не лише на реагування після порушення права, а й на попередження дискримінації.

Важливим є принцип превентивності. Якщо в установі регулярно проводяться гендерні аудити, аналізується кадрова статистика, існують зрозумілі процедури реагування на скарги, працівники проходять відповідне навчання, то ризик системної дискримінації зменшується.

Особливу роль відіграє гендерна компетентність працівників державних органів. Представники судової системи, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, соціальних служб, освіти та охорони здоров'я повинні розуміти особливості гендерної дискримінації та вміти правильно реагувати на відповідні випадки.

Правовий механізм має передбачати також відповідальність за порушення законодавства. Залежно від характеру діяння можуть застосовуватися різні види юридичної відповідальності. Якщо дискримінаційні дії поєднуються з іншими правопорушеннями, застосовуються відповідні норми адміністративного або кримінального законодавства.

Таким чином, ефективна система захисту складається з декількох взаємопов'язаних елементів:

1. **нормативного** – наявність законів і правових гарантій;

2. **інституційного** – наявність органів та посадових осіб, відповідальних за реалізацію політики;
3. **процедурного** – зрозумілі механізми звернення та розгляду скарг;
4. **судового** – можливість відновлення порушених прав;
5. **соціального** – доступ до психологічної, соціальної та правової допомоги;
6. **освітнього** – підвищення рівня гендерної компетентності;
7. **превентивного** – запобігання дискримінації та насильству.

Отже, принцип гендерної рівності реалізується не одним законом і не діяльністю одного органу. Це цілісна система правових, адміністративних, судових, соціальних та освітніх механізмів, які мають діяти узгоджено.

**Висновки.** Правове забезпечення гендерної рівності є важливою складовою сучасної системи прав людини. Воно ґрунтується на міжнародних стандартах, європейських правових механізмах та конституційних гарантіях України.

Основу національної системи становлять Конституція України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», антидискримінаційне законодавство, законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству та інші нормативно-правові акти.

Важливими інструментами реалізації принципу рівності є гендерно-правова експертиза, гендерний аналіз державної політики, гендерні аудити, гендерно орієнтоване бюджетування, гендерна статистика та діяльність відповідальних інституцій.

Захист від гендерної дискримінації передбачає можливість звернення до державних органів, суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правоохоронних органів та, за відповідних умов, міжнародних інституцій.

Таким чином, головне завдання сучасної гендерної політики полягає у переході від формального проголошення рівності до забезпечення її фактичної реалізації. Ефективність правових механізмів визначається не кількістю нормативних актів, а тим, наскільки реально людина може скористатися своїми правами, захистити їх і отримати належне відновлення у випадку порушення.

## **5. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

### **Семінарське заняття № 1**

**Тема: Гендер: до проблеми дефініції поняття. Становлення теорії гендеру. Гендерні дослідження за кордоном та в Україні**

#### ***Мета заняття***

Сформувати у здобувачів вищої освіти системне розуміння поняття «гендер», розкрити особливості становлення Гендерної теорії та основних напрямів гендерних досліджень у світовій та вітчизняній науці, ознайомити з етапами розвитку Гендерних студій і сучасними підходами до їх інтерпретації.

#### ***Ключові поняття***

Стать, гендер, гендерна роль, гендерна соціалізація, гендерна ідентичність, гендерний підхід, гендерні студії, соціальний конструкт, дискримінація, рівність можливостей, соціальна стать.

#### ***Питання для обговорення***

1. Поняття та сутність гендеру.
2. Співвідношення понять «стать» і «гендер».
3. Історичні передумови виникнення гендерних досліджень.
4. Основні етапи розвитку гендерної теорії.
5. Західні школи гендерних досліджень.
6. Особливості розвитку гендерних студій в Україні.
7. Роль міждисциплінарного підходу у вивченні гендерної проблематики.
8. Значення гендерних досліджень для сучасної політичної науки.

#### ***Практичні завдання***

1. Порівняйте поняття «біологічна стать» та «гендер» у вигляді таблиці.
2. Проаналізуйте визначення поняття «гендер» у працях різних науковців.
3. Підготуйте коротку характеристику одного із центрів гендерних досліджень в Україні.
4. Визначте основні чинники розвитку гендерних студій у світі.
5. Проаналізуйте сучасні напрями гендерних досліджень у політичній науці.

#### ***Теми доповідей***

1. Історія виникнення поняття «гендер».
2. Розвиток гендерних досліджень у США та країнах Західної Європи.
3. Інституціоналізація гендерних студій в Україні.
4. Роль ООН у розвитку гендерних досліджень.
5. Міждисциплінарний характер сучасних гендерних студій.

### ***Питання для самоконтролю***

1. Що таке гендер?
2. У чому полягає відмінність між поняттями «стать» і «гендер»?
3. Які чинники сприяли розвитку гендерної теорії?
4. Коли виникли перші гендерні дослідження?
5. Які напрями сучасних гендерних студій є найбільш поширеними?
6. У чому полягає значення гендерного підходу для політичної науки?

### ***Рекомендована література***

1. Впровадження гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади: Практичний посібник для державних службовців. Київ, 2004. 178 с. ISBN 966-8039-76-9
2. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика. Київ : Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.
3. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. Н. Кікінежді та ін. ; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
4. Марценюк Т. Чому не варто боятися фемінізму. Київ : Комора, 2018.
5. Rees T. Mainstreaming Equality in the European Union: Education, Training and Labour Market Policies. London : Routledge, 1998.

### **Семінарське заняття № 2**

**Тема: Фемінізм і сучасні підходи до гендерної методології. Гендерна ідентичність як складова соціальної та культурної реальності**

#### ***Мета заняття***

Ознайомити студентів із основними напрямками феміністичної думки, сучасними методологічними підходами до гендерних досліджень та особливостями формування гендерної ідентичності в умовах сучасного суспільства.

#### ***Ключові поняття***

Фемінізм, ліберальний фемінізм, радикальний фемінізм, соціалістичний фемінізм, постфемінізм, гендерна ідентичність, соціалізація, культурна ідентичність, патріархат, емансипація.

#### ***Питання для обговорення***

1. Історичні етапи розвитку фемінізму.
2. Основні течії сучасного фемінізму.
3. Феміністична методологія досліджень.
4. Поняття гендерної ідентичності.

5. Соціальні механізми формування гендерної ідентичності.
6. Вплив культури та соціального середовища на формування Гендерних ролей.
7. Сучасні підходи до вивчення гендерної ідентичності.
8. Критика та перспективи розвитку феміністичної теорії.

### ***Практичні завдання***

1. Порівняйте основні напрями фемінізму.
2. Побудуйте схему еволюції феміністичної думки.
3. Проаналізуйте приклади впливу соціалізації на формування Гендерної ідентичності.
4. Підготуйте коротке есе на тему ролі фемінізму у розвитку демократії.
5. Проведіть аналіз сучасних медіаматеріалів щодо відображення гендерних ролей.

### ***Теми доповідей***

1. Перша, друга, третя та четверта хвилі фемінізму.
2. Ліберальний та радикальний фемінізм: порівняльний аналіз.
3. Феміністичні теорії у сучасній політичній науці.
4. Гендерна ідентичність у цифровому суспільстві.
5. Вплив культури на формування гендерних ролей.

### ***Питання для самоконтролю***

1. Які існують напрями фемінізму?
2. Що таке гендерна ідентичність?
3. Які чинники впливають на формування гендерної ідентичності?
4. У чому полягає значення феміністичної методології?
5. Як змінювалися підходи до вивчення гендеру в сучасній науці?
6. Який вплив має культура на формування гендерних ролей?

### ***Рекомендована література***

1. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст. Монографія/ у сп.авт. Власова Т.І., Галицька Ю.В. Київ: Міленіум, 2018. 132 с.
2. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. 2-ге допов. вид. Київ, 2010. 440 с.
3. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. Київ : Юридична думка, 2010. 352 с.
4. Abels G., Mushaben J. M. (eds.). Gendering the European Union: New Approaches to Old Democratic Deficits. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2012. 279 p.

5. Rai S. M. (ed.). *Mainstreaming Gender, Democratizing the State? Institutional Mechanisms for the Advancement of Women*. Manchester : Manchester University Press, 2003.

### **Семінарське заняття № 3**

**Тема: Зміст, завдання, принципи гендерної політики. Сучасні моделі гендерної політики**

#### ***Мета заняття***

Сформувати у студентів цілісне розуміння сутності Гендерної політики як складової державної політики, ознайомити з її основними принципами, завданнями, механізмами реалізації та сучасними моделями забезпечення Гендерної рівності у світі.

#### ***Ключові поняття***

Гендерна політика, гендерна рівність, рівні можливості, дискримінація, позитивні дії, гендерний мейнстримінг, інклюзивність, державна політика, соціальна справедливість, демократичне врядування.

#### ***Питання для обговорення***

1. Поняття та сутність гендерної політики.
2. Основні цілі та завдання гендерної політики.
3. Принципи формування та реалізації гендерної політики.
4. Гендерна політика як складова державної політики.
5. Ліберальна модель гендерної політики.
6. Соціал-демократична модель забезпечення гендерної рівності.
7. Скандинавська модель гендерної політики.
8. Особливості реалізації гендерної політики в країнах Європейського Союзу.

#### ***Практичні завдання***

1. Порівняйте основні моделі гендерної політики у вигляді таблиці.
2. Визначте переваги та недоліки різних моделей забезпечення Гендерної рівності.
3. Проаналізуйте приклади реалізації гендерної політики в окремих країнах світу.
4. Підготуйте аналітичну записку щодо сучасних тенденцій розвитку гендерної політики.
5. Розробіть пропозиції щодо вдосконалення гендерної політики в Україні.

#### ***Теми доповідей***

1. Еволюція концепції гендерної політики.

2. Гендерний мейнстрімінг як стратегія сучасного врядування.
3. Скандинавський досвід забезпечення гендерної рівності.
4. Політика рівних можливостей у країнах ЄС.
5. Виклики реалізації гендерної політики в сучасному світі.

#### ***Питання для самоконтролю***

1. Що таке гендерна політика?
2. Які принципи лежать в основі гендерної політики?
3. У чому полягає сутність гендерного мейнстрімінгу?
4. Які існують моделі гендерної політики?
5. Які інструменти використовуються для забезпечення рівних можливостей?
6. Які сучасні виклики стоять перед гендерною політикою?

#### ***Рекомендована література***

1. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація. Київ : Комора, 2021.
2. Гендерна політика в Україні : навчальний посібник / за ред. О. Ярош. Київ : ФОП Клименко, 2020.
3. Уварова О. О., Дайнеко К. К. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні : навч. посіб. Харків : Лисенко І. Б., 2019. 114 с.
4. Krook M. L., Mackay F. (eds.). Gender, Politics and Institutions: Towards a Feminist Institutionalism. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011.
5. Gender Equality Strategy 2020–2025. European Commission.

### **Семінарське заняття № 4**

#### **Тема: Методологічні та методичні основи гендерного аналізу**

##### ***Мета заняття***

Ознайомити студентів із теоретичними та прикладними аспектами Гендерного аналізу, сформувати навички застосування методів оцінювання політики та соціальних процесів з позицій забезпечення Гендерної рівності.

##### ***Ключові поняття***

Гендерний аналіз, Гендерна експертиза, індикатори, Гендерна статистика, оцінювання політики, Гендерна чутливість, моніторинг, соціальні показники.

##### ***Питання для обговорення***

1. Сутність та завдання гендерного аналізу.
2. Методологічні підходи до проведення гендерного аналізу.
3. Етапи здійснення гендерного аналізу.
4. Використання гендерної статистики.
5. Гендерна експертиза нормативно-правових актів.

6. Методи збору та аналізу даних.
7. Застосування гендерного аналізу у публічній політиці.
8. Практика проведення гендерного аналізу в Україні.

### ***Практичні завдання***

1. Проведіть гендерний аналіз обраної державної програми.
2. Проаналізуйте статистичні дані щодо представництва жінок і чоловіків у політиці.
3. Визначте можливі гендерні ризики певного управлінського рішення.
4. Підготуйте короткий висновок за результатами гендерної експертизи документа.
5. Розробіть систему індикаторів для оцінки гендерної рівності в громаді.

### ***Теми доповідей***

1. Методологія гендерного аналізу.
2. Гендерна експертиза законодавства.
3. Роль статистики у дослідженні гендерних процесів.
4. Практика гендерного аналізу в країнах ЄС.
5. Гендерний аудит як інструмент оцінювання політики.

### ***Питання для самоконтролю***

1. Що таке гендерний аналіз?
2. Які основні етапи його проведення?
3. Для чого використовується гендерна статистика?
4. У чому полягає сутність гендерної експертизи?
5. Які переваги застосування гендерного аналізу?
6. Які сфери потребують обов'язкового врахування гендерного підходу?

### ***Рекомендована література***

1. Методичні рекомендації з реалізації гендерного підходу та підходу, заснованого на правах людини. Київ, 2022.
2. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Ч. 1 / Г. Г. Жуковська, К. Б. Левченко, О. О. Остапенко, О. І. Сулова ; за заг. ред. К. Б. Левченко. Київ, 2020. 186 с.
3. Гендерна статистика України : статистичний збірник. Київ : Держстат України, останнє видання.
4. Ховрякова Т. І. Розвиток ідеї підготовки учнівства до сімейного життя на шпальтах журналу «Сім'я і школа» (70-80-ті рр. XX ст.): гендерний підхід : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за освітньо-науковою програмою «Освітні, педагогічні науки» спеціальності 011

Освітні, педагогічні науки ; Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. 235 с.

5. March C., Smyth I., Mukhopadhyay M. A Guide to Gender Analysis Frameworks. Oxford : Oxfam, 2017.

### **Семінарське заняття № 5**

**Тема: Гендерна рівність: міжнародний досвід політико-правового врегулювання. Гендерний дисбаланс, розрив та квотування у політичній сфері**

#### ***Мета заняття***

Ознайомити студентів із міжнародними механізмами забезпечення Гендерної рівності, дослідити проблему Гендерного дисбалансу в політиці та оцінити ефективність системи квотування.

#### ***Ключові поняття***

Гендерна рівність, дискримінація, квотування, політичне представництво, політична участь, позитивні дії, рівність можливостей, міжнародні стандарти.

#### ***Питання для обговорення***

1. Міжнародні стандарти забезпечення гендерної рівності.
2. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.
3. Політика Ради Європи та ЄС у сфері рівності.
4. Проблема гендерного розриву в політичній сфері.
5. Жінки в політичному представництві.
6. Квотування як механізм забезпечення рівності.
7. Переваги та недоліки гендерних квот.
8. Міжнародний досвід впровадження квотування.

#### ***Практичні завдання***

1. Проаналізуйте рейтинг країн за рівнем політичного представництва жінок.
2. Порівняйте моделі квотування у різних державах.
3. Проведіть аналіз гендерного складу Верховної Ради України.
4. Підготуйте аргументи «за» та «проти» системи квот.
5. Розробіть рекомендації щодо підвищення політичної участі жінок.

#### ***Теми доповідей***

1. Міжнародні стандарти гендерної рівності.
2. Квотування в країнах Європейського Союзу.
3. Жінки у світовій політиці.
4. Гендерний розрив у представницьких органах влади.
5. Політичне лідерство жінок у ХХІ столітті.

### ***Питання для самоконтролю***

1. Які міжнародні документи регулюють питання гендерної рівності?
2. Що таке гендерний розрив?
3. У чому полягає сутність політичного квотування?
4. Які існують види гендерних квот?
5. Які переваги має система квотування?
6. Як міжнародний досвід може бути використаний в Україні?

### ***Рекомендована література***

1. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.
2. Пекінська декларація та Платформа дій.
3. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. Н. Кікінежді та ін. ; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
4. Гендерна рівність в освіті та через неї : навч. посіб. для студентів закладів вищої освіти / за ред. К. Б. Левченко, О. С. Мурадян та ін. 2024. 264 с.
5. Krook M. L. Quotas for Women in Politics. Oxford University Press, 2009.

### **Семінарське заняття № 6**

**Тема: Сучасна гендерна політика: український вимір. Соціально-психологічні аспекти гендерної політики в Україні**

#### ***Мета заняття***

Розкрити особливості формування та реалізації сучасної гендерної політики в Україні, проаналізувати соціально-психологічні чинники, які впливають на забезпечення рівності та подолання дискримінаційних практик.

#### ***Ключові поняття***

Державна Гендерна політика, гендерні стереотипи, соціальна роль, рівність можливостей, дискримінація, соціальна адаптація, громадянське суспільство.

#### ***Питання для обговорення***

1. Становлення державної гендерної політики України.
2. Законодавче забезпечення рівних прав і можливостей.
3. Інституційний механізм реалізації гендерної політики.
4. Гендерні стереотипи в українському суспільстві.
5. Соціально-психологічні чинники гендерної нерівності.
6. Вплив війни на трансформацію гендерних ролей.
7. Громадські організації та просування гендерної рівності.
8. Перспективи розвитку гендерної політики в Україні.

#### ***Практичні завдання***

1. Проаналізуйте державні програми забезпечення гендерної рівності.
2. Проведіть контент-аналіз матеріалів ЗМІ щодо гендерної тематики.
3. Визначте найбільш поширені гендерні стереотипи в українському суспільстві.
4. Підготуйте соціологічне опитування щодо ставлення до гендерної рівності.
5. Розробіть рекомендації щодо подолання гендерних стереотипів.

#### ***Темати доповідей***

1. Гендерна політика України в умовах євроінтеграції.
2. Гендерні аспекти російсько-української війни.
3. Роль громадських організацій у забезпеченні гендерної рівності.
4. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві.
5. Соціально-психологічні чинники дискримінації.

#### ***Питання для самоконтролю***

1. Які основні напрями державної гендерної політики України?
2. Які фактори впливають на формування гендерних стереотипів?
3. Які інституції відповідають за реалізацію гендерної політики?
4. Як війна вплинула на гендерні відносини?
5. Які виклики стоять перед Україною у сфері гендерної рівності?
6. Які механізми подолання дискримінації є найбільш ефективними?

#### ***Рекомендована література***

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
2. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.
3. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація. Київ : Комора, 2021.
4. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / за ред. М. М. Скорик. Київ : К. І. С., 2004. 536 с. ISBN 966-8039-70-X.
5. Гендерний профіль України. UN Women Ukraine. Останнє видання.

### **Семінарське заняття № 7**

**Тема: Гендерна рівність та культура спілкування. Протидія Гендерній нерівності та гендерному насильству**

#### ***Мета заняття***

Сформулювати розуміння взаємозв'язку між культурою спілкування та забезпеченням гендерної рівності, ознайомити з механізмами протидії дискримінації та гендерно зумовленому насильству.

#### ***Ключові поняття***

Гендерно чутлива комунікація, дискримінація, сексизм, гендерне насильство, домашнє насильство, булінг, мова ворожнечі, толерантність.

### ***Питання для обговорення***

1. Гендерний вимір комунікації.
2. Принципи гендерно чутливого спілкування.
3. Сексизм як соціальне явище.
4. Форми гендерної дискримінації.
5. Гендерно зумовлене насильство.
6. Домашнє насильство та механізми його попередження.
7. Роль освіти та медіа у формуванні культури рівності.
8. Державна політика щодо протидії насильству.

### ***Практичні завдання***

1. Проаналізуйте приклади сексистських висловлювань у медіа.
2. Підготуйте пам'ятку з гендерно чутливої комунікації.
3. Проведіть аналіз інформаційної кампанії щодо протидії насильству.
4. Розробіть соціальний проєкт із популяризації культури рівності.
5. Підготуйте рекомендації щодо попередження дискримінації в освітньому середовищі.

### ***Теми доповідей***

1. Гендерно чутлива мова як інструмент рівності.
2. Домашнє насильство: причини та наслідки.
3. Роль медіа у формуванні гендерної культури.
4. Сексизм у сучасному суспільстві.
5. Державні механізми протидії гендерному насильству.

### ***Питання для самоконтролю***

1. Що таке гендерно чутлива комунікація?
2. Які форми гендерної дискримінації існують?
3. Що належить до проявів гендерно зумовленого насильства?
4. Які механізми захисту постраждалих передбачені законодавством?
5. Яку роль відіграють медіа у формуванні культури рівності?
6. Як запобігати проявам сексизму?

### ***Рекомендована література***

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
2. Гендерно чутлива комунікація : практичний посібник. Київ, 2022.
3. UN Women. Handbook on Gender-Based Violence. New York, 2022.
4. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017.
5. Council of Europe. Gender Equality Glossary. Strasbourg, 2024.

## **Семінарське заняття № 8**

### **Тема: Правові механізми реалізації принципу гендерної рівності**

#### ***Мета заняття***

Поглибити знання студентів щодо правових засад забезпечення Гендерної рівності, механізмів реалізації та захисту прав людини, а також ролі національних і міжнародних інституцій у сфері недискримінації.

#### ***Ключові поняття***

Правове забезпечення, гендерна рівність, недискримінація, права людини, юридичний захист, омбудсмен, міжнародні стандарти, правові гарантії.

#### ***Питання для обговорення***

1. Конституційні засади гендерної рівності в Україні.
2. Законодавство України щодо забезпечення рівних прав і можливостей.
3. Міжнародно-правові механізми захисту від дискримінації.
4. Судова практика у справах щодо гендерної дискримінації.
5. Повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
6. Гендерно-правова експертиза законодавства.
7. Європейські стандарти захисту прав людини.
8. Перспективи вдосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності.

#### ***Практичні завдання***

1. Проаналізуйте норми Конституції України щодо принципу рівності.
2. Проведіть аналіз одного із законів України з позицій гендерної рівності.
3. Розгляньте приклади судових справ щодо дискримінації.
4. Підготуйте проект рекомендацій щодо вдосконалення законодавства.
5. Здійсніть правовий аналіз міжнародного документа у сфері гендерної рівності.

#### ***Теми доповідей***

1. Міжнародні правові стандарти гендерної рівності.
2. Правові механізми протидії дискримінації в Україні.
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо гендерної рівності.
4. Гендерно-правова експертиза законодавства.
5. Роль інституту омбудсмена у захисті прав людини.

#### ***Питання для самоконтролю***

1. Які правові гарантії гендерної рівності передбачені Конституцією України?
2. Які закони регулюють питання забезпечення рівних прав і можливостей?
3. Які міжнародні документи є основою сучасної гендерної політики?
4. У чому полягає сутність гендерно-правової експертизи?
5. Які інституції здійснюють захист від дискримінації?
6. Які напрями вдосконалення законодавства є актуальними для України?

#### ***Рекомендована література***

1. Конституція України.
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
3. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».
4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).
5. Європейська конвенція з прав людини.
6. Практика Європейського суду з прав людини у справах щодо дискримінації : збірник матеріалів.

## **6. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

### **Загальні методичні рекомендації**

Самостійна робота є важливою складовою навчального процесу та спрямована на поглиблення теоретичних знань, розвиток навичок критичного мислення, аналізу наукової літератури, нормативно-правових актів, міжнародних документів та практики реалізації гендерної політики в Україні та світі.

Під час виконання самостійної роботи студент повинен:

- опрацювати рекомендовану літературу;
- ознайомитися з нормативно-правовими актами;
- виконати аналітичні та творчі завдання;
- підготуватися до участі у семінарських заняттях;
- сформулювати власну аргументовану позицію щодо актуальних проблем гендерної політики.

## **Тема 1. Гендер: до проблеми дефініції поняття. Становлення теорії Гендеру. Гендерні дослідження за кордоном та в Україні**

### **Завдання**

1. Опрацювати наукові підходи до визначення поняття «Гендер».
2. Скласти порівняльну таблицю понять «стать» та «Гендер».
3. Підготувати схему основних етапів розвитку гендерних досліджень.
4. Проаналізувати розвиток гендерних студій в Україні.
5. Підготувати есе на тему: «Значення гендерних досліджень для сучасної політичної науки» (2–3 стор.).

## **Тема 2. Фемінізм і сучасні підходи до гендерної методології. Гендерна ідентичність як складова соціальної та культурної реальності**

### **Завдання**

1. Охарактеризувати основні хвилі феміністичного руху.
2. Порівняти основні напрями сучасного фемінізму.
3. Підготувати таблицю «Класичні та сучасні підходи до гендерної методології».
4. Проаналізувати фактори формування гендерної ідентичності.
5. Написати аналітичне есе: «Вплив соціального середовища на формування гендерної ідентичності».

## **Тема 3. Зміст, завдання, принципи Гендерної політики. Сучасні моделі Гендерної політики**

### **Завдання**

1. Визначити основні принципи сучасної гендерної політики.
2. Підготувати порівняльну характеристику моделей гендерної політики у країнах ЄС.
3. Дослідити особливості скандинавської моделі гендерної рівності.
4. Підготувати презентацію: «Гендерний мейнстримінг як інструмент сучасного врядування».
5. Розробити пропозиції щодо вдосконалення гендерної політики в Україні.

## **Тема 4. Методологічні та методичні основи Гендерного аналізу**

### **Завдання**

1. Ознайомитися з методикою проведення гендерного аналізу.
2. Проаналізувати статистичні дані щодо гендерного представництва в органах влади.
3. Провести гендерний аналіз одного нормативно-правового акта.

4. Розробити систему індикаторів оцінювання гендерної рівності у громаді.
5. Підготувати аналітичну довідку за результатами проведеного аналізу.

**Тема 5. Гендерна рівність: міжнародний досвід політико-правового врегулювання. Гендерний дисбаланс, розрив та квотування у політичній сфері**

**Завдання**

1. Опрацювати Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).
2. Проаналізувати досвід запровадження гендерних квот у різних країнах.
3. Підготувати таблицю міжнародних документів у сфері гендерної рівності.
4. Проаналізувати статистику представництва жінок у парламентах світу.
5. Написати есе: «Гендерне квотування: необхідність чи тимчасовий інструмент?».

**Тема 6. Сучасна Гендерна політика: український вимір. Соціально-психологічні аспекти Гендерної політики в Україні**

**Завдання**

1. Проаналізувати Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
2. Підготувати характеристику основних суб'єктів реалізації гендерної політики в Україні.
3. Провести аналіз сучасних гендерних стереотипів українського суспільства.
4. Дослідити вплив війни на трансформацію гендерних ролей.
5. Підготувати аналітичний огляд діяльності однієї громадської організації у сфері гендерної рівності.

**Тема 7. Гендерна рівність та культура спілкування. Протидія Гендерній нерівності та гендерному насильству**

**Завдання**

1. Проаналізувати поняття «гендерно чутлива комунікація».
2. Знайти приклади сексистської реклами або медійних матеріалів та провести їх аналіз.

3. Підготувати пам'ятку щодо недискримінаційної комунікації.
4. Проаналізувати механізми протидії домашньому насильству в Україні.
5. Розробити інформаційну кампанію з популяризації принципів гендерної рівності.

## **Тема 8. Правові механізми реалізації принципу Гендерної рівності**

### **Завдання**

1. Проаналізувати положення Конституції України щодо принципу рівності.
2. Ознайомитися з міжнародними правовими актами у сфері гендерної рівності.
3. Провести аналіз одного судового рішення щодо дискримінації за ознакою статі.
4. Підготувати порівняльну таблицю міжнародних і національних механізмів захисту прав людини.
5. Написати аналітичну записку: «Перспективи вдосконалення правового забезпечення гендерної рівності в Україні».

### **Орієнтовні форми звітності самостійної роботи**

Результати самостійної роботи можуть бути представлені у формі:

- есе;
- реферату;
- аналітичної записки;
- презентації;
- порівняльної таблиці;
- інфографіки;
- аналітичного звіту;
- рецензії на наукову публікацію;
- огляду нормативно-правового акта;
- доповіді для участі в семінарському занятті.

### **Критерії оцінювання самостійної роботи**

Під час оцінювання самостійної роботи враховуються:

- повнота розкриття теми;
- використання наукових джерел;
- коректність використання понятійного апарату;
- рівень аналітичного мислення;

- самостійність висновків;
- логічність і послідовність викладу матеріалу;
- дотримання вимог академічної доброчесності;
- якість оформлення роботи.

## **7. ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ**

### **Загальні методичні рекомендації**

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є формою самостійної науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти, спрямованою на поглиблення теоретичних знань, розвиток навичок наукового аналізу та формування професійних компетентностей у сфері гендерної політики.

ІНДЗ може виконуватися у формі:

- наукового реферату;
- аналітичної записки;
- есе;
- дослідницького проєкту;
- презентації результатів дослідження;
- аналітичного огляду нормативно-правових актів;
- порівняльного політичного аналізу;
- підготовки наукової статті або тез доповіді.

Обсяг письмової роботи становить 10–15 сторінок друкованого тексту. Робота повинна містити вступ, основну частину, висновки та список використаних джерел.

### **Орієнтовна тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань**

#### **Теоретичні аспекти гендерної політики**

1. Еволюція поняття «гендер» у сучасній політичній науці.
2. Основні теорії гендеру та їх значення для політичних досліджень.
3. Гендер як соціально-політичний конструкт.
4. Сучасні підходи до дослідження гендерної рівності.
5. Вплив гендерних стереотипів на політичну культуру суспільства.

#### **Фемінізм і гендерна теорія**

6. Політичні аспекти розвитку феміністичного руху.
7. Ліберальний фемінізм: історія та сучасність.
8. Радикальний фемінізм у політичному дискурсі.
9. Постфемінізм як феномен сучасної політики.
10. Феміністичні підходи до аналізу міжнародних відносин.

### **Гендер і політична влада**

11. Гендерний вимір політичного лідерства.
12. Представництво жінок у політичних інститутах сучасних демократій.

13. Гендерний баланс у парламентських структурах.

14. Жінки в політичній еліті України.

15. Гендерні аспекти політичної участі громадян.

### **Гендерна політика та державне управління**

16. Гендерна політика як складова демократичного врядування.
17. Гендерний мейнстримінг у системі публічного управління.
18. Гендерно орієнтоване бюджетування: міжнародний досвід та українська практика.

19. Гендерний аналіз державної політики.

20. Інституційні механізми реалізації гендерної політики в Україні.

### **Міжнародний досвід забезпечення гендерної рівності**

21. Політика гендерної рівності в Європейському Союзі.
22. Гендерна політика скандинавських країн.
23. Міжнародні стандарти забезпечення гендерної рівності.
24. Роль Організації Об'єднаних Націй у розвитку гендерної політики.
25. Виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері гендерної рівності.

### **Гендер і виборчі процеси**

26. Гендерні квоти як механізм політичного представництва.
27. Вплив виборчих систем на представництво жінок у владі.
28. Гендерний вимір виборчих кампаній.
29. Особливості політичної реклами крізь призму гендерного аналізу.
30. Жінки-кандидати у виборчих процесах України.

### **Гендер і засоби масової комунікації**

31. Гендерні стереотипи у сучасних медіа.
32. Роль засобів масової інформації у формуванні гендерної культури.
33. Гендерно чутлива комунікація в діяльності органів влади.
34. Сексизм у медіапросторі: політичний аспект.
35. Гендерна репрезентація політичних лідерів у ЗМІ.

### **Гендер і права людини**

36. Принцип недискримінації як основа сучасної гендерної політики.
37. Правові механізми забезпечення гендерної рівності в Україні.
38. Гендерна експертиза нормативно-правових актів.
39. Судова практика щодо захисту від дискримінації за ознакою статі.
40. Європейські стандарти захисту гендерних прав людини.

### **Гендерний вимір безпеки та війни**

41. Порядок денний ООН «Жінки, мир, безпека».
42. Гендерні аспекти національної безпеки.
43. Участь жінок у секторі безпеки та оборони України.
44. Вплив російсько-української війни на трансформацію гендерних ролей.
45. Гендерні аспекти післявоєнного відновлення України.

### **Актуальні проблеми сучасної гендерної політики**

46. Гендерна рівність як складова сталого розвитку.
47. Гендерні аспекти цифрової трансформації суспільства.
48. Гендерна політика в умовах глобалізації.
49. Роль громадянського суспільства у забезпеченні гендерної рівності.
50. Перспективи розвитку державної гендерної політики України в контексті європейської інтеграції.

### **Критерії оцінювання ІНДЗ**

Під час оцінювання індивідуального навчально-дослідного завдання враховуються:

- актуальність обраної теми;
- рівень опрацювання наукової літератури;
- використання нормативно-правових та аналітичних джерел;
- самостійність і аргументованість висновків;
- наявність елементів наукового аналізу;
- логічність і структурованість викладу;
- якість оформлення роботи;
- дотримання принципів академічної доброчесності.

Максимальну оцінку отримують роботи, які містять елементи самостійного наукового дослідження, критичний аналіз джерел, порівняння міжнародного та українського досвіду, а також обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення сучасної гендерної політики.

## **8. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА ВИКОНАННЯ ПИСЬМОВИХ РОБІТ**

### **8.1. Загальні положення**

Вивчення навчальної дисципліни «Гендерна політика» передбачає поєднання аудиторної та самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Важливе місце у структурі освітнього процесу займають семінарські заняття, індивідуальні навчально-дослідні завдання, підготовка письмових робіт, аналітичних матеріалів, презентацій та інших видів навчальної діяльності.

Метою самостійної роботи є поглиблення теоретичних знань, формування навичок критичного аналізу суспільно-політичних процесів, вироблення вмінь працювати з науковою літературою, нормативно-правовими актами, статистичними матеріалами та аналітичними документами у сфері гендерної політики.

У процесі навчання студент повинен не лише засвоїти теоретичний матеріал, а й навчитися застосовувати набуті знання для аналізу актуальних проблем забезпечення гендерної рівності, оцінювання державної політики та вироблення практичних рекомендацій.

### **8.2. Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарських занять**

Підготовка до семінарського заняття є обов'язковою складовою навчального процесу і передбачає систематичне опрацювання навчального матеріалу.

Під час підготовки до семінару рекомендується:

1. Ознайомитися з темою заняття та переліком питань для обговорення.
2. Опрацювати конспект лекцій.
3. Вивчити рекомендовану основну та додаткову літературу.
4. Ознайомитися з нормативно-правовими актами, що стосуються теми заняття.
5. Проаналізувати сучасні наукові публікації та аналітичні матеріали.
6. Підготувати відповіді на питання для самоконтролю.
7. Виконати практичні завдання, передбачені планом семінару.
8. Підготуватися до участі в дискусії та аргументованого відстоювання власної позиції.

Особливу увагу необхідно приділяти роботі з першоджерелами, міжнародними документами, законодавчими актами України та аналітичними звітами міжнародних організацій.

Під час семінарського заняття оцінюються:

- рівень знання теоретичного матеріалу;

- вміння аналізувати наукові джерела;
- здатність аргументовано висловлювати власну думку;
- активність участі в дискусії;
- якість виконання практичних завдань;
- культура наукового мовлення.

### **8.3. Методичні рекомендації щодо підготовки доповідей**

Доповідь є формою самостійного опрацювання окремих аспектів навчальної дисципліни та передбачає усний виклад результатів проведеного дослідження.

Підготовка доповіді включає такі етапи:

1. Вибір теми.
2. Пошук та опрацювання наукових джерел.
3. Систематизація матеріалу.
4. Формулювання висновків.
5. Підготовка виступу.

Рекомендований обсяг виступу становить 5–7 хвилин.

Структура доповіді:

- вступ;
- основна частина;
- висновки;
- список використаних джерел.

Під час підготовки доповіді бажано використовувати статистичні матеріали, результати соціологічних досліджень, міжнародні рейтинги та актуальні приклади з політичної практики.

### **8.4. Методичні рекомендації щодо написання реферату**

Реферат є самостійною письмовою роботою, яка передбачає аналіз наукових джерел та узагальнення інформації з визначеної проблематики.

**Структура реферату**

- титульний аркуш;
- зміст;
- вступ;
- основна частина;
- висновки;
- список використаних джерел.

**Орієнтовний обсяг**

10–15 сторінок друкованого тексту.

**Вимоги до змісту**

У вступі необхідно обґрунтувати актуальність теми, визначити мету та завдання роботи.

Основна частина повинна містити логічно структурований аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів та аналітичних матеріалів.

У висновках подаються узагальнення результатів проведеного дослідження та формулюються основні підсумки.

### **8.5. Методичні рекомендації щодо написання есе**

Есе є самостійною творчою роботою, що передбачає висловлення авторської позиції щодо конкретної проблеми.

Основними ознаками есе є:

- наявність чітко сформульованої позиції автора;
- аргументованість суджень;
- логічність викладу;
- використання наукових фактів та прикладів;
- самостійність висновків.

Орієнтовний обсяг есе становить 3–5 сторінок.

Під час написання есе рекомендується використовувати результати наукових досліджень, статистичні дані, матеріали міжнародних організацій та приклади із сучасної політичної практики.

### **8.6. Методичні рекомендації щодо виконання індивідуального навчально-дослідного завдання**

Індивідуальне навчально-дослідне завдання є формою самостійної наукової роботи студента та передбачає проведення поглибленого дослідження з окремої проблематики навчальної дисципліни.

Робота повинна містити:

- вступ;
- основну частину;
- висновки;
- список використаних джерел.

Під час виконання ІНДЗ рекомендується:

- використовувати сучасні наукові публікації;
  - аналізувати міжнародний досвід;
  - застосовувати порівняльний метод дослідження;
  - використовувати статистичні дані та результати соціологічних досліджень;
  - формулювати власні висновки та рекомендації.
- Орієнтовний обсяг роботи становить 10–15 сторінок.

### **8.7. Методичні рекомендації щодо підготовки презентацій**

Презентація використовується для візуального супроводу доповіді або результатів дослідження.

Рекомендується дотримуватися таких вимог:

- кількість слайдів – 10 – 15;
- чітка структура викладу матеріалу;
- використання схем, таблиць, діаграм та інфографіки;
- мінімізація надмірного текстового наповнення;
- наявність підсумкових висновків.

Презентація повинна відображати основні результати проведеного дослідження та сприяти кращому сприйняттю інформації.

### **8.8. Вимоги до оформлення письмових робіт**

Письмові роботи виконуються українською мовою з дотриманням норм академічного письма.

Технічні вимоги:

- формат аркуша – А4;
- шрифт – Times New Roman;
- кегль – 14;
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- поля: ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє та нижнє – 20 мм;
- абзацний відступ – 1,25 см;
- вирівнювання тексту – по ширині.

Посилання на джерела та список літератури оформлюються відповідно до чинних вимог ДСТУ 8302:2015.

### **8.9. Академічна доброчесність**

Під час виконання всіх видів навчальних завдань здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватися принципів академічної доброчесності.

Порушеннями академічної доброчесності є:

- академічний плагіат;
- самоплагіат;
- фабрикація даних;
- фальсифікація результатів дослідження;
- списування;
- несанкціоноване використання чужих матеріалів.

Усі використані джерела повинні бути належним чином процитовані та відображені у списку використаної літератури.

### 8.10. Критерії оцінювання письмових робіт

Під час оцінювання письмових робіт враховуються:

- відповідність змісту обраний темі;
- повнота розкриття проблеми;
- якість опрацювання наукових джерел;
- рівень аналітичного мислення;
- самостійність висновків;
- аргументованість положень;
- логічність структури роботи;
- дотримання вимог до оформлення;
- грамотність викладу матеріалу;
- дотримання принципів академічної доброчесності.

Високий рівень оцінювання передбачає наявність самостійного аналізу, використання сучасних наукових джерел, міжнародного досвіду та обґрунтованих практичних рекомендацій щодо вдосконалення гендерної політики.

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка згідно з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою» [https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya\\_zvo.pdf](https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya_zvo.pdf).

Оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за всіма видами навчальних робіт проводиться за поточним, модульним та підсумковим контролюми.

### 8.11. Шкала оцінювання знань здобувачів вищої освіти

| Оцінка за університетською шкалою |            | Оцінка в балах | Оцінка за шкалою ECTS |                                                       |
|-----------------------------------|------------|----------------|-----------------------|-------------------------------------------------------|
| Екзамен                           | Залік      |                | Оцінка                | Пояснення                                             |
| Відмінно                          | Зараховано | 90-100         | A                     | відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок |
| Добре                             |            | 82-89          | B                     | вище середнього рівня з кількома помилками            |
|                                   |            | 74-81          | C                     | в цілому правильне виконання з певною                 |

|                     |                     |              |    |                                              |
|---------------------|---------------------|--------------|----|----------------------------------------------|
|                     |                     |              |    | кількістю суттєвих помилок                   |
| <i>Задовільно</i>   |                     | <b>64-73</b> | D  | непогано, але зі значною кількістю недоліків |
|                     |                     | <b>60-63</b> | E  | виконання задовольняє мінімальним критеріям  |
| <i>Незадовільно</i> | <i>Незараховано</i> | <b>35-59</b> | FX | з можливістю повторного складання            |
|                     |                     | <b>1-34</b>  | F  | з обов'язковим повторним курсом              |

**Підсумкова оцінка з вивчених модулів за навчальний рік (ПОМ)  
розраховується:**

| <b>№ модулю</b> | <b><math>M_{\%n}</math> (відсоткове значення модулю освітньої компоненти)</b> |
|-----------------|-------------------------------------------------------------------------------|
| Модуль 1        | <b><math>M_{\%1} = 100</math></b>                                             |
| Сума            | 100                                                                           |

Оскільки формою підсумкового контролю освітньої компоненти є залік то залікова оцінка (ЗО) з освітньої компоненти дорівнює підсумковій оцінці з вивчених модулів (ПОМ).

$$ЗО = ПОМ$$

## **9. ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ**

### **Загальні рекомендації**

Підсумковий контроль з навчальної дисципліни «Гендерна політика» передбачає перевірку рівня засвоєння теоретичних знань, сформованості практичних навичок аналізу гендерних процесів, уміння застосовувати гендерний підхід до дослідження політичних явищ і процесів, а також здатності використовувати набуті знання для вирішення актуальних проблем сучасної державної політики.

Під час підготовки до підсумкового контролю студентам рекомендується опрацювати лекційний матеріал, плани семінарських занять, завдання для самостійної роботи, рекомендовану літературу та нормативно-правові акти.

### **Теоретичні засади гендерної політики**

1. Поняття «гендер» та основні підходи до його трактування.
2. Співвідношення понять «стать» і «гендер».
3. Гендер як соціально-політичний конструкт.
4. Основні категорії гендерних досліджень.
5. Історичні передумови виникнення гендерних студій.
6. Етапи становлення та розвитку гендерної теорії.
7. Гендерні дослідження у країнах Заходу.
8. Розвиток гендерних досліджень в Україні.
9. Міждисциплінарний характер гендерних студій.
10. Значення гендерного підходу для політичної науки.

### **Фемінізм і сучасна гендерна методологія**

11. Передумови виникнення фемінізму.
12. Основні хвилі феміністичного руху.
13. Ліберальний фемінізм: сутність та основні ідеї.
14. Радикальний фемінізм та його особливості.
15. Соціалістичний фемінізм.
16. Постфемінізм у сучасному суспільстві.
17. Феміністична методологія досліджень.
18. Поняття гендерної ідентичності.
19. Механізми формування гендерної ідентичності.
20. Вплив соціалізації на формування гендерних ролей.

### **Гендерна політика та моделі її реалізації**

21. Сутність і зміст гендерної політики.
22. Основні принципи гендерної політики.

23. Завдання державної гендерної політики.
24. Гендерний мейнстримінг як стратегія державного управління.
25. Сучасні моделі гендерної політики.
26. Ліберальна модель забезпечення гендерної рівності.
27. Соціал-демократична модель гендерної політики.
28. Особливості скандинавської моделі гендерної рівності.
29. Гендерна політика Європейського Союзу.
30. Інституційні механізми реалізації гендерної політики.

### **Гендерний аналіз та гендерне бюджетування**

31. Поняття та сутність гендерного аналізу.
32. Основні завдання гендерного аналізу.
33. Методологічні засади гендерного аналізу.
34. Методи проведення гендерного аналізу.
35. Гендерна статистика як інструмент дослідження.
36. Гендерна експертиза нормативно-правових актів.
37. Гендерний аудит: сутність та призначення.
38. Гендерно орієнтоване бюджетування.
39. Практика гендерного бюджетування в Україні.
40. Роль гендерного аналізу в публічній політиці.

### **Міжнародні стандарти гендерної рівності**

41. Міжнародно-правові основи забезпечення гендерної рівності.
42. Роль Організації Об'єднаних Націй у розвитку гендерної політики.
43. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).
44. Пекінська декларація та Платформа дій.
45. Гендерна політика Ради Європи.
46. Політика Європейського Союзу у сфері гендерної рівності.
47. Цілі сталого розвитку ООН та гендерний вимір.
48. Міжнародний досвід подолання гендерної дискримінації.
49. Міжнародні механізми захисту прав людини.
50. Виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері гендерної рівності.

### **Гендер і політична сфера**

51. Гендерний вимір політичної участі.
52. Представництво жінок у політичних інститутах.
53. Гендерний баланс у представницьких органах влади.

54. Жінки у політичному лідерстві.
55. Гендерні аспекти діяльності політичних партій.
56. Гендерні квоти як механізм забезпечення політичного представництва.
57. Види гендерних квот.
58. Переваги та недоліки політики квотування.
59. Гендерний розрив у політичній сфері.
60. Сучасні тенденції розвитку політичного представництва жінок.

### **Гендерна політика в Україні**

61. Становлення державної гендерної політики України.
62. Конституційні засади гендерної рівності в Україні.
63. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
64. Суб'єкти реалізації державної гендерної політики.
65. Гендерна політика України в умовах європейської інтеграції.
66. Соціально-психологічні аспекти гендерної політики в Україні.
67. Гендерні стереотипи в українському суспільстві.
68. Роль громадянського суспільства у забезпеченні гендерної рівності.
69. Гендерна політика в умовах воєнного стану.
70. Перспективи розвитку гендерної політики в Україні.

### **Гендерна комунікація та протидія дискримінації**

71. Гендерно чутлива комунікація.
72. Гендерні аспекти культури спілкування.
73. Поняття та форми гендерної дискримінації.
74. Сексизм як соціальне явище.
75. Гендерні стереотипи у засобах масової інформації.
76. Гендерна репрезентація у політичній комунікації.
77. Гендерно зумовлене насильство.
78. Домашнє насильство: причини та наслідки.
79. Механізми протидії гендерному насильству.
80. Роль освіти та медіа у формуванні культури гендерної рівності.

### **Правові механізми забезпечення гендерної рівності**

81. Конституційний принцип рівності прав громадян.
82. Законодавче забезпечення недискримінації в Україні.
83. Правові механізми реалізації гендерної рівності.
84. Гендерно-правова експертиза законодавства.

85. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та його роль у захисті прав людини.
86. Практика Європейського суду з прав людини щодо дискримінації за ознакою статі.
87. Міжнародні механізми захисту від дискримінації.
88. Правові засоби протидії гендерній дискримінації.
89. Судовий захист порушених прав.
90. Перспективи вдосконалення законодавства України у сфері гендерної рівності.

### **Гендерний вимір безпеки та сучасні виклики**

91. Гендерний вимір національної безпеки.
92. Порядок денний ООН «Жінки, мир, безпека».
93. Участь жінок у секторі безпеки та оборони.
94. Гендерні аспекти збройних конфліктів.
95. Гендерно зумовлене насильство в умовах війни.
96. Вплив війни на трансформацію гендерних ролей.
97. Гендерні аспекти післявоєнного відновлення України.
98. Гендерна рівність як чинник сталого розвитку.
99. Гендерна політика в умовах цифрової трансформації суспільства.
100. Сучасні виклики та перспективи розвитку гендерної політики у світі та в Україні.

### **Орієнтовні практичні завдання до підсумкового контролю**

1. Провести гендерний аналіз нормативно-правового акта.
2. Підготувати аналітичну записку щодо стану гендерної рівності в Україні.
3. Здійснити порівняльний аналіз гендерної політики двох держав.
4. Проаналізувати гендерний склад представницьких органів влади.
5. Підготувати рекомендації щодо вдосконалення державної гендерної політики.
6. Провести аналіз медійного матеріалу з позицій гендерної чутливості.
7. Розробити пропозиції щодо впровадження гендерного мейнстримінгу в діяльність органу публічної влади.
8. Підготувати презентацію щодо міжнародних механізмів забезпечення гендерної рівності.
9. Проаналізувати приклади реалізації політики гендерного квотування.

10. Підготувати експертний висновок щодо актуальних проблем реалізації гендерної політики в Україні.

## 10. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

**Андроцентризм** – система поглядів, за якої чоловічий досвід і чоловічі соціальні ролі розглядаються як універсальна норма для всього суспільства.

**Асиметрія гендерна** – нерівномірний розподіл прав, можливостей, ресурсів і соціальних ролей між жінками та чоловіками.

**Афірмативні дії (позитивні дії)** – спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на подолання фактичної нерівності між різними соціальними групами.

**Біологічна стать** – сукупність анатомічних, фізіологічних і генетичних характеристик, що визначають людину як жінку або чоловіка.

**Булінг** – систематичне психологічне, фізичне, економічне чи інше насильство щодо особи, що здійснюється з метою приниження або домінування.

**Вразливі групи населення** – категорії осіб, які через соціальні, економічні, фізичні чи інші обставини мають обмежений доступ до ресурсів і можливостей.

**Гендер** – соціально та культурно сформована система уявлень про ролі, норми, очікування та моделі поведінки жінок і чоловіків у суспільстві.

**Гендерна демократія** – форма суспільного устрою, за якої забезпечуються рівні права, можливості та участь жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя.

**Гендерна дискримінація** – будь-яке обмеження або привілей за ознакою статі чи гендеру, що призводить до порушення принципу рівності.

**Гендерна експертиза** – аналіз нормативно-правових актів, програм або політик з метою виявлення їхнього впливу на жінок і чоловіків.

**Гендерна ідентичність** – внутрішнє усвідомлення особою своєї належності до певної гендерної групи.

**Гендерна культура** – система знань, цінностей та моделей поведінки, що базуються на принципах гендерної рівності.

**Гендерна політика** – діяльність держави, міжнародних організацій та інститутів громадянського суспільства, спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей незалежно від статі.

**Гендерна роль** – сукупність соціально очікуваних моделей поведінки, пов'язаних із належністю особи до певної статі.

**Гендерна соціалізація** – процес засвоєння людиною соціальних норм і моделей поведінки, пов'язаних із гендерними ролями.

**Гендерна статистика** – система статистичних показників, що відображають становище жінок і чоловіків у різних сферах суспільного життя.

**Гендерна чутливість** – здатність враховувати відмінності потреб, інтересів та можливостей жінок і чоловіків.

**Гендерне бюджетування** – підхід до формування та реалізації бюджету, який враховує потреби різних соціальних груп з точки зору гендерної рівності.

**Гендерне квотування** – механізм забезпечення представництва жінок і чоловіків у політичних та інших інституціях шляхом встановлення визначених квот.

**Гендерне насильство** – насильство, яке вчиняється щодо особи через її стать або гендерну належність.

**Гендерний аналіз** – метод дослідження, що дозволяє оцінити вплив політики, програм чи рішень на різні гендерні групи.

**Гендерний баланс** – приблизно рівне представництво жінок і чоловіків у певній сфері діяльності.

**Гендерний дисбаланс** – нерівномірне представництво або нерівність можливостей між жінками та чоловіками.

**Гендерний мейнстримінг** – стратегія інтеграції гендерного підходу в усі напрями державної політики та управління.

**Гендерний розрив (гендерний Геп)** – відмінність у можливостях, доступі до ресурсів або результатах діяльності між жінками та чоловіками.

**Гендерні відносини** – система взаємодії між жінками та чоловіками, що формується під впливом соціальних норм і культурних традицій.

**Гендерні дослідження** – міждисциплінарна галузь наукового знання, що вивчає соціальні аспекти статі та гендеру.

**Гендерні квоти** – встановлені норми представництва жінок або чоловіків у політичних, адміністративних чи інших структурах.

**Гендерні стереотипи** – спрощені та стійкі уявлення про ролі, можливості та поведінку жінок і чоловіків.

**Гендерно орієнтоване врядування** – система управління, яка враховує принципи гендерної рівності на всіх рівнях прийняття рішень.

**Гендерно чутлива комунікація** – спосіб спілкування, який виключає дискримінаційні висловлювання та враховує принципи рівності.

**Дискримінація** – обмеження прав або надання необґрунтованих переваг особам чи групам за певною ознакою.

**Домашнє насильство** – фізичне, психологічне, сексуальне або економічне насильство, що відбувається між членами сім'ї або особами, які спільно проживають.

**Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад** – міжнародний документ, спрямований на впровадження принципу гендерної рівності в діяльність органів місцевого самоврядування.

**Жінки, мир, безпека** – міжнародний порядок денний, започаткований Резолюцією Ради Безпеки ООН № 1325, спрямований на забезпечення участі жінок у процесах миру та безпеки.

**Інклюзивність** – принцип створення умов для рівноправної участі всіх людей у суспільному житті незалежно від їхніх особливостей.

**Інституційний механізм гендерної політики** – система державних органів, організацій та процедур, що забезпечують реалізацію політики гендерної рівності.

**Квотування** – встановлення нормативно визначеного рівня представництва певної соціальної групи.

**Маскулінність** – сукупність соціально сформованих уявлень про чоловічі ролі, якості та моделі поведінки.

**Міжнародні стандарти гендерної рівності** – система норм і принципів, закріплених у міжнародних документах щодо забезпечення рівних прав і можливостей.

**Насильство за ознакою статі** – дії або бездіяльність, спрямовані проти особи через її стать та такі, що завдають шкоди фізичному чи психічному здоров'ю.

**Недискримінація** – принцип забезпечення рівних прав і можливостей для всіх осіб без будь-яких обмежень чи привілеїв.

**Патріархат** – система суспільних відносин, у якій домінуюче становище належить чоловікам.

**Позитивні дії** – спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення фактичної нерівності та створення рівних можливостей.

**Політика рівних можливостей** – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення однакового доступу до ресурсів і можливостей для всіх громадян.

**Рівність можливостей** – забезпечення однакового доступу жінок і чоловіків до ресурсів, освіти, праці та політичної участі.

**Рівність прав** – юридичне закріплення однакових прав і свобод для всіх громадян.

**Сексизм** – упереджене ставлення або дискримінація людини на підставі її статі.

**Скляна стеля** – приховані бар'єри, які обмежують кар'єрне зростання окремих соціальних груп, насамперед жінок.

**Соціальна стать** – поняття, що використовується як синонім поняття «гендер».

**Соціальна роль** – модель поведінки, очікувана від особи відповідно до її соціального статусу.

**Соціальна справедливість** – принцип суспільного устрою, що передбачає рівний доступ до прав, ресурсів і можливостей.

**Толерантність** – повага до різноманітності поглядів, способу життя та особистих особливостей інших людей.

**Фемінізм** – суспільно-політичний рух та система ідей, спрямованих на досягнення рівноправності жінок і чоловіків.

**Фемінність** – сукупність соціально сформованих уявлень про жіночі ролі та моделі поведінки.

**Цілі сталого розвитку (ЦСР)** – глобальні цілі розвитку людства, затверджені ООН, серед яких окреме місце займає забезпечення гендерної рівності.

**Шляхи забезпечення гендерної рівності** – сукупність правових, організаційних, економічних та освітніх механізмів, спрямованих на подолання дискримінації та забезпечення рівних можливостей.

**Юридичні гарантії гендерної рівності** – система правових норм та механізмів, що забезпечують реалізацію та захист принципу рівності прав і можливостей жінок і чоловіків.

## 11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

### 11.1. Основна література

1. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст. Монографія/ у сп.авт. Власова Т.І., Галицька Ю.В. Київ: Міленіум, 2018. 132 с.
2. Андрусяк І. П. Правове забезпечення гендерної рівності : навч. посіб. Львів : Галицька видавнича спілка, 2023. 174 с. ISBN 978-617-8092-55-9.
3. Аніщук Н. В. Основи гендерного права України : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Одеса : Фенікс, 2013. 208 с.
4. Впровадження гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади: Практичний посібник для державних службовців. Київ, 2004. 178 с. ISBN 966-8039-76-9
5. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Ч. 1 / Г. Г. Жуковська, К. Б. Левченко, О. О. Остапенко, О. І. Суслова ; за заг. ред. К. Б. Левченко. Київ, 2020. 186 с.
6. Гендерна політика в системі державного управління / за заг. ред. М. М. Білінської. Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. 132 с.
7. Гендерна рівність в освіті та через неї : навч. посіб. для студентів закладів вищої освіти / за ред. К. Б. Левченко, О. С. Мурадян та ін. 2024. 264 с.

8. Грицяк Н. В. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 384 с.
9. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика. Київ : Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.
10. Гендерний аналіз українського суспільства / за ред. Т. Мельник. Київ : Програма розвитку ООН, 1999. 293 с.
11. Гендерні аспекти державної служби : монографія / М. І. Пірен, Н. В. Грицяк, Т. Е. Василевська, О. М. Іваницька ; за заг. ред. Б. Кравченка. Київ : Основи, 2002. 336 с.
12. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. Н. Кікінежді та ін. ; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
13. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Частина 1. За заг. ред Левченко К.Б.; авт. кол: Г.Г. Жуковська, К.Б. Левченко, О.О. Остапенко, О.І. Суслова. Київ, 2020. 186 с.
14. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: європейські стандарти та українські практики : колективна монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 336 с.
15. Застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі : навч. посіб. / М. Колодій, О. Кисельова, Н. Рябушенко, О. Цюпа. – Київ : Віваріо, 2020. 132 с.
16. Іваніна Т., Кисельова О., Колодій М. Гендерно-орієнтоване врядування : практичний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічна компанія «Юнсон», 2021. 116 с.
17. Кобетяк А. Гендерна політика в умовах гібридної когнітивної експансії кіберпростору: безпекові, політичні та освітньо-методичні аспекти. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 64. С. 417-424. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.46>.
18. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : монографія. Харків : Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2003. 344 с. ISBN 966-610-074-6. URL: [https://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21ALL=%28%3C.%3EK%3D%D2%90%D0%95%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%90%24%3C.%3E%2B%3C.%3EK%3D%D0%94%D0%98%D0%A1%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%24%3C.%3E%29](https://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21ALL=%28%3C.%3EK%3D%D2%90%D0%95%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%90%24%3C.%3E%2B%3C.%3EK%3D%D0%94%D0%98%D0%A1%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%24%3C.%3E%29).
19. Марценюк Т. Гендерна рівність та недискримінація на практиці. Київ : Комора. 2021. 176 с.

20. Марценюк Т. Чому не варто боятися фемінізму. Київ : Комора, 2023. 328 с.
21. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. 2-ге допов. вид. Київ, 2010. 440 с.
22. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / за ред. М. М. Скорик. Київ : К. І. С., 2004. 536 с. ISBN 966-8039-70-X.
23. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. Київ : Юридична думка, 2010. 352 с.
24. Світошенко Д. Форми та способи реалізації принципу гендерної рівності за трудовим законодавством України. Київ, 2023. 249 с.
25. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навч. посіб. Харків : Лисенко І. Б., 2019. 203 с.
26. Уварова О. О., Дайнеко К. К. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні : навч. посіб. Харків : Лисенко І. Б., 2019. 114 с.
27. Ховрякова Т. І. Розвиток ідеї підготовки учнівства до сімейного життя на шпальтах журналу «Сім'я і школа» (70-80-ті рр. XX ст.): гендерний підхід : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за освітньо-науковою програмою «Освітні, педагогічні науки» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки ; Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. 235 с.
27. Abels G., Mushaben J. M. (eds.). Gendering the European Union: New Approaches to Old Democratic Deficits. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2012. 279 p.
29. Bacchi C. L. Women, Policy and Politics: The Construction of Policy Problems. London : SAGE Publications, 1999.
30. Connell R. W. Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics. Stanford, CA : Stanford University Press, 1987.
31. Krook M. L., Mackay F. (eds.). Gender, Politics and Institutions: Towards a Feminist Institutionalism. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011.
32. Lombardo E., Meier P., Verloo M. (eds.). The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking. London : Routledge, 2009.
33. Moser C. O. N. Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training. London : Routledge, 1993.
34. Rai S. M. (ed.). Mainstreaming Gender, Democratizing the State? Institutional Mechanisms for the Advancement of Women. Manchester : Manchester University Press, 2003.

35. Rees T. Mainstreaming Equality in the European Union: Education, Training and Labour Market Policies. London : Routledge, 1998.

36. Walby S. Theorizing Patriarchy. Oxford : Basil Blackwell, 1990.

## 11.2. Додаткова література

37. Аніщенко О. В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці : навч. посіб. / за ред. Г. М. Лактіонової, Н. І. Яковець. 2-ге вид., допов. і перероб. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. 161 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/714277/1/Anishchenko%20O.%20\\_%20Genderni%20doslidzhennia.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/714277/1/Anishchenko%20O.%20_%20Genderni%20doslidzhennia.pdf) (дата звернення: 15.10.2026).

38. Бовуар С. де. Друга стаття : у 2 т. Київ : Основи, 1995. Т. 2. 392 с.

39. Гонюкова Л., Дупешко-Джус Ю. Нормативно-правове забезпечення гендерної політики на рівні територіальних громад в Україні: міжнародний аспект. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління. 2024. Т. 19, № 1. С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-12/22>.

40. Гендер і культура : зб. статей / упоряд. В. Агеева, С. Оксамитна. Київ : Факт, 2001. 222 с.

41. Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій / наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна ; відп. ред. К. М. Левківський. 2-ге вид. Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2005. 352 с.

42. Гендерні аспекти державної служби : монографія / М. І. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька ; за заг. ред. Б. Кравченка. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 336 с.

43. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики. Київ : Вид-во НАДУ, 2004.

44. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. Незалежний культурологічний часопис «Ї». 2003. Ч. 27. С. 37–58. —

45. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 256 с.

46. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень: закони зарубіжних країн з гендерної рівності. Київ : Логос, 2004. 320 с.

47. Мілет К. Сексуальна політика / пер. У. Потятиник, П. Таращук. Київ : Основи, 1998. 619 с.

48. Назарчук А. В. Змістовно-понятійна характеристика гендерної рівності у державній службі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 83, ч. 2. С. 284–289. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.45>.

49. Основи теорії гендеру : навчальний посібник / за ред. В. П. Агеєвої та ін. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
50. Павличко С. Д. Фемінізм / упоряд. та передм. В. Агеєвої. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
51. Тукаленко І. Гендерна політика України та Росії як індикатор трансформації політичного режиму. Політологічний вісник. 2024. № 92. С. 344–361. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2024.92.344-361>.
52. European Institute for Gender Equality. Gender Equality Index 2024: Sustaining Momentum on a Fragile Path. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. DOI: <https://doi.org/10.2839/9523460>.
53. Kimmel M. S. The Gendered Society. New York : Oxford University Press, 2000.
54. World Economic Forum. Global Gender Gap Report 2025. Geneva : World Economic Forum, 2025.

### **11.3. Міжнародні нормативно-правові акти та офіційні документи**

55. Beijing Declaration and Platform for Action [Пекінська декларація та Платформа дій]. Fourth World Conference on Women, Beijing, 1995. United Nations, 1995. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/>.
56. Charter of Fundamental Rights of the European Union [Хартія основних прав Європейського Союзу]. European Union, 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.
57. Convention concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value (No. 100) [Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності (№ 100)]. International Labour Organization, 1951. URL: <https://normlex.ilo.org/>.
58. Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation (No. 111) [Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять (№ 111)]. International Labour Organization, 1958. URL: <https://normlex.ilo.org/>.
59. Convention concerning Workers with Family Responsibilities (No. 156) [Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками (№ 156)]. International Labour Organization, 1981. URL: <https://normlex.ilo.org/>.
60. Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) [Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)]. Council of Europe, 2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention>.

61. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) [Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок]. United Nations General Assembly, 1979. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>.

62. Council of Europe Gender Equality Strategy 2024–2029 [Стратегія Ради Європи з гендерної рівності на 2024–2029 роки]. Council of Europe, 2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-strategy>.

63. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence [Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством]. Official Journal of the European Union, 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj>.

64. Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation [Директива 2006/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2006 року про реалізацію принципу рівних можливостей і рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування та зайнятості]. Official Journal of the European Union, 2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/54/oj>.

65. Directive (EU) 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and carers [Директива (ЄС) 2019/1158 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про баланс між професійним і особистим життям батьків та осіб, які здійснюють догляд]. Official Journal of the European Union, 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1158/oj>.

66. Directive (EU) 2023/970 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 to strengthen the application of the principle of equal pay for equal work or work of equal value between men and women through pay transparency and enforcement mechanisms [Директива (ЄС) 2023/970 Європейського Парламенту та Ради від 10 травня 2023 року про посилення застосування принципу рівної оплати за однакову працю або працю рівної цінності для чоловіків і жінок шляхом забезпечення прозорості оплати праці та механізмів примусового виконання]. Official Journal of the European Union, 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/970/oj>.

67. Gender Equality Strategy 2020–2025 [Стратегія гендерної рівності на 2020–2025 роки]. European Commission, 2020. URL:

[https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy\\_en](https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en).

68. Humanitarian Action Annual Report 2024. New York : UN Women, 2025.

69. Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women [Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок]. United Nations, 1999. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms-discrimination>.

70. Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2024. New York : UN Women, 2024. Дані звіту свідчать, що жоден із глобальних показників ЦСР-5 щодо гендерної рівності поки не досягнутий повністю.

71. Recommendation of the Council on Gender Equality in Public Life [Рекомендація Ради ОЕСР щодо гендерної рівності в суспільному житті]. OECD, 2015. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0418>.

72. Sustainable Development Goals Report 2024. New York : United Nations, 2024.

73. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development [Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року]. United Nations General Assembly. Resolution A/RES/70/1, 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.

74. Treaty on the Functioning of the European Union [Договір про функціонування Європейського Союзу]. Consolidated version, Official Journal of the European Union, 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

75. UN Women Highlights 2024–2025. New York : UN Women, 2025.

76. United Nations Security Council Resolution 1325 (2000) [Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1325 (2000)]. S/RES/1325. United Nations Security Council, 2000. URL: [https://docs.un.org/S/RES/1325\(2000\)](https://docs.un.org/S/RES/1325(2000)).

77. United Nations Security Council Resolution 1820 (2008) [Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1820 (2008)]. S/RES/1820. United Nations Security Council, 2008. URL: [https://docs.un.org/S/RES/1820\(2008\)](https://docs.un.org/S/RES/1820(2008)).

78. Violence and Harassment Convention (No. 190) [Конвенція про викорінення насильства та домагань у сфері праці (№ 190)]. International Labour Organization, 2019. URL: <https://normlex.ilo.org/>.

79. World Survey on the Role of Women in Development 2024: Harnessing Social Protection for Gender Equality, Resilience and Transformation. New York : United Nations, 2024.

#### 11.4. Українські нормативно-правові акти

80. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.  
URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

81. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15>.

82. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5207-17>.

83. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19>.

84. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.

85. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях : Закон України від 06.09.2018 № 2523-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>.

86. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

87. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

88. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

89. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 № 396-IX.  
URL:  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

90. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2319-20>.

91. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 № 752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/752-2022-р>.

92. Деякі питання реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.05.2025 № 439-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2025-р>.

93. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024

роки з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.12.2022 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1163-2022-p> .

94. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.02.2026 № 214-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2026-p> .

### **11.5. Сучасні міжнародні аналітичні та дослідницькі джерела**

95. Country Fact Sheet: Ukraine. UN Women Data Hub. URL: <https://data.unwomen.org/country/ukraine>.

96. Handbook on Costing Gender Equality. UN Women, 2015. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2015/Handbook%20on%20Costing%20Gender%20Equality.pdf>.

97. Handbook on Gender Mainstreaming for Gender Equality Results. UN Women, 2022. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/02/handbook-on-gender-mainstreaming-for-gender-equality-results>.

98. Human Impact Assessment. United Nations Development Programme, 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/human-impact-assessment>.

99. Gender-responsive budgeting: a tool for financing gender equality commitments. UN Women, 2016. URL: <https://wrd.unwomen.org/practice/resources/gender-responsive-budgeting-tool-financing-gender-equality-commitments>.

100. Gender Data Outlook 2024. UN Women and PARIS21, 2024. URL: <https://data.unwomen.org/publications/gender-data-outlook-2024>.

101. Gender Equality and Resilience in Ukraine's Energy Sector: Pathways to Transformative Employment and Leadership Amidst War. United Nations Development Programme, 2024. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/gender-equality-and-resilience-in-ukraines-energy-sector>.

102. Gender Equality Index 2024. European Institute for Gender Equality, 2024. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index>.

103. Gender Budgeting in OECD Countries. OECD, 2017. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264282078-en>.

104. Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2024. UN Women, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2024. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications>.

105. Toolkit for Mainstreaming and Implementing Gender Equality 2023. OECD Publishing, 2023. 167 p. DOI: 10.1787/3ddef555-en.

106. Toolkit for Mainstreaming and Implementing Gender Equality: Implementing the 2015 OECD Recommendation on Gender Equality in Public Life. OECD Publishing, 2018. 126 p. DOI: 10.1787/afd32b5a-en .

107. The Global Gender Gap Report 2025. World Economic Forum, 2025. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2025/>.

### 11.6. Наукові фахові статті

108. Бражко О., Киркач М. Сучасна парадигма державної гендерної політики в умовах децентралізації та воєнного стану в Україні. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2026. № 17. С. 13–21. DOI: 10.31470/2786-6246-2026-17-13-21.

109. Гонюкова Л., Богданова Н. Інституціоналізація гендерної політики в Україні. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2020. Спецвипуск. С. 79–84. DOI: 10.36030/2664-3618-2020-si-79-84 .

110. Грищенко І., Олійник В. Забезпечення рівних можливостей представництва жінок на вищих рівнях прийняття політичних рішень. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2020. Спецвипуск. С. 85–90. DOI: 10.36030/2664-3618-2020-si-85-90 .

111. Задюєнко К. Інституційний механізм забезпечення публічної політики гендерної рівності та рівних можливостей в Україні. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2019. № 2. С. 37–43. DOI: 10.36030/2664-3618-2019-2-37-43 .

112. Кобетяк А. Гендерні аспекти релігійної безпеки в умовах суспільних трансформацій. *СОФІЯ. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. № 1 (27) / 2026. С. 14-19.

113. Кобетяк А. Трансформація масової свідомості в умовах пандемії COVID-19 та війни: когнітивні й гендерні аспекти дистанційного навчання. Вісник ДУ КАІ. Серія: Філософія. Культурологія. 2025. № 2 (42). С.93-98. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.42.21029>

114. Мороз В., Ахмедова О. Гендерні особливості розвитку людського капіталу України: імплементація державної політики. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2024. № 9. С. 99–106. DOI: 10.31470/2786-6246-2024-9-99-106 .

115. Acker J. Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society*. 1990. Vol. 4, No. 2. P. 139–158. DOI: 10.1177/089124390004002002 .

116. Treshchov M. European Practices of Gender Mainstreaming in Public Administration of Education and Prospects for Their Adaptation in Ukraine. Problems of Modern Transformations. Series: Law, Public Management and Administration. 2026. No. 20. DOI: 10.54929/2786-5746-2026-20-02-03.

117. True J. Mainstreaming Gender in Global Public Policy. International Feminist Journal of Politics. 2003. Vol. 5, No. 3. P. 368–396. DOI: 10.1080/1461674032000122740.

118. Walby S. Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice. Social Politics: International Studies in Gender, State & Society. 2005. Vol. 12, No. 3. P. 321–343. DOI: 10.1093/sp/jxi018.

119. Zadoienko K. Institutional Mechanism for Ensuring Public Policy of Gender Equality and Equal Opportunities in Ukraine. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2664-3618/article/view/187110>

### **11.7. Інтернет-ресурси**

120. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21CNR=20&Z21ID=](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21CNR=20&Z21ID=)

121. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: <https://library.zu.edu.ua/>

122. Бібліотека українських підручників. URL: <https://mon.gov.ua/tag/pidruchniki>

123. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.org.ua/>

## 12. ДОДАТКИ

### ДОДАТОК А

#### ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОГО ЗАВДАННЯ

##### Тема

Гендерне квотування як механізм забезпечення політичного представництва жінок в Україні

##### Структура роботи

##### Титульний аркуш

(оформлюється відповідно до вимог закладу вищої освіти)

##### Зміст

##### Вступ

- актуальність теми;
- мета дослідження;
- завдання дослідження;
- об'єкт і предмет дослідження.

##### Основна частина

##### 1. Теоретичні засади гендерного квотування

- поняття та сутність гендерних квот;
- міжнародний досвід застосування квот.

##### 2. Практика застосування гендерних квот в Україні

- законодавче регулювання;
- результати впровадження квот.

##### 3. Проблеми та перспективи вдосконалення механізму квотування

- сучасні виклики;
- напрями реформування.

##### Висновки

##### Список використаних джерел

**ДОДАТОК Б****ЗРАЗОК СТРУКТУРИ РЕФЕРАТУ****Орієнтовна тема**

**«Гендерна політика Європейського Союзу»**

**Структура**

1. Титульний аркуш.
2. Зміст.
3. Вступ (1–2 стор.).
4. Основна частина (3–4 параграфи).
5. Висновки.
6. Список використаних джерел.

**Орієнтовний обсяг**

10–15 сторінок.

**Кількість джерел**

Не менше 10–12 наукових та/або нормативно-правових джерел.

## ДОДАТОК В

## КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПИСЬМОВИХ РОБІТ

| Критерій                             | Максимальна кількість балів |
|--------------------------------------|-----------------------------|
| Повнота розкриття теми               | 20                          |
| Використання наукових джерел         | 15                          |
| Аналітичність викладу                | 20                          |
| Аргументованість висновків           | 15                          |
| Самостійність дослідження            | 10                          |
| Логічність структури                 | 10                          |
| Якість оформлення                    | 5                           |
| Дотримання академічної доброчесності | 5                           |
| <b>Разом</b>                         | <b>100</b>                  |

## Шкала оцінювання

| Бали   | Оцінка ECTS | Національна оцінка |
|--------|-------------|--------------------|
| 90–100 | A           | Відмінно           |
| 82–89  | B           | Добре              |
| 74–81  | C           | Добре              |
| 64–73  | D           | Задовільно         |
| 60–63  | E           | Задовільно         |
| 35–59  | FX          | Незадовільно       |
| 1–34   | F           | Незадовільно       |

**ЗРАЗОК АНАЛІТИЧНОЇ ЗАПИСКИ****Тема**

**Стан гендерного представництва у Верховній Раді України**

**Структура**

1. Назва аналітичної записки.
2. Постановка проблеми.
3. Аналіз статистичних даних.
4. Основні тенденції.
5. Висновки.
6. Практичні рекомендації.

**Орієнтовний обсяг**

5–7 сторінок.

## ДОДАТОК Д

## ПРИКЛАДИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

## Тест 1

Гендер – це:

- а) виключно біологічні особливості людини;
- б) соціально сконструйована система ролей та відносин між жінками і чоловіками;
- в) психологічний тип особистості;
- г) соціальний статус особи.

**Правильна відповідь: б.**

## Тест 2

Який міжнародний документ є основним універсальним актом щодо ліквідації дискримінації стосовно жінок?

- а) Загальна декларація прав людини;
- б) Європейська соціальна хартія;
- в) Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW);
- г) Конвенція про права дитини.

**Правильна відповідь: в.**

## Тест 3

Гендерний мейнстримінг означає:

- а) спеціальні програми лише для жінок;
- б) інтеграцію гендерного підходу в усі напрями державної політики;
- в) систему соціального захисту;
- г) механізм гендерного квотування.

**Правильна відповідь: б.**

## Тест 4

Який документ започаткував міжнародний порядок денний «Жінки, мир, безпека»?

- а) Загальна декларація прав людини;
- б) Резолюція Ради Безпеки ООН 1325;
- в) Пекінська декларація;
- г) Конвенція МОП №111.

**Правильна відповідь: б.**

**Тест 5**

Гендерний аналіз використовується для:

- а) оцінки впливу політики на різні групи населення;
- б) визначення психологічного типу особистості;
- в) проведення медичних досліджень;
- г) аналізу демографічних процесів.

**Правильна відповідь: а.**

**Тест 6.**

Історично першим документом в світі про рівність жінок і чоловіків вважається :

- а) Декларація прав жінки та громадянки
- б) Гендерний дисплей
- в) Підпорядкованість жінок
- г) Гендерна концепція Аристотеля
- д) Конституція України

**Правильна відповідь: а.**

**Тест 7.**

Першим міжнародним актом, який закріпив принципи рівності жінок і чоловіків є :

- а) статус ООН 1945 року
- б) загальна декларація з прав людини 1948 року
- в) Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
- г) Пекінська декларація
- д) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права

**Правильна відповідь: а.**

**Тест 8.**

Поняття «фемінізм» виникло у :

- а) на початку XX століття
- б) на початку XIX століття
- в) в середині XX століття
- г) в кінці XIX століття
- д) на початку XXI століття

**Правильна відповідь: б.**

**Тест 9.**

Кого зазвичай називають першою феміністкою

- а) Мері Волстонкрафт
- б) Мері Естел
- в) Джона Стюарта Міль
- г) Сімону де Бовуар
- д) Марію Кюрі

**Правильна відповідь: а.**

**Тест 10.**

З яким періодом пов'язують початок першої хвилі фемінізму

- а) кінець XIX століття
- б) початок 60-х XIX століття
- в) 20-ті XX століття
- г) 90-ті VIII століття
- д) 60-ті XX століття

**Правильна відповідь: а.**

**Тест 11.**

З яким періодом пов'язують початок другої хвилі фемінізму

- а) кінець XIX століття
- б) початок 60-х XX століття
- в) 80-ті XX століття
- г) 90-ті XX століття
- д) 80-ті XIX століття

**Правильна відповідь: б.**

## ДОДАТОК Е

### ПРАКТИЧНІ СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ (КЕЙСИ)

#### Кейс 1

У складі виконавчого комітету територіальної громади із 20 осіб лише 2 жінки.

##### Завдання

1. Визначте, чи існує гендерний дисбаланс.
2. Запропонуйте механізми його подолання.
3. Обґрунтуйте можливість застосування гендерних квот.

#### Кейс 2

Орган місцевого самоврядування розробляє програму підтримки підприємництва.

##### Завдання

1. Проведіть гендерний аналіз програми.
2. Визначте потенційні ризики дискримінації.
3. Запропонуйте заходи гендерного мейнстримінгу.

**ДОДАТОК Є****ВИТЯГИ З МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ****Загальна декларація прав людини (1948)****Стаття 1**

«Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах».

**Стаття 2**

«Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань».

**Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW)****Стаття 1**

Дискримінація щодо жінок означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, яке має наслідком або метою применшення чи знищення визнання, користування або здійснення жінками прав людини та основоположних свобод.

**Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»**

Документ визнає важливу роль жінок у запобіганні конфліктам, миротворчій діяльності, врегулюванні конфліктів та післяконфліктному відновленні.

**ДОДАТОК Ж****РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ПРЕЗЕНТАЦІЇ**

Презентація повинна:

- містити 10–15 слайдів;
- мати чітку структуру;
- використовувати схеми, таблиці та діаграми;
- містити висновки;
- супроводжуватися усною доповіддю тривалістю 5–7 хвилин.

**Орієнтовна структура презентації**

1. Титульний слайд.
2. Актуальність теми.
3. Мета дослідження.
4. Основний зміст.
5. Результати аналізу.
6. Висновки.
7. Список використаних джерел.

**ДОДАТОК 3****РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ**

Здобувачі вищої освіти зобов'язані:

- самостійно виконувати навчальні завдання;
- коректно оформлювати посилання на використані джерела;
- уникати академічного плагіату;
- дотримуватися етичних стандартів наукової діяльності.

Порушення принципів академічної доброчесності може бути підставою для зниження оцінки або неприйняття роботи до захисту.